

Антологија

СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Прота Матеја Ненадовић

МЕМОАРИ

„Антологија српске књижевности“ је пројекат дигитализације класичних дела српске књижевности Учитељског факултета Универзитета у Београду и компаније Microsoft®

Није дозвољено комерцијално копирање и дистрибуирање овог издања дела. Носиоци пројекта не преузимају одговорност за могуће грешке.

Ово дигитално издање дозвољава уписивање коментара, додавање или брисање делова текста. Носиоци пројекта не одговарају за преправке и дистрибуцију измењених дела. Оригиналno издање дела налази се на Веб сајту www.ask.rs.

Прота Матеја Ненадовић

МЕМОАРИ

Садржај

I	3
II	18
III	30
IV	40
V	52
VI	59
VII	65
VIII	70
IX	75
X	84
О ПРАВИТЕЛСТВУЈУЩЕМ СОВЕТУ	91
ПОСЛЕ ПРОПАСТИ	101
О'АЈДУЧКИМ ЧЕТАМА	105
ДНЕВНИК МАТЕЈА НЕНАДОВИЋА	112
ПОСЛОВАЊЕ У БЕЧУ	113
ПОСЛОВИ С РУСИМА	114
ПОСЛОВИ СА АНГЛЕЗИМА	127
ДЕЛАЊА КОД АУСТРИЈСКОГА ЦАРА	129
ПОСЛОВАЊЕ С ПРАЈЗИМА	136
РЕЧНИК	138

МЕМОАРИ

„Егда престоли на судъ поставятся, Господи, и судилищу твоему предстанутъ
человѣцы, не предпочтется царъ воину, не преимуществить владыка раба, кійждо бо
одъ своихъ дѣлъ или прославится или постыдится.”

„Отверзите мнѣ врата правды, вшедъ въ, ня исповѣмся Господеви.”

I

K

ао што многогодишњи 'раст, кога нису громови ни ветрови срушили,

почне сам од себе венути, и грану по грану губити, и све ближе свом се крају клонити, тако, драга децо моја, и ја, ког су непријатељске пушке и сабље срећно промашиле, кога су смртне болести обилазиле — осећам сада, да моје тело, по вечном закону природе, све већма слаби, и све се ближе гробу прикучује.

Ја нерадо о смрти говорим, али без икаквог стрâ очекујем последње вече мог живота; моје мисли не лете више у оне године у којима имам јоште да живим, него у оне у којима сам живио. Цела моја прошлост била је бурна и врло променљива, али без икаквог стрâ осврћем се ја на њу, и са задовољством и унутрашњом наградом пролазим у мислима све прошле године мог живота, и радујем се да ни на једно дело не наилазим, за које би ми совест штогод пребацити могла.

Бурна времена новије српске прошлости била су тесно скопчана са мојим животом; и као што су она променљива била, тако је и мој живот био променљив. Ја сам служио и господарио, поповао и војводовао; путовао по народном послу далеке путове и код куће мирно седио и у мојој башти воће каламио; војевао сам опасне ратове и уживао благодет општег мира; с царевима говорио сам слободно, а каткад збунио ме је говор простог кмета; гонио сам непријатеље и бежао од њи'; живио у сваком благу и изобилију и опет долазио до сиротиње; имао сам лепе куће и гледао и' из шуме спаљене и срушене; пред мојим шатором вриштали су у сребро окићени арапски хатови и возио сам се у својим неокованим таљигама; војводе ишчекивали су заповести из моји' уста и опет судба ме доводила да пред онима што су били моји пандури на ноге устајем. — То је, децо, вечна променљивост судбине коју сам рано познао и на коју се нигда тужио нисам; из те променљивости научите: да се не треба у срећи гордити, ни у несрећи очајавати.

Те све промене у мом животу, Москва и Петербург, Варшава и Беч, где сам негда био, појављују ми се као сан моје младости. Већу част моји' современика и другова 'ладна је земља затрпала, млађи и вештији људи предузели су оне народне бриге и послове са којима смо ми управљали, отечество моје напредује, и ја радосно и задовољно повраћам се у ово скровито мало селце на огњиште моји' дедова, да се одморим од моји' трудова и да вас нејаке наставим на пут живота, да вас из малена научим љубити Бога и отечество. Промисао није могао лепшу забаву и занимање за моју старост дати, него да будем ваш учитељ.

Од 1793. године па до данас свакојаке промене биле су у Србији; ниједан тај догађај није учињен а да ја штогод не знам, или да нисам и собом учествовао. Цео тај простор мог живота и народни збитија стоји ми јоште живо у памети; и што је старији који догађај, тим га се лакше и точније опомињем. О свему томе ја би' вам усмено приповедао, драга децо моја, али ви сте мали и не можете упамтити, а ја сам стар: лако могу умрети. Зато сам науmio да вам овде напишем: *яже видюхъ дюихъ и отцы наши повюдаша ми*. У овом мом приповедању не тражите савршенство историописца, ни строги ред догађаја. За то треба вештије перо; и ја се надам у ком народу појаве се јунаци и људи заслужни за отечество, тај ће народ родити и оне људе који ће њи'ова дела описати. Ја ћу вам овде написати само мој живот и она ратна и нератна прикљученија која су у мој живот уплетена; не тражите у овом мом приповедању историчке свезе, ја не могу догађаје све по реду овде забележити, него ћу и' писати кад се ког опоменем. Ја знам да ће исте догађаје доцније много перо описати вештије, али истинитије неће.

Ја сам се родио 1777. године у селу Бранковини, сат и по од Ваљева, од оца Алексе и матере Јоване из куће Ђелмашевића из Гвозденовића. Мој деда звао се Стеван, његов отац Петко, а његов — Станоје, који је негда био кнез у ваљевској нахији. Кад сам био јошт мали, причала ми је моја баба Манда, да су се наши стари доселили од црногорске границе из Бирча. Онда је овај крај Србије био готово сасвим пуст, не знам, или је то било због каквог иселенија, или су Турци народ растерали, илије куга поморила. Из 'Ерцеговине, као што и сада, непрестано су насељавали ове крајеве. Причала ми је моја баба и то: да је слушала, да наши стари, кад су се из своји' крајева овамо кренули, да су учинили завет, да се онде стане и населе, где чују вола да без одмора највише пута рикне; и тако, кад су дошли на бранковички вис, чују вола где је необично много пута једно за другим рикнуо, и одма ту се зауставе и населе, уверивши се по томе рикању да ту мора добра и плодна земља бити. Друга племена, која су имала завет да се онде стане где нађу пчеле у грму, отишла су у Мачву.

Мој отац и мати имали су осим мене јошт пет синова: Николу, Петра, Григорија, Димитрија и најмлађег Симу, који је у Ћесарији учио војену академију и био кадет, а после са ћесарском војском ишао у Италију (он је 1813. године постао војвода). Како се Србија наново побунила, он пређе у Србију, и књаз Милош учини га одма војводом, но он јуриши са Дринчићем на Дубљу на шанац турски, и погину обадва 13. јулија 1815. године; ту је онда које погинуло које са пашом живи' у'ваћено око 600 Турака. — Мој отац и мати имали су јошт више деце, но ја ии' упамтио нисам, а читуља је изгорела, кад су нам уз Карађорђево рат куће погореле, само још три сестре памтим: Станију, која је била удата за Живка Дабића у Јаутину, Марицу за Јованом Вилотијевићем у Ваљеву, и Марију удату у Таково за попа-Павлова брата Матију. Мој отац имао је више сестара и браће од који' само најмлађи његов брат Јаков јоште живи, који је у време Карађорђевог рата био командант ваљевске нахије, а после дошао на моје место у Совет српски, а ја одем у војску на Дрину. Његово име наћи ћете често у мојим рукописима. Он живи сада са својим синовима и прочом породицом у Русији, у Хотину. Ако ја пре умрем а они се дотле не врате, немојте заборавити да тамо имате стричева, браће и сестара, које још нигда нисте видели.

Отац ми је причао: кад су Немци хтели војну на Турке да подигну, слали су му прокламације те је он бацао кроз прозор у џамије ваљевске, но Турци не поплаше се,

него кад виде да ће рат почети зађу по селима и покупе све оружје од Срба и однесу у Ваљево. Они зовну њега и рекну му: „Узми, Алекса, сто пандура, па иди те чувај од Палежа до Ушћа, да каури крадом не пређу.” „Ја им кажем — прича мој отац — да у момака нема пушака, јер су они све покупили, него да ми даду пушке. Они одма даду ми за 100 људи оружје, те ја одем и наместим страже покрај Саве од Палежа до Ушћа, а ја с неколико пандура и Турака покатакд прођем и страже обиђем. Кад — једне ноћи нестане свију чамаца што су били с наше стране на Сави! Доцније чуо сам да су Немци за једну и ту исту ноћ, од влашке границе уз Дунав и Саву до Дубице, све турске лађе одузели и на ону страну превезли. То је било уз наш божићњи пост (1787. године). У исто време били су спремили Немци две пуне лађе војника, да ударе на доњи град и да уђу на Су-капију. Пре тога уговори с њима Јован Чардаклија, и Ђикић, и Влајко [Стојковић] Београци, да им капије отворе. Они су били многе градске топове ексерима затворили, кључеве друге од капије начинили и Су-капију целу ноћ уочи Воведенија отворену држали и на војску ћесарову чекали; но војска не дође, али заиста били су се навезли у Земуну, но не извезу се на Су-капију него поред града низ Дунав оду и изиђу на Борчу, изговарајући се после да нису могли од магле погодити Су-капију, али по свој прилици они су се бојали какве преваре и нису смели. Чардаклија и Ђикић и Влајко некако побегну, но неколико од њи'овог друштва Турци у'вате, па су им све од луча цепке под нокте ударали, док и' с тим мукама нису поморили.” (На годину дана пре тога они согљадатељи који су по Србији 'одали и народ спремали за Немачку Крајину, одвели су са собом много момака из Србије, који су се више Варадина у Каменици егзерцирали; међу прочима био је Исаило Лазаревић из Уроваца, Кићан из Златарића, Иван из Мислођина, које сам и ја доцније познавао. Исаило Лазаров погинуо је од наше стране први на Бељини, кад смо се 1804. године почели с дахијама тући.)

„Ја сам чувао — прича даље мој отац Алекса — да не пређу Немци, а непрестано сам преко Саве — гледао и једва чекао кад ће прећи, док уз наше месојеђе 1788. године пређе Кићан, Исаило, Иван и са њима некакав господин Мијушко, донесу нешто барута и један добош, и кажу ми да и' је цар послао да се дижемо на Турке, да и' тучемо и гонимо, док и велика војска не пређе. Нису имали никаква писма и никакве царске оправе, и ја се почнем сумњати, но опет поверим Ивану и Кићану, јербо су моји људи и стари познаници, а и мило ми буде да се час пре турског зулума избавимо, јер нам је био сасвим досадио. Ја одем оним Турцима што су са мном патролирали и кажем им: „Није вајде, не могосмо сачувати, Немци ево де пређоше, но ви идите у Ваљево и поздравите аге да ја више не смем доћи у Ваљево, јербо од ови' каура не смем одустати, јер ако побегнем, они ће ми кућу запалити, итд. Турци уплашени оду што су брже могли, а ја се вратим несрећном господину Мијушку, и он окрене мени говорити: „Цар је мене послао к теби да ти које највредније људе знаш позовеш, да се дигну да вароши палимо и Турке бијемо.” Ја тако и учиним и одма пошљем по једног човека Лазару Илићу у Јабучје, Петру Јеремићу у Ракаре, Малом Јанку у Оглађеновцу и Милисаву Милошевићу у Орашац, и поручим им: да је час избављења приспео и нека купе чете сваки у свом крају, и нека буду спремни на први мој позив да идемо да ударимо на Ваљево. Турци из Палежа и Уба побегли су били, како смо страже почели чувати. Мени је узгред било — прича мој отац — подићи сву моју кнежину, и вративши се кући све на бранковички вис са собом извести. Кад дођемо ту мојој кући, пошљемо најпре одабране четнике, те све српске породице и њи'ову стоку у планину Посово, војсци за леђа, уклоне, а онај други крај кнежине у планину Словац у збегове сместимо. А потом

ишли су четници те догонили турска говеда војсци за 'рану, и уговорили смо међутим са Малим Јанком, Ракарцем и Лазаром из Јабучја у који ћемо дан на Ваљево ударити." (Но Турци пређе тога, како су видели да ће рат започети, дозволили су кнезове и кметове, узели од њи' коње и пратиоце, те су сва движима добра, а тако исто и жене и децу испратили у Ужице и Соко, а неке и преко Дрине, а они, сами војници, у Ваљево остали.)

„Оде наша војска са виса на Ваљево али ни у половине није било оружја (јер су били Турци пређе све покупили што се није могло по шумама у кладе сакрити). Но многи су брезове тојаге заострили, и, штоно рекну, који колац који проштац узму и ударе са три стране на Ваљево. Турци Ваљевчани изађу пред њи' у Љубостињу, дочекају и' и ту се потуку. Но кад у том боју турска поглавица Омерица погине, а с други' празни' страна Петар Ракарац и Мали Јанко продру у само Ваљево и празне куће запале, онда Турци почну бегати Чачку и Ужицу." То ми прича отац, а и ја јошт памтим, како сам онај дан из планине Посова излазио и с другом децом како сам се на виноградске плотове пењао, да можемо боље видети како Ваљево гори. То је било на наш Чисти понедељник 1788. године [28. фебруара].

„Ми смо гонили Турке до Чачка — прича даље мој отац — наша је војска била из саме ваљевске нахије. Код Чачка Турци нас добро дочекају и убију нам 27 добри' момака, но ми опет и Чачане и Ваљевце (Турке) растерамо и сав Чачак попалимо; потом вратимо се у Ваљево. Оно кућа што није било изгорело, Срби раскопају, пенџере и врата и све што се могло одвојити поодносише, и кад пљачке нестало, готово сви својим кућама одоше а с нама мало остаде. У то време било је у Ваљево 24 џамије, и говоре да је било преко 3000 кућа турски', а 200 хришћански'. Ми дотерамо из села четнике, али како се набирају ексера из пожара, они онда оду опет кући. Говорим ја једнако Мијушку: 'Пиши нека ћесар шаље што пре своју војску, пак ћемо лакше и наше војнике у скупу држати.' А он ми све од дана на дан одговора: 'Писао сам, писаћу' или: 'Војска ће скоро прећи' итд. Истина поред границе, од Земуна до Митровице, врло је много спремне војске лежало; али то је све бадава, нема је на овој страни. У то време чује се да ће ћесар Јосиф доћи у Срем, у манастир Фенек, да види где се профунта пече. Наскоро после тога поручи мени из Бољеваца неки Арса Андрејевић, мој стари познаник (он је рођен у Ваљеву, па убио Турчина и утекао у Срем) да идем да видим цара. Кад ја кажем Мијушку да хоћу да идем да видим цара, не беше му мило, него ми рече: 'Остани ти у Ваљеву, а ја ћу ићи у Фенек. — Немој, господине Мијушко' рекнем му ја, 'него да ја идем да видим цара, јер то ми је највећа жеља, а ти си га сто пута видео. Ја му нисам казао да је мени Арса поручио да идем. Мијушко не смеде никако сам да остане, и кад види да сам навалио да идем, пође и он, изговарајући се да има важни' послова тамо.'"

„Одемо у манастир Фенек, и ја се одма састанем са Арсом Андрејевићем, с којим сам живио као с братом. Сутрадан одем са Арсом на један доклат, одакле смо гледали врло много свакојаки' официра у манастирској порти. И ја се зачудим — прича ми мој отац — кад ме Арса запита: 'Видиш ли, Алекса, цара?' — 'Како ћу га видети, кад га ту нема?' одговорим му ја, и почнем гледати по свој порти и по свима доклатима не би' ли где цара могао наћи. 'Оно је цар Јосиф! — вели Арса — што стоји код оног кочијаша, што маже интов, и штапићем показује куда кочијаш треба да намаже.' — 'Шта, Арсо, да од Бога нађеш!' повичем ја зачуђен. 'Зар су у вас такви цареви? А камо му велики

ћурак и велики каук на глави, ако не већи а оно бар као у нашег везира у Београду?’ Сад рече мој буљубаша Никола Арсенијевић из Вукићевице, који беше са мнош дошао: „А нуте г’, кнеже, Бог и душа, каке су му ноге танке, не има ни чарапа у чизмама, но голе ноге, а ми се уздамо да и нас ођене, а и он бос иде.’ Насмеја се Арса и каже: „Тако носе сви крштени цареви, а не као ваши Турци!’ и проче. Ми смо одатле гледали цара догод није у собу отишао.”

„Доцније дође један официр к нама и запита: „Ко је ту кнез Алекса?’ и Арса му одговори: „Ово је’ и пружи руку на мене. „Хајде’ вели, зове те цар!’ — Кад рече: „зове те цар’, прођоше ме мрави од пете до перчина. Паде ми на ум што су ми Турци приповедали: да се цар не може видети, и који га год види, мора му од стра̑ доња усна препући. Но одма помислим: ја видо’ цара у авлији и усна ми не препуче, а и није страшнији ни од једног београдског везира. Хајде, па што Бог да. Каза ми Арса, да не ваља у скут љубити као везира, но само се гологлав поклонити. Кад уђем к цару, ја тако и учиним. Код њега стојао је толмач. Пита ме: „Јесте ли ви Алекса, кнез ваљевски?’ — Ја му кажем да јесам. — „Па шта сте тамо радили; и како с Турцима стојите?’ — Ја кажем да смо све добро радили, да смо Турке све отерали из Палежа и Уба и да смо Ваљево и Чачак попалили. — „А ко вас на то све наговори и подиже?’ — упита цар преко толмача. — „Господин Мијушко!’ — одговорим ја. — „Који је то г. Мијушко?’ — Ја кажем да је он прешао и подигао нас у име цареве, и да је сада и он овде. Цар спусти обрве на очи, и пошто мало поћути, рече нешто немачки једном официру, који одма отрча напоље. Цар се разговарао са својим толмачем не знам о чему. — ја ћутећи тако мислио сам: „Мој господин Мијушко, наопако ти било, ти си међер нас преварио те смо као тићи без перја врло рано излетили из гњизда на лапавицу.’ И ја се тек сада уверим о ономе, о чем сам често сумњао, тј. да је то лажа нека; а ја сам мислио да је он најпре с царем вечерао, па онда међ нас прешао: тако је умео лепо лагати.”

„Утом дође с оним официром и Мијушко. Пита га цар: тко је он и шта је тамо радио и ко га је на то послао. — Замуца мој г. Мијушко: „Ваше Величество... Ваше Величество... ја сам шнајдер! — па сам видно војску где се спрема на Турке, па сам узео нешто барута и један добош и отишао сам кнезу Алекси те кренуо народ и Турке растерали.’ Цар нешто рече немачки — а он се поклати па оде.

„Потом цар Јосиф окрете се к мени и упита: „Кад сте истерали Турке из Палежа, Уба, Чачка и Ваљева, куда сте и’ отерали?’ Ја му на то одговорим сасвим весело, да смо и’ отерали чак у Соко и Ужице, а неке чак преко Дрине. — „Гут!’ одговори цар смешећи се, „а колико је до Ужице, Сокола и до Дрине од ваши’ места?’ — Кажем му ја, да од наше нахије до Сокола има 4 сата, до Ужица 7, а до Дрине 8 сати. — „А где су њине жене и деца?’ упита даље цар. Ја му кажем да су са собом одвели. „А где су ваше жене и деца?’ питао је даље, и ја одговорим, да наше жене и деца седе код своји’ кућа. — „А кад Турци’, почне цар мало узвишенијим гласом, „сместе и осигурају тамо своје жене и децу, пак онда узјашу на своје хатове и на вас ударе, куда ће онда ваше жене и деца?’ На то му нисам ништа умео одговорити, до само слегнем раменима. Цар примети на мени ту забуну и бригу, пак после неког кратког ћутања рече ми сасвим благим гласом: „Мој драги кнеже, ја се од вас и од тога народа уздам и надам да ћете ви помоћи мојој војсци, мога и вашег непријатеља прогнати. Али то што сте сада чинили и бунили се да сте тек после годину дана, кад би моја војска прешла и вас и ваше фамилије себи за леђима оставила! Ја сам спремио 300000 војске, и хоћу, и мислим да

ваше отечество од Турчина очистим, но хоће ли Бог дати, то не знам. Већ сад идите и чувајте народ и уклањајте га у планини да се не пороби, а моја ће брига бити за вас’ — и даде ми сто дуката.”

„Тај исти дан зовне ме Михаљевић на вечеру, с којим сам се познавао и добро живио. При расанку с њиме рече ми: „Идите одма у Ваљево и чету скупљајте и држите у скупу; ја ћу вам послати једнога фендрика с неколико фрајкора и чувајте народ, да се не пороби, а и мене ће скоро цар послати, да на Забрежју шанац начиним и топове превезем, но треба, кад време буде, да и ви људе пошљете да шанац помажу копати.”

„Ја одем у Ваљево — прича мој отац — и опет почнем чете скупљати, међутим дође фендрик Јован Вујадиновић (он је први Србин из Срема, из села Товарника, чини ми се, добар јунак и погине после на Соколу, кад смо на Калкан јуришили). Тај Јован доведе са собом око 30 фрајкора. Међутим неки Гуша, поглавица бачевачки, скупио је био своју чету и дошао у Лесковице, одвео седам роба и отерао много оваца. Ми покупимо чету и са оно 30 фрајкора одемо тајно преко планине; ноћу се прикучимо Бачевцима, и оданде у зору ударимо на обадва места, и заробимо 70 душа. Турци се жестоко почеше бранити; њи’ов старешина Гуша Муста-баша узја на хата а мач у руке и управ потрча сокаком, а Ђока Мићановић (из села Клинаца, сат и по ниже Ваљева, који је доцније постао стражместером) дочека га насред пута и карабиљ опали, а Гуша падне с коња мртав, а Ђока притрчи, узме његов мач, одсече му главу, хата његовог у’вати и узјаше. Други се Турци затворише у џамије и кулу, којима се без топа ништа не може учинити. Бачевци су Дрини на обали према Осату. Стаде вика Турака из Босне, са оне стране Дрине: „Хај, браћо, удрите се, не дајте се! ето нас у помоћ к вама!” Пак низа сва брда потрчаше Дрини. Ми куће попалисмо, робље и стоку отерасмо. Златарићско пак робље и овце повратисмо сваком своје, а турско робље пошљемо у Немачку” (И ја сам ово робље турско видио, кад су и дотерали на Врану, где је логор био, и где су сада виногради. Шанац и логор на Кличевцу доцније основан је. У та времена и Коча доле око Мораве подигне чете и Турке почне тући, зато и сада Моравци зову оно време „Кочином Крајином” а за ћесара Јосифа рат ништа не знаду него мисле да је Коча заратио. Коча је био из јагодинске нахије, села Ланишта, био је најпре добар свињарски трговац, а после добар јунак.)

Ово што ћу сад да вам пишем, причао ми је мој отац Алекса да су њему његови стари причали, а он није запамтио: — Кад су саме спа’ије с царским бератима у Србији биле, узимали су од сваког жита, кроме ситне проје, десету оку; на ожењену главу узимали су по један грош, и то се звало главница, и баштеницу 20 пара узимали су за све ситнице, тј. што се сеје у баштама; на једну кошницу по оку меда или наплате пошто је мед био; на казан 2 гроша; наједио маторо крме 6 пара — и који је спа’ија близу своји’ села, дотерају му по која кола дрва, и то је био сав данак спа’ијама. Осим тога плаћало се везиру, порез на мешћемску главу по сто гроша, а каткад и повише, а цару плаћало се арача по 3 гроша и 2 паре. Кнезови крили су главе, па кад у вилајету порежу све данке, долазило је по 7 или највише по 8 гроша на главу. После тога постали су читлуци, и јаничари завладају, који су имали у Стамболу великог јаничар-агу, а у сваком везирству опет мањег јаничар-агу. Онда Турци који неће да раде, дођу код свог јаничар-аге и упишу се у јаничаре, и то у коју орту који воли; и тако назове се прави син царев и ага, а спа’ије, који су од старина са царским бератима били, баце за леђа и назову и папурима. Такав ага узме неколико момака, дође у село које му се

допадне, сазове сељаке и каже им : „Рајо, ја сам царев син и ага, дајте, продајте ми се да сте моји, ја ћу вас од свакога зулума бранити, и који нема пореза и арача, ја ћу за њега у зајам давати.” Сељаци обично много се томе противе, али то им ништа не помагаше: он натури сељацима по 200—300 гроша, па каже спајији те му направи темесућ и тапију да су сви сељаци томе и томе аги продали све своје баштине, и тако ти он онда постане читлук-сајбија, и колико год спајија узима од свог села, толико и он, а каткад и више.

Тако су причали моме оцу да су читлуци постали који су до немачке крајине трајали. После рата изваде кнезови 1793. године хатишериф да у београдском пашалуку не буде читлук-сајбија ни ага, нити њиови десетака, него само да се даје спајијско и царско. Но тога пашалука читлук-сајбије умоле београдског везира (што је био пре Муста-паше) да они буду аге, као што су и били, и да купе своје десетке и проче. Дођу кнезови о Митрову-дне од свију нахија да порез порежу; везир, Шашин-паша, проучи тај ферман, и каже да је цар помиловао аге, и допустио да опет буду као што су и били, „но идите у вилајет” — рече паша кнезовима — „отишле су аге да купе своје, кажите раји да се не противи царској заповести.” Кнезови на то сви сложено одговоре: да они то не смеду народу казати, јербо ће и народ побити камењем, — и да би Турке већма уплашили, придаду, да ће они (кнезови) морати у Немачку од народа бегати, ако са таквим гласом пођу у вилајет. — Онда је Мустафа Шинигџић био бина-емин (главни настојатељ кад се какво зданије прави) и оправљао је и покривао у доњем граду касарне, што је Немац у рату попалио; мој отац Алекса, због тога што је томе Хаџи-Мустафи многу грађу за касарне низа Саву слао, познавао се и живио с њим добро, зато оде к њему и пожали му се на тај агински ферман. — „Знам ја,” рекне Хаџи-Мустафа, „ко је тај ферман извадио, но ако ви хоћете, ја ћу то лако покварити.” — „Хоћемо за Бога и помагај” одговори му мој отац, и замоли га у име свију кнезова да ради о томе. — „Идите и тајно начините сваки мизаре (прошенија) на цара”, рекне му Мустафа, „и ударите што више можете имена, и који нема мура (печата), нека прст притисне.” Тако кнезови, сваки напише мизаре и на јаничаре тужбу што већма могу учине, многа имена потпишу, прсте и мурове ударе, а потом тајно однесу бина-емину. Он им рече: „Чекајте ви ту (у Београ-ду), одговор ће одма доћи.” Кнезови остану да чекају одговор на њина прошенија из Стамбола.

Везир је био јаничарски пријатељ и ништа није знао о томе, и кад види да се кнезови не разилазе из Београда, зовне и себи и рекне им : „Зашто не одлазите ви да народ советујете, да се когод не би противио царском ферману, него да приме своје аге?” На то изговори се мој отац, да је много јације догонио у град за оправке касарне, и да има са бина-емином рачуне, а кад сврше рачуне, да он и опет у народ не сме ићи, да им советује да приме ферман јаничарски, јер ће га народ камењем затрпати. Тако су и сви други кнезови говорили, и опет су казали да ће морати сви од народа у Немачку бегати. После тога гдекоји се кнезови прикрију а мој отац, под изговором да рачуне прегледа, договарао се непрестано са Хаџи-Мустафом. Петнаести дан од тога дана, дотрчи татарин из Стамбола, и донесе нов ферман. — Причао ми је буљубаша мог оца, Лаза из Трлића, да је татарин утрчао у варош непрестано вичући: „Мазул Шашин-паша, мазул! Хазур Хаџи-Мустафа-паша, хазур! хазур!”

Сутра рано стари везир изађе из града, а нови Хаџи-Мустафа-паша, бивши бина-емин, седне у сараје, а тугови му после од цара дођу. Кнезови дођу му и честитају,

а он и советује да иду сваки у своју нахију и да народ добро пазе, и да не даду никоме ни најмањег зулума да народу чини, но да се њему обараћају. То је било око 1794. године. Међутим, отишле аге и субаше по селима своје обичајне данке и десетке купити. У Београду пак био је неки Кара-Смаил, који је свуда, куд је год ходио, по 30-40 момака јаничара за собом водио; он се спремао да у Београду буде јаничар-ага, и слабо се Хаџи-Мустафа-паши покораво. Али Хаџи-Мустафа-паша, кад се утврди мало у граду, потпусти некога Турчина, те Кара-Смаила, кад је из амама изишао, кроз прозор једне куће из пушке убије. Његова дружина сва прсне и којекуда разбегне се, па тако и они што су се у села била разишли, како чују да им је старешина погинуо, поплаше се и сви побегну у Видин к Пасманџији, који се још пре тога осилио и од султана отцепио, и сав пашалук видински под своју владу узео, нити је што цару давао него све себи грабио. Сви ти бегунци зли и гори код њега се скупе. Сиромасултан Селим седам је везира на Видин с војскама слао, да победе Пасманџију, а и Хаџи-Мустафа-паша из Београда ишао је на Видин и жестоко се тукао. Други пак везири тајно су узимали новце (мито) од Пасманџије и нису хтели од свег срца тући га. Ту је био послао султан Селим неколико низамске војске у зеленом мундиру, јер је Селим први почео низам уводити. Но напослетку Пасман-огла истури своју војску у поље на Хаџи-Мустафа-пашу и на оно мало низама, те све растерају. — А други су везири без боја побегли. И ту погине сребрнички паша, отац Хаџи-Сали-бега. (Тако ми је казивао из Ужица Асан-баша Дрљача, који је онде на војсци био, а после је био јасакчија уз нашег владику ваљевског Данила, заједно путујући и димницу купећи му.)

Пасманџија остане независим у Видину; накупи јошт више војске плаћајући добро на месец; и тако сви зликовци из турског царства искупе се у Видин. — Хаџи-Мустафа-паша врати се с војском у Београд, а Пасман-оглу пошље своју војску, да Београд узме и сву Србију пода се покори, а и Босну да себи присвоји, да се лакше од султана бранити може. Дођу до Пожаревца и тамо су се с београдском војском добро тукли; београдске спаије врате и у Видин. Тако су опет полазили и Пореч узели. Београдски везир нема доста војске, зато почне купити и он под плату војнике. Порез је био 7 и по до 8 гроша на по године како је у хатишерифу; сад везир подигне порез на 15 и на 18 гроша на по године. Кнезове држао је као своје синове; кад су год дошли к њему, по обичном поклонењу постоје мало турског обичаја ради, пак им заповеди те сви поседају, и кафу им даде, и, како ми је отац казивао, разговарао се с њима као са својим синовима; а и народ је био онда у најбољем спокојству, само што је морао давати велику порезу од 15 до 18 гроша. Трговина била је слободна; ко шта има, коме хоће и пошто може прода. Цркве и манастири стари почну се оправљати и изнова градити давши само 500 гроша везиру за изун (дозволење); пак гради цркву гди хоћеш и колику хоћеш.

Сад ћу да вам причам о мени, па ћу после опет наставити о мом оцу, што ми је причао, и што сам ја о њему и оном времену запамтио.

Хајде да вам најпре кажем како сам књигу учио. Отац ме даде јошт врло малена да код попа Станоја, нашег пароха, који је близу наше куће седио, учим. Ја почнем учити у једном московском буквару кога су зачална слова сва црвена била; и учио сам овако: „аз, буке, веде, глагоље итд.” а срицао сам овако: буке-рци-бр, виде-рци-вр, глагоље-рци-гр итд. Од оно доба до данас јошт нигде нисам видео онаквог буквара. Мој сиромаспопа, Бог да му душу прости, како је он сам учио, онако је и мени

показивао. Јер у оно време у Србији нигде ни гласа ни трага од школа није било, но сваки ђак, који је желио што учити, морао је попу или у манастир ићи. Премда су сиромаси ђаци морали и на једном и на другом месту служити и попине и игуманове коње седлати и раседлавати, опет је сваки радо сносио, који је желио што научити и попа бити, за чим је онда сваки тежио, јербо у Србији није онда било другога господства, кроне бити кнез, поп или калуђер, а и пандур имао је неко мало одлиције.

Ја код попа Станоја изучим тај врлетни буквар, и почнем часловац, и у месецослову научим свеце казивати, а то ми је врло лако било из оних стариј календара, јер који је крст пола окружен црвеном бојом, оно је мали светац, и од подне може се радити; и који је сав окружен, то је велики светац, и ништа се не ради, него вас дан седи и једи а не ради. А зашто? Да те Бог не покара! Чујем ја где неке бабе, а и неки људи, говоре мојој мајци: „Благо теби, сестро, кад ти имаш сина у кући тако учена, те ти може свеце казивати, да се у раду не огрешиш.” А ја кад то чујем, чисто растем и гордим се, и мислим да сам учен и преучен. Кад мене моје комшинице хвале, мислио сам да ми не треба више ништа ни учити. У то време тукао се ћесар са Турцима, и сад не знам, или по заповести ћесара, или због тога што су се Турци прикучили Ваљеву, крене се сав народ к Сави. Тако исто и све оне нахије од Мораве које су се с Турцима завадиле своје фамилије спреме у Ћесарију, а мушкарци остану у војсци. Ја добро памтим кад су натоварили све на кола, закупили стоку, па смо се онда сви кренули и дођемо у село Скељу према Купинову, и ту у качари Јована Зазића наложимо ватру и мало се станимо; пак после преко Саве пређемо у Ашању и ту мало нешто поседимо, где сам почео у школу ићи. Но та школа слабо је боља била од школе мога попа Станоја. Кожа ми се и сада јежи, кад се опоменем онога народњег преселенија, јер се још добро опомињем како је народ пиштао и мучио се. После, једне зиме, не памтим које године, очима сам гледао као ђак, где свако јутро по осам и по девет мртвих фрајкораца донесу из квартира и стрпају у стражару код школе у Ашањи, пак оданде иза дударе по 12 њих стрпају у једну рупу, и земљом заспу. Затим, да је још већа пропаст и жалост, удари некаква болест у сав онострански народ те помре. — Не могу рећи да се половина вратила овамо, колико је онамо прешло.

Ја не останем дуго у Ашањи, јер мој отац заповеди те одем у Купиново неком Игњату Сабову, старцу од 70 година. Он је био стар, честан, добар и врло побожан човек, и учаше шесторо деце приватно у својој кући. Како дођем, посади ме с њима за астал и запита ме брат Игњат (он се није дао друкчије звати, и љутио се кад му когод рекне да је старац, он је био отац попа Николе из Купинова): „Шта си учио и шта знаш?” Ја му одговорим, да сам све што треба изучио, и да све знам. — „Е, добро” рекне он, „кад си све учио и све знаш, а ти бар седи и слушај како ова деца читају” — и тако сам ти седио ја за асталом читаву недељу дана, а он ми ништа не казује да читам. Ја онда помислим: баш су мени добро казивале моје комшинице бабе, да сам ја учен; међер и мој учитељ Сабов не зна више од мене, зато он мени ништа не говори, а кад он од мене више не зна, што да седим овде залудан — и желио сам да идем кући. — Овај Игњат Сабов, кажу, учио је у Руми, и као што се говорило, за време његовог учења ту у Руми била је најбоља школа. Онда биле су у Срему врло ретке школе и српске науке, а и сам после видно сам многе старе свештенике, који су се с науком мало од наших србијанских свештеника разликовали. Но сад је већ друкчије с наукама. У свакој башти можеш набрати по пуну торбу учениј какви хоћеш, само ако можеш распознавати који је

сладак и полезан, а који ли горак и шкодљив. Митрополит Стратимировић, кажу, да је први добре школе за Србе у Карловцима уредио.

Седећи ја беспослен недељу дана, мислио сам, да ми ништа више не треба учити, и чисто сам се радовао да мој учитељ не зна више од мене и да ћу се кући скоро вратити, док он једно јутро донесе ми једну књигу и кад седнем за астал, упита ме: „Кад си све изучио, да видим знаш ли, и јеси ли и ову књижицу учио.” — Ја отворим књигу, видим и познам слова, и кажем да сам то учио, и да знам. Но кад почнем да му читам, каже ми он одма, да ја ништа не знам, јер у читању нигде нисам знао где треба стати, и ко ме је слушао, није ништа могао разумети шта је. Сиромас старец дуго је имао љуту муку са мношћом, док ме је научио полагањем и разговетно читати. Зато вам препоручујем где вам буде дужност о детињој се науци старати, да не дајете децу невешту и неучену, да у почетку у буквару рђав и ружан темељ не постави, јер је то највеће зло за децу, ако се с почетка у буквару не упуте како ваља, и после тешко њ је поправити.

Из Купинова повратим се после опет у Ашању проти Лазару Георгијевићу, те сам код њега изучио црквено пјеније и проче богословске науке, осим њега ту сам имао доброг учитеља који ме је учио. Тај прота Лазар родом је из села Совљака, ваљевске нахије, и био је у Совљаку прота, па је заостао у Срему, а и сад му је фамилија у Совљаку, Ђикићи, од први фамилија у нахији били су, а и сад су добри.

Ја се Повратим из Срема кући у Бранковину 1793. године и мој отац одма запопи ме и преда ми нурију. Владика што ме је запопио био је прост али добар човек. Пошто ме запопио, говорио је слово, али цело његово слово било је у две, у три речи. Он се привати за своју камилавку и рече: „Христијани, почитујте свештенство и упамтите: ко је год на ову капу лајо, он се кајо!” То његово слово напомињем вам да се смејете, али ипак од збиље вам препоручујем, да све оно што народ почитује за светињу и ви да почитујете. Свашта можете поправљати, али само у свештене ствари нигда не дирајте. Ни ја вам, после толико година сопственог искуства, не умет о томе ништа друго казати, него да је цела истина: да ко је год на ову капу лајо, он се кајо. Ја сам одма затим и протом постао. Шта је стало било владика што нисам још ни браде ни бркова имао; он је желио учинити кнезу хатер, а ваљда му је и новаца требало! — Како су ми после казивали отац и мати, ја сам се запопио у половини моје шеснаесте године. Заиста морао сам врло млад бити, јер кад су ме хтели попити, врло сам се био уплашио, а особито кад су ме за врат уватили и олтару повели, јер онај један ђакон што ме је водио рече ми полако од шале: „Реци збогом бели свете, сад ћеш да погинеш!” и мени се онда учинило да ћу свет да променим. Но после видим како је то лепо бити попа.

Кад сам вам казао кратко владичино слово, да вам кажем како ме и отац саветовао: „Сине, — рекне ми он кад сам први пут у моју нурију полазио, — ти си још млад и не знаш какав је свет, ти си врло млад и нигде готово нећеш бити у друштву твојих парњака у годинама, него ћеш све долазити међу старије људе. Зато на сабору, и на слави, и на свадби немој много говорити, него слушај шта старији људи говоре. Ако почнеш тако млад друге да учиш памети и мудрости, онда ти нигда мудар бити нећеш. Кад говориш штогод, сви ће слушати, али немој ти себи да увртиш у главу да они тебе зато слушају што ти најмудрије говориш; они ће те зато слушати што си њихов попа, и

што си мој син, и кад што погрешиш, нико ти неће казати: није тако, али сваки ће помислити. Зато, мудро се владај и оно што ти се сада учини да није онако као што старији људи говоре, а ти немој одма да се плећеш у свађу, него причекај док дођеш у године овј људи, па тек ако и онда видиш да није онако, а ти кажи.” Потом узме мој отац једну велику чашу пуну вина, и пошто отпије за једно два прста, рекне ми: „Прве године, кад идеш по нурији, само оволико пиј од сваке чаше којом те понуде, друге године оволико” и потом опет сркне мало вина. „Треће године можеш до пола чаше пити. Тек четврте и пете године можеш до дна чашу попити, и опет сви ће нуријаши сећати се твојј први година и сви ће говорити: наш попа ништа не пије.” Ја сам слушао мога оца, и сећао сам се целог живота свију његови савета, и био сам спокојан, задовољан и срећан. Следујте мом примеру, следујте тој чаши мога оца, не само у пићу него и у свима другим страстима и наклоностима, па ћете бити срећни. Ваше речи, ваша делања, наклоности и уживања управљајте свагда према времену и према годинама нашег живота. С мером и у своје време много се којешта чини без штете, што пред судом здравога разума не би се могло оправдати сасвим. Тешко ономе који прву чашу сваке своје наклоности до дна испије!

У то време (1793. године) био је парох стари мој учитељ попа Станоје и поп Никола из Кршне Главе, оба стари и не велике науке, но што се тиче крстити и венчати и друге обреде црквене, то су добро знали и мене у томе поучавали. После смрти попа Станоја отац мој запони брата његовог Пантелију, који је учио мало у манастиру Студеници, и попа Мату, који је учио код Снетогораца путујући. Сад се мени врло необично учини како народ у цркви стоји измешато, нит се зна који је старији коли је млађи, нит се зна, где стоји мушко ни женско. И то кад дођу к цркви о Богојавленију, Задушницама, Благовештенију, Воскресенију, Петрову-дне, свега да рекнем 10 пута или мало нешто више на годину, а оно како клепало удари, онда грне сав народ у цркву и хоће на вратима да се подави, и ко пре уђе, жена или човек, тај напред и стоји. Ту су измешате жене, људи, деца и девојке, и у цркви диже се разговор и ништа се не чује шта свештеник из олтара чита. Тешко ми је до Бога било, јербо сам видео у Срему како се чиновно по црквама стоји, и жене башка а људи башка. То је исто и отац мој видно и гдекоји наш комшија, који су нам много помагали, кад смо ред уводили доказујући народу. Почнемо се старати најпре кметове и кућне старешине напољу учити и казивати како је боље и за душу полезније, но сваки код своје куће да каже: „Ко год пође цркви, било мушко, било женско, да слуша попове, и како и где попови заповеде, онде и онако сваки да стоји.” Ми млађи попови уредимо, и како клепало удари и народ у цркву поврви, а ми по један станемо на вратима, и људе пропуштамо редом, старије напред, а жене враћамо да иду на друга, западна врата у препрату своју. Кад веће сви уђу и људи стану и наместе се, а жене у препрати, и опет почну се разговарати: шта је ово, какав је ово нови обичај, те нам ни у цркву као досад не даду нови попови улазити? Кажемо ми да ћуте, и кажемо им, да су они сви сад у цркви као на небу, а пред олтаром као пред самим Богом, но да стоје, ћуте и слушају шта свештеници у олтару читају и проче. — Они истина ућуте на мало, но опет, особито жене, почну разговор и вреву. Онда обично мој отац, кад је у цркви, опомене народ и запрети да ћуте. Да видите, децо, да је попа цели дан говорио, не би тако ућуткао као мог оца неколико речи. Сви ућуте као да водом сваког залијеш. Зато, велим, нема цркве ни уредбе без мирске власти, а ни мирске без духовне; треба једна другу да поткрепљава, ако су раде да обе власти постојане буду. Ако ли једна над

другом неко преимућство тражи, то су обе код простог народа слабе, и или касно или скоро обе пропале.

Такођер дотерали смо и у ред да са великим молчанијем иду на целивање, најпре стари људи, а после жене, потом девојке, и све по двоје пред иконом у један ред по двапут се прекрсте, на десну страну олтара, пак леву целивају. Јошт и то смо уредили и сваки свештеник своју нурију попише женско и мушко до седам година у један тефтер. И заповедимо старешинама (кућевним), да свако мора довести на исповест а старешина мора најпосле остати. Она два стара (свештеника) исповедају старе људе, а нас тројица млада учимо децу како се ваља крстити, Богу се молити, и оца и мајку у руку љубити и почитовати, и проче, и које год дете престане на исповест, поред његовог имена у тефтеру забележимо крстић.

И то могу слободно казати да у нашој нурији, — сва села која цркви у Бранковину иду — нико на какав други суд није ишао нити је кавге било. Све то ми поравнамо и помиримо, уверавајући добре о царству небесном, а страшећи зле муком вечном. Нас је било у селима која су бранковичкој цркви долазила пет попова, но нисмо делили, него наши нуријаши од нас пет кога првог нађу, зову га, те чита молитву или крсти и проче; и сваки попа неће рећи: „Није то моја нурија, нећу да те венчам, или молитву читам” — него сваки сврши за што се позове, па што заслужи даде ономе чија је нурија. Ми смо сви свештеници као браћа живили, а народ нас је као апостоле почетовао и слушао, тако да су и од околних нурија долазили, и гледали и цркви милостиње као у манастире давали, а свештеници други од нас обичаје примали.

Сад опет да вам приповедам из житија мога оца.

Михаљевић натури ћуприју на Саву, топове превуче и на Забрежју шанац начини. Изађе заповест, да све нахије од Медведника и Мораве, које су се с Турцима завадиле, своје фамилије у Ћесарију преселе. Чете око Београда предводио је Радич Петровић који је после с Немцима на Французе као капетан војевао и немешаг добио, а уз Карађорђево рат то све оставио и нама у помоћ дошао. У то време дође мајор [Деспот] Лукић у Ваљево и на Кличевцу шанац начини, скупе четнике (како ми је отац казивао 1800 момака) који су шанац чували и с Турцима око планина тукли се. Међутим, Михаљевић оде с војском у Јагодину и заповеди те мој отац одведе све четнике у Јагодину и тамо и у фрајкорски мундир обуку, своје оружје оставе, а шоце узму па се потом опет врате на Кличевац да се егзерцирају. Кличевац је брдо од северне стране више Ваљева, где се и сада познаје место онога шанца. Ту је било официра из Срема све сами Срба: мајор Лукић, капетан [Ђорђе] Кљуновић и капетан [Јован] Бежановић; а из ваљевске нахије био је: мој отац Алекса обрлајтнант, Петар Ракарац, Лазар Илић; Мали Јанко [Петровић] и Милисав Милошевић лајтнанти; поп Ђука [Поповић?] био је фендрик, а Ђока Мићановић стражмештер. Ту сам гледао како мој отац, да би и другим људма омилио егзерцир, скине официрски мундир, па стане у ред и егзерцира се као прост фрајкорац.

Немци поузимаше градове, као: Шабаци, Београд, Смедерево, и тукоше Соко, куће попалише, али град узети не могоше. Кад су Немци Београд тукли, онда је мој

отац Алекса са 700 момака између Панчева и Београда у некаквим ритовима 15 дана чувао ћесарову војску, а кад се Београд предао, опет се к Ваљеву повратио.

Кад већ Немци с Турчином учине мир и у Србији што су освојили све поврате Турком, и ћесарева војска оде натраг, а фрајкорци оду сваки својој кући, будући је од султана амнестија читана; онда сви србијански официри скупе се код Михаљевића у Сремским Карловцима, где је он Немцима рачун морао давати за ратне трошкове. Михаљевић понуди све официре да остану у царевој служби, и да ће сваки своју плату уживати. Мој отац рекне Михаљевићу: „Ја овде остати нећу, ја ћу да идем на моју очевину, где сам се родно.” Михаљевић, који је мога оца пазио и уважавао, рекне: „А зашто, Алекса, ти нећеш да останеш у нашега цара служби, пак ћеш скоро капетаном ванжирати, а заклео си се да ћеш нашем цару веран бити?” Мој отац одговори: „Истина је, да сам се заклео да ћу му бити веран и против Турчина са слободу очевине моје војевати, и познато вам је да ја моје заклетве не преступам нити цара изневеравам и остављам, но цар оставља мене и сав народ српски, као његови стари што су наше прадеде остављали. Зато идем натраг преко Саве, а немам писара ни други учени људи, но ћу ићи од манастира до манастира и казивати сваком калуђеру и попу, да у сваком манастиру запишу, да више никад тко је Србин Немцу не верује.” — Михаљевић: „Ћути, Алекса, да од Бога нађеш, чуће Немци па ће те оловом залити.” — „Ја” рече, „то Србину кажем, а не Немцу; а и Немцу ћу то исто казати, и сваком.”

Мој отац не хтене остати, него се врати кући у Бранковину, а за њим Лазар Илић из Јабучја и Петар из Ракара, а они други остану, те су сви ишли на Француза војевати, као Мали Јанко, Милисав Милошевић лајтнант (који је остао жив од Француза, и опет пређе нама у помоћ и погibe на Мишару 1806. године), Ђука фендрик, Ђока Мићановић стражмештер и многи други. (Жао ми је што не знам све из Србије официре, а наравно било и је доста који су остали и на Француза ишли, осим само Ваљеваца што су били — и мало је који дошао.) Мој отац добије пензију, и врати се кући. Кад он дође кући, а то нахија остала без старешине и без суда. Паша дошао, примио Београд по трактату, с мало Турака. Како су Немци отишли, а Турци још своје судове не поставили, то мој отац почне судити као кнез или обрлајтнант, и свуд је по нахији одио, и народ му се добро повиновао. Тек после године дана поставе Турци своје судове по касабама, и тако у Ваљеву је био муселим и кадија, а он у нахији кнез као и пре немачког рата. Никола Грбовић преко Колубаре био је љишки кнез; а Подгорци, којима је кнез био умро, дођу молити мог оца да сједини Подгорје са својом кнежином, и да обадве кнежине држи, или да им он даде каквога из своје кнежине кнеза. Он, премда је оне године судио и тамо, није се хтео приватити за сву кнежину, но рекне им да они између себе кнеза изберу; а они рекну: „А ти нам дај засад бар Јоку из Рабаса, да нам кнезује.” Он им каже да је то мучна ствар једном човеку из друге кнежине у туђој кнежини кнезовати, „а кад баш хоћете за кнеза Јоку из Рабаса, онда ето вам узмите заједно с њиме и село Рабас од моје кнежине, а и тако је на међи; то село нека буде одсад под вашом кнежином”. — И тако Подгорци буду задовољни. Док 1792. године чујем ја у Срему, где сам у школи био, да је мој отац од Турака рањен. Неки Турчин, Муста-бег Јајић, који је у прошлом рату примио у бојевима пизму на мог оца, рекне у Ваљеву: „Оди-де, Алекса, да ти нешто кажем.” Он се као познанику прикучи, а Турчин испод скута опали пиштољем и мало га преко ребара рани, и кошуљу на њему запали. Турчин, који је веће спремна коња држао, побегне у Босну, а мој отац остане да по кнежини и даље суди и уређује. Он, како је видно у оно разно

доба по Срему и Банату, како су села на кумпаније подељена, јоште како се вратио из Карловаца, одма је наредио код сваке цркве по једнога главнога кмета над оним селима која год оној цркви иду, а свакој цркви ишло је по 8 и по 10 села, и тако ти кметови звали су се среским кметовима. Шта је год хтео и имао заповедати, слао је свога буљубашу и пандуре кмету, а кмет је опет кнезовску наредбу сељацима казивао и тако је себи труд олакшавао. Он је непрестано по кнежини 'одао и кога кметови и сељаци оптуже, и да је крив види, казнио га је онде у селу где је погрешно. А за врло велике кривице морао је слати у апс муселиму и кадији (у Ваљево).

Будући да је обичај био да и муселим и кадија под аренду закупљују своја места за суђење, тако је Асан-ага, брат Осман-паше из Сребрнице, закупио муселимлук, а брат му кадилук у Ваљеву (то су били оба два стричеви оног доброг Хаџи-бега, нашег српског пријатеља у последње Карађорђево време).

Како су турски сударци имали обичај да свакога ко је и најмање крив, Србин или Турчин, кад падне у апс, да га глобе и колико више могу да узму, то је свагда мој отац у таквом случају заступао и одговарао како Србина тако и права Турчина, и глобити није давао; зато су га поштени и мирни и Турци врло уважавали; а особито Срби љубили су га као свога оца и поштовали као највећег од Турака заступника. Јербо како се какав муселим или кадија покаже као велики глобар, а он се договори са кнезом Грбовићем и Бирчанином, па покупе и обуку најречитије кметове у најсиромашније хаљине, учине скупштину, пригласе и неке поштене житеље Турке и дођу на мешћему пак викну на зулум, напишу прошеније у ком опишу сав зулум и да га сиротиња не може више да трпи, но паша да га дигне, или сиротиња хоће да бега у Кауре (у Срем). Потом то прошеније узме мој отац и однесе везиру, који га је врло пазио и уважавао, и са собом доведе бољег судију. Тако сам чуо, да су за 12 година (толико су Турци после Немаца до Карађорђа држали) променили осамнаест које неправедни кадија, које зли муселима. Тако је слога и под Турцима врло помагала. Где су кнезови у љубави, ту су и кметови и сиротиња сви у љубави и послушанију.

Питате ме: какве су то скупштине за Турака бивале, и како су се смели скупљати. — То, истина, није било ново, то је може бити јоште од Косова остало, а може бити да су бивале скупштине јоште и за време нашиј царева. — Но ове скупштине, које ја памтим, овако су бивале: сва три кнеза, мој отац Алекса, Никола Грбовић и Бирчанин Илија заједно по с неколико кметова дођу у Ваљево и донесу сваки од своје кнежине рачуне на суд, ако је преко кога кнежине прешао какав паша, или други какав Турчин, на кога се много на дочекивање потрошило, или су какву јапију или што друго плаћали што се мора на сву нахију порезати. У мешћеми председава по неколико стариј Турака, ага, они тефтере виде и кад признаду да су тефтери упутни, онда кадија потврди својим муром. Кнезови узму тај тефтер расхода и однесу везиру у Београд, који и своју порезу трошковима дода и бурунџију напише по колико на једну ожењену главу долази, и тако једни пута дође на мешћемску главу по сто а каткад и више гроша о Митрову-дну и о Ђурђеву—дну. Но треба и то знати да у ваљевској нахији мешћемски глава није више било уписани него само 750. Тако су кнезови после немачког рата казали првом везиру, и Толико су после свагда држали, а оно кад порежу у народу по ожењеним главама, то дође по 8 или највише по 10 гроша, јербо су кнезови главе од везира крили, а спаије и други Турци који су знали нису везиру хтели казивати. Но кнезови, кад су ишли везиру поради пореза, поведу среске

кметове, најбоље газде, који обуку се у најсиромашније хаљине, кроз капу пропали перчини, кроз чакшире колена, кроз опанке прсти пропали, а кад дођу тамо код везира повичу: „Аман, аман за цареву здравље! Много је пореза давати, не можемо, ето какви смо голи и боси, а ми смо злеудне најбоље газде у сиротињи, ко ће од нас онакви дати по 100 по 160 гроша на главу” и проче. — Онда везир попусти мало од порезе. — Тако су и сви кнезови од свега пашалука радили и своје кметове доводили и у Београду се састане каткад по 200 и више кметова и кнезова у тој великој скупштини. И договоре се сви кнезови, пак и кнезови и кметови сви у гомили пред пашине сараје. Кнезови уђу код паше, а сиротињски кметови у авлији, али то бива обично сутрадан, кад веће везир разреши порезу, пак им се учини много, и кад сви чују, и онда иду пред сараје и вичу, и помажу, до Бога се чује, а паша им понешто одобри и умањи.

Сад наша три кнеза дођу у кнежине, али јоште уз пут идући поруче сваки у своју кнежину, определе дан у који ће доћи од свакога села по два и по три човека у Ваљево, и ту се од све три кнежине састане више од 300 људи и оду на мешћему; дођу и месне аге; кадија проучи везирову бурунџију, и каже колика је пореза. Сад она три кнеза поделе порезу овако: ако је 100 хиљада, то мој отац носи 50 хиљада, то јесте пола на његову од Ваљева до Саве кнежину, јербо је у његовој кнежини житороднија земља и житородна; сад ону полу дели Грбовић и Бирчанин на поле 50.000, па опет скине Грбовић са Бирчанина десети грош те понесе на своју кнежину, јербо је опет у његовој кнежини боља земља него у бирчанској. А то се све под ведрим небом пред свом скупштином ради и дели, и тако се растану, па потом сваки кнез сазове од своје кнежине од свакога села по два по три човека. Тако је мој отац сазивао скупштину на Рељино Поље на кршноглавском атару. (Не знам зашто се зове Рељино Поље, а имају два камена велика, и врло у далеко стоје, и то причају да је скакао Реља Крилатица, и да се онде свагда брала за Турака скупштина од непозвати времена, а и за Немца, када су хотели робијаше, кола, профунту и друге робије, све су се онде кметови скупљали и договоре и разрези чинили, а и ми смо за Карађорђа.) Тако је кнез Никола Грбовић у својој кнежини на Љубенину Пољу, а Бирчанин на Понура. Кад се на Рељиним Пољу покупе кметови, сваки из свога села доведе, ако му има слепац или богаљ или какав други сакат или убоги сиромаш, и све њих пред кнеза и кметове упараде, и кнез запита: „Ето, браћо, ово сиромаша које видимо; хоћемо ли или нећемо на њих порезу ударити?” — Онда кметови провиде и рекну: „Овај море, а овај не море давати.” И тако се сврши и пореза разреже, и после кнезови купе и везиру односе.

(Највећма су на гласу били у оно 12 година наша три кнеза ваљевска, и кнез Ранко [Лазаревић] шабачки из Свилеуве; кнез Никола из рудничке, кнез Петар из ћупријске; [Стеван Андрејић] Палалија из београдске; и за друге сам слушао које мој отац фали, али сам им имена поборавно. Али су Алекса из Бранковине и Петар из Ћуприје најпребранији код везира били.)

II

Кад су све аге и зли Турци побегли у Видин (пошто им је Хаџи-Мустафа-

паша убио у Београду поглавицу Кара-Смаила), онда некако се притаје Бега Новљанин и Ћурт-оглија у Шапцу. Обојица су се из Босне доселили. У то време кнез Ранко Лазаревић из Свилеуве дође у српски Шабац-баир на конак, но сутрадан дођу Бега Новљанин и Ћурт-оглија и убију кнеза Ранка из пушака, пак затворе се у град; то је било баш уз часни пост 1800. године. — После тога дође мом оцу поп Лука, братучед кнеза Ранка, и жали се како Турци не само што су кнеза Ранка убили, него јоште ишту глобе 2500 гроша. Он замоли моги оца, те му узајми те новце да се откупи да му кућу не'арају. Кад оде поп Лука Лазаревић, дозове мој отац мене да пишем писмо везиру. Он диктира а ја напишем писмо, уколико се опомињем о томе, како су у Шапцу остала прикривена два зликовца (јаничарина), који су Ранка кнеза шабачког убили. — „Ми кнезови у цареву и твоме измету (послу) ноге до колена а руке до лаката. Па кад ћемо по царевим чаршијама од зулумћара гинути, то подносити даље нећемо, но ти гледај кога ћеш поставити кнезом ваљевске нахије, а ја више ни у чаршију отићи нећу, а то ли ћу кнезовати; него ћу из цареве земље бегати са животом у Немачку” и прочита. Он пошље то писмо Хаџи-Мустафа-паши у Београд. После неког времена дође један пашин каваз у Бранковину нашој кући на конак, и све се тајно са мојим оцем разговара. Кад сутра рано каваз оде, пита ме мој отац: „Знаш ли што онај каваз долази?” Кажем ја да не знам. „Послао га”, вели, „Хаџи-Муста-паша, да ми из уста каже, да је везир рекао: да ако он кнеза Ранка не покаје, онда, вели, Алекса нека иде куда хоће себи селамет тражити.” И каже ми да му је везир по том кавазу поручио, да спрема на Палежу конак за војску, која ће на Шабац поћи и повући два топа, али то све тајно. Мој отац оде одма на Палеж и зацело прође војска, око 800 крџалија, и оде хитно на Шабац на баир. Бего Новљанин и Ћурт-оглија, убиљци кнеза Ранка, са својим друштвом затворе се у град. Крџлије почну из пушака и топова тући, и баш на наш Велики Четвртак [5. априла 1800. године] запале шабачке куле, а Бега и Ћурт-оглија, прокопавши камени град до Саве, побегну у Босну, а сав град и куле изгору. Њиово друштво повата војска, извезу два топа на чаршију, и њи 27 за једнога кнеза Ранка удаве с конопцем наред чаршије, и по турском обичају кад једног удаве — пукне један топ.

Тако Хаџи-Муста-паша освети кнеза Ранка и свима јаничарима такав стра' зададе, да се ни име јаничарско у београдском пашалуку није смело изрећи. Хаџи-Муста-паша, видећи себе и свој пашалук у опасности од Пасманције и од ове двојице у Босну побекше, побоји се да и они од Босне не дигну војску и не пођу на њега. Зато је морао све више војске којекуд скупљати, да се брани, а због тога морао је и порезу

повишавати, да војсци таин (рану) и плату издаје. Кад кнезови виде да везир сваке порезе све више порезује и узима, они се договоре и сви се скупе. На тој скупштини били су: од ваљевске нахије мој отац Алекса, Илија Бирчанин и Никола Грбовић, из рудничке нахије кнез Никола, из ћупријске кнез Петар, из београдске кнез Палалија, и кнез Станоје [Михајловић] из Зеока и јошт други. Ту се договоре да узму хатишериф ког су извадили од Порте (1793. године) и у коме стоји уписано: да сав пашалук београдски има давати порезе на 20.000 глава ожењени по 20 гроша, а Хаџи-Муста-паша скоро јошт толико почео да удара. (Тај су хатишериф сви кнезови договорно били дали београдском митрополиту Методију, као глави наше цркве и закона, на аманет да га чува као највеће добро народно.)

Оду кнезови везиру и поклоне се по обичају, и пошто су мало дворили, рекне те редом поседају, и он лепо се с њима разговарао као год отац с најбољим синовима; попију кафу и ништа о хатишерифу не спомену, но оду после тога митрополиту Методију, пожале се како је везир преко хатишерифа подигао порез и како већ сиротиња не може да даје, нити има откуд, и кажу да је и њему познато, 'одајући по епархији, како и он своју димницу једва може покупити. „Него да нам дадеш хатишериф — рекну кнезови — да однесемо нека види везир, и по хатишерифу нека удара порезу како је цар одредио.” — „Кала, кала, сутра хоћем да вам дам фермав”, одговори Методије. Кнезови оду на конак, а митрополит Методије узјаше на коња, те ти у град везиру, и каже му како кнезови хоће да узму од њега хатишериф, и да њему (везиру) донесу, да по хатишерифу порез удара а не више, зато нека се приправи шта ће им одговорити и прочита. Сутрадан дође мој отац и кнез Петар митрополиту да им даде хатишериф, а он им рекне: „Отиђите најпре до везира, па дођите онда по фермав.” — Кнезови сви скупа оду и позадуго постоје, преко обичаја, пред собом везирском.

Доцкан отворе се врата од собе везирове и, кад кнезови уђу, поклоне се и по обичају приђу скуту, потом измакну се и у ред стану. Везир запалио наргиле па пуши, а окренуо главу и гледа у друго ћоше собе, а неће ниједнога кнеза да види. Тако стојали су кнезови читава два сата, а он нити говори да седну ни да иду, већ једнако ћути и пуши, а кнезови такође ћуте и чепоре ногама. Очима један другог питали су: где је наш стари Хаџи-Муста-паша, не можемо да га познамо, ово није он но Грк Методије мучитељ (говори се да Методије није Грк него Јерменин, па се покрстио). После тако дугог стајања наједанпут окрете се везир, пусти дим из уста, пак рече: „Е кнезови, зашто не говорите што сте дошли?”

„Ја темена учиним — причао ми је о томе мој отац — и почнем да говорим: „Паша ефендум...’ а он ми присече реч: „Ја знам шта ви тражите, ви хоћете да ударим порезу по хатишерифу царском; то и ја хоћу, ја нећу једну аспру више него што се у ферману пише. Зар ви не знате то, када је мени честити цар београдски масип дао, није ми никакве хазне друге дао, но да од вас узимам, а вас од свакога зулума браним? А и ви сами видите колико ја војске држим с којом браним и себе и вас од читлук-сајбија; и јошт ми ваља скупити војске. Но кад ви тако хоћете, то је за мене лакше. Ја ћу моме брату, видинском везиру Пазманџи-оглу, једно писмо писати и с њим се помирити, моје војске умалити, а само царски град чувати, и онда баш по хатишерифу царском ниједну аспру више од вас узимати нећу, него онолико, колико хатишериф гласи; а ето вас и ваши ага и субаша, па како вам Бог даде! — Учиним темена и

одговорим: „Истина је, честити пашо, то ми видимо сами даје тако: но ево муке и невоље: у народу новаца нема, и нема откуд да нађе, а не жалимо. Веће смо све са деце пооткидали, где је најмања пара од урока била. Видите и сами да је све сиротиња и да смо све турске куће слугама и слушкињама напунили; и јошт би у најам давали да имамо коме, да би само коју пару заслужили и данак плаћали. Оно мало стоке, да имамо коме, у пола цене продавали би, но трговаца нема. Него допусти нам да идемо да се договоримо не би ли нашли начин у чему би се помоћи могли.“ — Везир нато мању руком: „Еј исадиле (срећан вам пут). — Тако ти ми, не седивши нимало код везира, изиђемо и сви рекнемо уз пут идући: „Богме, брате, онако је, везир погодј. Одемо на конаке онако уморни од дугог стајања.”

„Пред вече скупе се сви кнезови у Шундин хан, где сам ја (Алекса) био на конаку, и нађемо да су пашине речи све истините, и ако он не држи доста војске, то ће освојити видинске аге и субаше, пак ће пет пута више сами узимати, него што ће од нас искати везир да му ми дајемо. Било је разговора од сваке руке, најпоследњег рекнем ја осталим кнезовима: „Не би ли добро било да предложимо везиру, и обречемо нашу војску у помоћ дати му? Кад Видинлије на њега пођу, да и дочекамо и разбијемо, пак ми опет нашим кућама да идемо.“ То сви кнезови одобре, тако да се везиру представи, а сви једнако да вичемо: нема новаца и нема се откуд давати.”

„Сутра одемо везиру, пусти нас одма у арзодају, где везир седи, приђемо скуту по обичају и иступимо се натраг, и станемо снуждени. Везир рекне: „Е кнезови, јесте ли се договорили и шта сте се договорили?“ — Ја учиним темена, и одговорим: „Јесмо, честити пашо. Јучерашње твоје речи истините су и свете. Познајемо и сами да нас од зулума бранити не можеш без војске, а војске без новаца држати не можеш. Али је велика мука и невоља што новаца у сиротиње нема, нити се откуд добити може, а ако упустимо јаничаре видинске на овако сиромашну рају, онда ће сва сиротиња побећи у Каршију (Немачку) и сва ће царева земља пуста и празна остати...“ — „Тако је, тако пресече ми реч везир. — „Ми смо свакојако мислили, продужим ја, „но ни од које руке до новаца доћи не могосмо. Но од све муке и невоље ми смо се сви договорили: када Видинлије одозго пођу, да ти ми кнезови доведемо наше војске, те разби Видинлије, а ми ћемо после сваки својој кући без ајлука и без таина вратити се; а ти више војске да не купиш и на таину и на трошку да не држиш. То је наш одговор, честити пашо, ако га само ти окабулиш.“ — Онда везир: „Пеки, пеки, оћете ли ви тако сви кнезови?“ — „Оћемо“ — одговоре они углас, — честити пашо, оћемо у подне, у поноћи, кад нам год поручиш, и где рекнеш, довешћемо ти онолико војске колико овде рекнемо и обречемо.“ — На то паша: „Да-еј, да-еј, бенда северум!“ (јошт боље, јошт боље, и ја то милујем). Затим плесне длан о длан и викне: „Јазици ђел! (да му дође писар), и понуди нас да седнемо. Помози, Боже, поврати се наш паша! Кафа се донесе и разговор се поведе колико ће која нахија дати војске. Ваљевска и београдска нахија, које су близу, даду више: ваљевска 1800, београдска 750 момака. и тако према броју глава и војску све у тефтер пописа, и сваком кнезу копију даде, колико је дужан војника Срба довести, кад и где рекне паша. „Сад ајдете и у нахијама сваки толико попишите, да су свагда готови са оружјем, опанцима и рубом и све што војнику треба. Ви кнезови, кад ја поручим, који не дође с војском, у његову главу.“ — Ми му благодаримо и одемо весели, што смо опет нашег Хаџи-Муста-пашу повратили у његову стару доброту, кога митрополит Методије беше потурчио.”

Ово ми је, децо, овако све да је било, мој отац казивао, а ја вама приповедам, и жао ми је што не могу да знам, које је године што бивало. Ово даље веће и ја добро памтим.

Како кнезови оду из Београда, Хаџи-Муста-паша пошље своје бурунџије у сваку касабу и свакога пазара виче по чаршији телал: „Чуј чојече! Ко је Србин а нема дуге пушке, два пиштоља и велики нож, нека прода једину краву и пусат себи купи. Тако је од честитог везира заповест. Који то не набави, педесет штапа по табанима и педесет гроша глобе. Хај, чујте и почујте, така је од везира заповест!”

Сад мој отац дозове одма буљубаше Живана [Петровића] из Каленића, Арсенију Раонића из Лознице, Ђукана из Орашца, Васиља [Павловића] из Бајевца и Коју из Тулара, и свакога војника каже, и ја му у тефтер упишем име и презиме и село из кога је; и одоше буљубаше сваки своје уписнике спремити, на прво позивање, да буду готови. (Ти исти тефтера наћи ћете, децо, једну половину у мојим писмима а друга половина издерала се; а то је сачувао дуовник Јеремија у манастиру Грабовцу, где је мој отац онда војску искупио.) Тако су и кнез Никола Грбовић и Илија Бирчанин у својим кнежинама уредили.

Опет видинска војска пође на Београд, једна удари на Пожаревац, а друга на Ђупри-Паланку. Узму Ђуприју где је био Тосун-ага предводител. На Пожаревцу потуче се пашина и српска војска с Видинлијама, но Видинлије и ту надвлађају и продру хитно на Београд, и београдску варош освоје. (Пред српском војском био је поглавар на Пожаревцу неки из Смедерева што се звао Арамбаше Станко, он је био храбар војник са Србима противу Видинлија, али га Турци на превари убију у Смедереву.) Везир се затвори у београдском граду. Међутим мој отац скупљо је био војску у манастиру Грабовцу и чује да су Видинлије варош београдску освојили. Он (Алекса), Бирчанин И Никола Грбовић седну на Палежу у лађу и дођу везиру у доњи град. Запита везир: „Камо војска?” — Кажу му они, да је сва војска готова у Грабовцу, но не могу ући у град, јер су Видинлије капије затворили. Везир рекне: „Остани ти овде, Алекса, а Бирчанин и Грбовић нека иду и нека војску у лађама доведу.” Оду Бирчанин и Грбовић у Грабовац, узму војску, на Палежу седну у лађе и ноћу дођу на Су-капију у доњи град. Кад се мало поодморе, разреде се: спаије на Видин-капију, везирова тевабија на Стамбол-капију, мој отац с ваљевском војском на капију уза Саву (онда није било покрај Саве кућа), и у један ма јурише и Видинлије истерају из вароши. Један само бимбаша видински затвори се у цркву, и туче се из цркве, а Срби наши опколе га. Кнез Илија Бирчанин узме једно оделеније војске и са прочим отерају Видинлије до Смедерева, где се затворе у смедеревски град, куда везир пошље топове, те и и одатле истерају и отерају до Видина. Мој отац остане с војском у доњем граду код везира, и што није могло војске стати у најгорњу касарну, паша даде трску те око касарне направе колебе. Везир даде војсци ракије и вина на наш Божић, и наша војска, играјући и певајући, запали оне колебе од трске поред касарне, и из те ватре пукне једна пушка и убије некога Алексицу из Јошеве. Пет дана по Божићу дођем и ја ту и до несем мом оцу кошуље и друге потребе; нађем мога оца у соби на Су-капији. Ту сам видео преко стотине глава видински Турака, које су одсечене и пред везирином конаком стајале; и то је први пут што сам мртву одсечену главу видео. — Онај бимбаша, што се у цркву био с друштвом затворио и из цркве тукао се, није се везиру хтео предати, него преда се мом оцу и побратими га, а он га пропусти у Видин. (Овај

исти бимбаша, у почетку Карађорђева рата 1804. године, око 20. маја месеца, застао се био с војском у Пожаревцу, где га мој стриц Јаков и Карађорђе опколе; и кад се тај бимбаша и ту преда, рекне Јакову: „Чујеш, Јаконе, твој ме брат Алекса у Београду из цркве предавао, а ти сад овде, одсад где чујем да има ваш сој, нећу на ту кавгу ићи”.) Ја сам свуда по граду ишао с буљубашама мога оца; ишао сам с оцем и везиру. Наша војска готово сасвим је у граду владала и сав град био је готово као опљачкан: ни на топу, ни на пенцерима нигде ни најмање гвоздене чивије нема, све су то браћа поскидали и почупали, па по коморцијама кући послали. То све види паша, али нема куд. Та је наша војска од пре нашег божићнега поста с мојим оцем у Београду стајала, и град чувала, до нашиј ускршњиј поста, док се Бирчанин с другом војском од Видина вратио, пак су онда кућама сви дошли. Међутим кнез Петар из Ћуприје и Стеван Јаковљевић покупе Србе и ударе на Ћуприју и после знатне битке истерају Тосун-агу и освоје Ћуприју и турску војску у Видин отерају.

Године 1794. у Ваљеву бејаше муселим Асан-ага из Сребрнице, и хоће народ да глоби, но мој му отац стане на пут и не да; зато се заваде. Асан-ага нађе четири Турчина, обрекне им дати новаца да убију мога оца, а он оде у Сребрницу кући, да се при том убиству не нађе. Мој отац дође у Ваљево баш на нашу Чисту Среду 1794. године, она четири Турчина оду и заседну сат од Ваљева у шуму крај пута којим се он мора вратити. Једноме рекну: „Удри ти кнежева 'азнадара Живка, а нас ћемо тројица кнеза.” Кад мој отац наиђе покрај заседе, онај један Турчин опали и Живка убије, но они други промаше мога оца и не згоде га, већ побегну у поток, пак у Ваљево. Кад мој отац дође кући, сазове кметове, и каже им: „Браћо, метите другога кнеза, ја више нећу; видите сами да су Турци наумили мене убити. Пуцаше на мене једанпут, Бог ме сачува; сад ово други пут, и момка ми убише, а мене Бог и опет сачува; трећи пут они ће другојачије радити.” Затим после многог разговора метну Митра Калабу за кнеза. Дође Асан-ага из Сребрнице и кад види да није кнез погинуо и да ће се његово коварство открити, а он повата оне Турке и у Ваљеву и подави, да га не би исказали. Нови кнез, Калаба, предузме вилајетске послове, али није био вешт с Турцима поступати за ползу сиротиње. Кад дође по обичају у Ваљево муселиму, да пушта оне које Турци као криве позатварају, и кад му муселим по обичају рекне: „Кнеже, има твој један у апсу, но пусти га, али ја'оћу богме сто гроша глобе” — а Калаба на то је обично одговарао: „Ага, лепо се дрво на поле цепа.” На то је муселим пристајао говорећи: „Е, кнеже, за твој атар донеси педесет гроша, па да пуштам кривца” и тако колико год муселим заиште, а кнез Калаба опет: „Лепо се дрво на поле цепа.” Тако је радио и за мале и за велике глобе, и свагда је половину попуштао. У томе су мој отац, док је кнезовоа, и Бирчанин Илија сасвим друкчије радили. Виде то кметови, да Калаба ни најмање није вешт народним пословима, и да он са својим „Лепо се дрво на поле цепа” не може да заклони народ од велике глобе. Зато једанпут код наше цркве у Бранковини начине скупштину, дозову мога оца и кажу му: „Оћемо да опет будеш наш кнез.” Он се изговарао да не може и да није право да погине од Турака на правди, онда гракне сва скупштина, више од хиљаду људи: „Ако ти буде суђено, а ти погини као кнез”, пак шчепаше га и дигосе на руке. Ја сам био подаље од те скупштине, и кад чујем наједанпут ту вику, и видим оно комешање међу људима, помислим да га убише, но кад дотрчим ближе чујем да сви вичу: „Срећно, срећно! Алекса је опет кнез!” И одредише му више момака да води са собом. Мој отац договори се са Бирчанином, и почну јошт оштрије кнезовати и народ од сваке глобе и неправде турске заклањати.

Кад везир у Београду дочује да је то масло муселима Асан-аге било, што су они Турци мог оца хтели да убију, пошље бумбашера у Ваљево по Асан-агу да га дотера у Београд. Асан-ага се уплаши страшно, побратими мог оца и рекне му: „Да си ми по Богу брат, Алекса, што ћу и куд ћу сад?” — Мој отац за’атер Хаџи-бега, рекне му: „Ајде у Љубинић на конак, па ћу ја наредити теби башка а бумбашеру башка конак, па оданде бежи у Босну”. И тако Асан-ага, који је после паша постао, у Босну побегне.

Сад веће виде видински Турци, како се Срби сајединише са пашом, да не могу силом ништа успети, зато обрате се на везира Хаџи-Муста-пашу, и они и Пазманџија, с молбом, да њ њ пусти у Београду живити мирно у својим кућама. У томе се Хаџи-Муста-паша грдно превари, и пусти њ те дођу у Београд, где су неко време мирно и покорно седили, а неки су и службе добили; јербо су врсни и удворице били. Но после неки година рекну они Хаџи-Муста-паши: „Ми знамо да си ти цару веран, а и ми смо теби верни, дај ти твога сина нека накупи војске, а ми ћемо сви ићи, ми смо били толико година у Видину, и знамо како се лако узети може, ми ћемо га узети и твоме сину предати, а с тиме ти ћеш цару услугу учинити, да и тебе и нас боље помилује”. И ту се Хаџи-Муста-паша јошт већма превари: пошље свога сина доле да купи војску. Кад се везиров син Дервиш-бег поудаљи, ове ти Београдлије оду код паше, узму изун да и они иду његовом сину у војску, и он им поверује. Они се спреме и оду до Болеча, пак онда се поврате натраг. (Ово сам слушао кад моме оцу неки Муја алај-бег у Уровцима казује о томе овако: „Кад се — вели вратимо из Болеча, а ми од Батал-џамије натоваримо помало сена на коње, покријемо одозго са покровцима, да се чине товари, свежемо на првога коња звонце, и водили смо коње до Стамбол-капије. На Стамбол-капији повиче стража „ко сте?” на које одговарамо: „Ми смо кириџије, отворите капију”. Како се капија отвори, бацимо сено с коња, шчепамо оружје, а они који су с нама у вароши у договору били, дочекају нас спремни, и освојимо сву београдску варош. А Хаџи-Муста-паша тукао је из града топонима”).

Тако после неког времена пође оздо Хаџи-Муста-пашин син с војском, а тако исто и мој отац крене војску с ове стране, а други кнезови с друге страна. Сад се ови јаничари у тесно нађу, док један Цинцарин каже им лагум, куда се провела вода, у горњи град, те ти они кроз онај лагум све побушељке до у горњи град, а близу џамије имаду од лагума врата, све како који изађе, ваљајући се уђе у џамију, а кад се напуни џамија, а они проспу пушке у пашине сараје, капију отворе, и тако Хаџи-Муста-пашу жива љвате, и кажу му: „Ми знамо да твој син иде оздо с војском од Видина, а Алекса озго од Ваљева, и други кнезови с друге страна, но сад шаљи књиге и твоје Турке, нека се војске одма враћају, или ћемо те сад одма убити”. Тако ти сироме Хаџи-Муста-паша пошаље, те наше војске, а и свог сина с војском, натраг врати. Сад четири дахије Мемед-ага Фочић, Мула Јусуп, Кчук Алија и Аганлија постану и преко везира почну владати, и што годе они напишу и заповеде, то је везир Хаџи-Муста-паша својим муром морао потврдити. (О томе сам видео тако написато у једној књизи Хећим-Томе, који је онда у Београду седио, и ту стоји забележено, да је Хаџи-Муста-пашин син 1801. године отишао, и да су јаничари воденим лагумом у град ушли, и, како су се утемељили, убили су пашу. Кнезови и паша тукли су се с јаничарима од 1795. године. — У манастиру Боговађи у једној књизи стоји овако написато: „Љета 1801. јануарија 26. удави београдски паша владику Методија; за његово нестројеније и незаконије уподоби се Фоки мучитељу, царју греческоме. Того време бист междусобна бран. Турци Видинлије својему цару непокорни. И много бист междусобно крвопролитије

помежду их. И бист скупо жито: пшеница 100 ока 18 гроша а кукуруз 10 гроша. То време бист лепа зима. Ово сопственоју рукоју подписа Хаџи-Рувим”).)

Њи четворица поделе сав пашалук, свакоме по три нахије; они пак сва села у нахији поделе својим момцима, који су се звали мале аге.

О томе, како је Београд узет, слушао сам где Муја, урвачки бег, прича мом оцу. После годину или две тај исти Муја рече мом оцу: „Видиш, кнеже, ова четири пса у Београду (тј. четири даије) шта раде од раје и од поштени Турака. Ја сам први кроз рупу у град ушао, пак сада, да смеду, узели би од мене и ово село (Уровце) и себи присвојили; но и у мене је јоште оштар кремен. Ја ти кажем: ово дуго њима бити неће. Ја ћу да идем на ћабу, но није стога што ми је ћаба мила, но само да се уклоним, да са псима и ја не изгорим. Него ти, кнеже, послушај мене: доведи кнегињу и оно мало дете (покојни Сима бијаше мален), пак да ја тебе и све што је твоје у Немачку претурим, те живи јоште коју годину у миру. А знај добро: ако ја од ћабе дођем жив, тебе нећу жива наћи; а ако и не дођем, они ће тебе посећи”. — Мој отац каже: „А куд, бег? Да ја побегнем у Немачку, они ће рећи: оде Алекса да крене противу нас Немце, да војује на нас, пак ће други кнезови и сиротиња с мене страдати; но где сам се родио, ту ћу да живим, па што ми Бог да”. На то му алај-бег рече: „Ја сам ти казао и с моје душе скидам, а доста смо леба и соли заједно појели!” (Баш сам ово све слушао, кад моме оцу говори.)

Сад оне четири даије искупе кнезове, пошто су Београд јаничари освојили 1799. године, и дозову мог оца и кажу му: „Алекса, већ се ми с царем завадисмо, него смо начинили један мизар (прошеније), да цару пошљемо, него да и ви ваше мурове ударите да би се ми оправдали.” — „Добро, аге — одговори мој отац, — да се с кнезовима договоримо.” — На то они: „Нема ту од договора ништа, него сви редом морате ударити мурове!” — Иди сад па реци „нећемо”, пред онака четири лава, који су и свога везира притеснили. Они су прошеније начинили као од стране кнезова и раје, и везира код цара туже, да је он био глобар и зулумћар, да је пола раје у Немачку побегло од његове глобе, и да није јаничарски ага, сиротиња не би ни вола имала, на чему би орали и лебом се ранили, нит би се имало откуд цару арач давати, нити зашто соли купити, но све јаничарске аге дају и сиротињи помажу и проче и проче. Кнезови нису имали куд него поударају прсте, богзна колико људи на то прошеније потпишу, само да се курталишу. Сад већ оне четири даије почну рахат да живе; сваки је оне своје три нахије, које су му на део дошле, управљао и све приходе себи купио, а цару ништа, но само што су јаничар-аги и другим капицијама својим и великашима у Цариграду мито шиљали, да и код цара бране. Дахије отворише оловски мајдан у Дренајићу ваљевске нахије, под Медведником, и све је мој отац од наше куће на колима у Београд олово спремао, но ипак су кумпанијама, што су олово копали, плаћали сваку оку 20 пара.

Аганлија — ком је у део пала соколска нахија — пошаље у Азбуковицу и покупи араче. Азбуковица је била малићана Хаџи-бега из Сребрнице, који пошље своје Турке те све арачке новце отму. Аганлија кад чује то ражљут се, и нареди у војску крагујевачке, ужичке, соколске, ваљевске и шабачке Турке. Затим зовне мога оца: „Ја знам, али хоћу да ми и ти право кажеш колико си Хаџи-Муста-паши доводио српске војске, кад сте нас јаничаре тукли?” — Мој отац морао му је право казати даје 1800

момака свагда водио. — „Е добро, право си казао”, рекне Аганлија, „И ја хоћу да толико војске код тебе у скупу нађем, а доћи ће и Турци из свију касаба, да идемо да тучемо твога пријатеља Хаџи-бега и да му попалимо Сребрницу за моје азбуковачке араче. И хоћу да понесеш јоште 2000 ока ракије: кад пођемо Дрину газити, да сваком Србину по оку ракије дадеш да попије.” — Мој отац морао је на то пристати, дође у кнежину и спреми војску за одређени рок.

Аганлија удари преко ваљевске нахије са својом војском, мој отац предусретне га са својом војском, и оду на Дрину у Азбуковицу, где се слегну и од свију касаба Турци. Ту се смешају и уједначе Срби и јаничари, као под Хаџи-Муста-пашом што су били Срби са пашајлијама протину јаничара. Ту поарају сва азбуковачка села, тако да ниједна овца, ниједно крме остало није живо. Аганлија одмара војску, прави план и казује како ће Србима дати по оку ракије, да они напред газе на броду, а коњик да иде за њима. Но ево муке, Хаџи-бег и Асан-ага ископали на броду (с оне стране) шанац и напунили га Бошњацима. Види мој отац да ће сва српска војска у по Дрине пропасти, јер кад би Срби нагазили, Бошњаци би с оне стране опалили хиљаду две пушака у гоми— лу Срба, и, осим што би побили, који се мало рани, уватио би се за другога, а онај опет за другога, а пуста Дрина брза и ’аловита, па би све однела и ниједан не би изнео главе. Као што ми је отац причао, то су му били најгорчији дани у животу. Напослетку био се решио потући се са Аганлијом, а не водити близу две хиљаде своје браће у очевидну пропаст, но о том није смео никоме казивати, него је непрестано мислио, како би Аганлију од тога одвратио.

Кад се Турци ваљевци и друге касаблије скупе на село (еглену, разговор), оде и он међу њи, седне и рекне им: „Ако Бог да, сутра или прекосутра, како пређемо Дрину, одма ћу да запалим Хаџибегове конаке”. — На то ће му рећи Сердановић барјактар: „А како би ти запалио конак твога најбољег пријатеља од Турака?” — „Ето — вели — тако, као што би и он мени учинио; тако је сада време донело, и моја војска једва чека да пређе да пљачка тамо Турке. Збиља, ви Турци и бегови, продужи мој отац, зашто не молите агу (Аганлију) да се прође ове војне и да не иде преко Дрине? Ви видите онај Осат: све су оно готово турске куће и деца; па кад ови моји Срби попију сваки по оку ракије и уђу у турске куће, онда неће се знати ни рз (чест), ни дин, ни српски ни турски, све ће бити брбат, а то неће ни Богу ни људима бити мило. А мало је зар што смо се с царем завадили, пак сада хоћемо и с Босном? Помислите кад немачки добош залупа на Сави, а ви с децом побегнете на Дрину и хоћете у Босну, а Хаџи-бег, овако као сад, напуни шанчеве с војском и не да вам преко Дрине. Зашто не промислите куда ћете ви онда, а за мене је лако?” — „Е мој кнеже, то ми све видимо, али ко сме онеме арслану о миру поменути!” рекну Турци. — „Ја ћу му најпре напоменути, али ви сви помогните ми” рекне мој отац, и пред вече оду Аганлији. И дворили су по обичају Аганлином, јер пред њим нико није смео сести, па и сама улема, тј. старци с белим брадама морали су свагда пред њим стајати. Пошто су тако неко време дворили, рекне им Аганлија: „Е хајдете сада на конаке своје, пак сабаиле ујутру ви Турци азур коње; а ти Алекса рано сваком Србину подај по оку ракије, пак ћемо на газ преко Дрине”. Они на то сви се поклоне, а опет једнако стоје, неће да одлазе, а сви ћуте. Аганлија опет рекне: „Хајдете, хајдете сада, како сам рекао”. На то мој отац пође му скуту и рекне: „Ага, ми ћемо ићи, ал’ те сва ова улема и ја молимо, да се смилујеш на оне куће и на ону фукару и српску и турску преко Дрине, и не преводи ову војску; сагресићемо код Бога,

а и код цара се окривити”. — „Хајдете, хајдете, нема од тога ништа!” — „Ми одосмо, ага, ал ћемо опет доћи молити да се смилујеш.”

Затим оду сви. Мој отац мислио је опет да иде да моли. Но тек што је тако забринут дошао у српску војску, а момак дође и каже: „Хајде, кнеже, зове те ага”. Мој му отац оде, он му рекне: „седи”, и он по турском обичају на колена седне. Аганлија му почне лако говорити: „Алекса, ја сам видим, ово што сам наумио да не може на добро изаћи, али сам се зарекао пред Турцима, и не могу лако одустати; но ти, као што си започео молити, а ти моли; зато опет састави ову улему, и дођите да ме молити; ја ћу се љутити и викати на вас; напоследку ја ћу вас као преко воље послушати, да не идемо преко Дрине; али у твоју главу, ако коме Турчину кажеш да сам ти ја повладао”. — Мој се отац врло томе обрадује, и ујутру рано покупи све старе белобраде Турке, оду Аганлији и почну молити, а он се ражљути и почне њ одбијати, а он и сва улема нападају на колена и љубе скутове, и веће тако једва даде се умолити: „Ал хоћу”, вели Аганлија, „да ми Ха—џи-бег врати арачке новце!” — Због тога оде мој отац преко Дрине Хаџи-бегу, али Хаџи-бег не да новаца, но вели: „Нека дође тај силни Аганлија, па нека узме сам собом не тридесет кеса но и више, ако може”. Мој отац једва умоли Хаџи-бега те поврати петнаест кеса, а они други петнаест разреже по нахији те Аганлији даде, и тако спасе Ту српску војску од очевидне пропасти и погибели, и поврате се својим кућама. Ова Аганлијина војна била је 1802. године.

Једанпут оде мој отац четвртом дајији у Београд, Мула-Јусуфу, који је наше село Бранковину држао. Он га лепо прими, али му кафеџија у кафи отров даде. Мој отац кад до пола филџана попије, мука га увати, остави филџан и једва у свој квартир дође. Дозове одма Петра Ичкоглију, базрђанбашу, с којим се врло пазио, који позна да је отрован и који заповедила му се даје много благо млеко и од патке крв и друго што је базрђанбаша знао употребе, те је много бљубао, и тако га поврати, јер није био сав филџан попио. Виде дајије, да и тако не успеше, а имаду зуб на све главне кнезове, али особито на мога оца, кога су се бојали и мрзили што је немачки официр био и фрајкор на Турке предводио, а јошт више мрзили су га зато, што је Хаџи-Муста-паши војску доводио и јаничаре тукао, и што је непрестано договарао се са другим кнезовима и сиротињу заступао; исто тако била им је кост у грлу, што је он имао у својој кнежини свагда спреман и оружани 1800 момака, које је и Аганлија видно, када су с њиме на Дрину ишли. И они — дахије — почну зазирати од тога, што су Срби са свим кнезовима научили војевати; помисле да им они досадити могу. Зато се тајно договоре, да у пашалуку све кнезове исеку и своје непријатеље с пута уклоне, и тако да у безопасности буду, и да са тим народ заплаше и без главе оставе, и да чине после шта они хоће.

Дахије пошљу у сваку касабу својим муселимима заповест тајно, и одреде им дан, да сваки муселим свога кнеза погуби; а Фочић Мемед-ага, не могавши се поуздати да ће мога оца и Бирчанина други ко моћи погубити, науми сам тога ради изаћи у Ваљево. Зато поручи да долази у ваљевску и шабачку нахију у теферич и да лови, но да му кнезови конаке преправљају и друге запре што му на 200 момака треба. У јануарију крене се дахија Фочић Мемед-ага из Београда, удари у Зеоке и код куће кнеза Станоја руча. Премда су и Станоје и Хаџи-Рувим записани били у тефтеру да погину, опет није за онда кнезу Станоју ништа хтео. Дође у Боговађу, ноћи, ни Хаџи-Рувиму ништа није хтео, да се не би чуло и да не би мој отац и Бирчанин побегли. Бирчанин Илија, мој

отац и Милован, кнеза Николе Грбовића син (јербо је кнез Никола Грбовић боловао), изађу из Ваљева и сретну Фочића у Пољу Љубенину; он и претворно врло лепо и пријатељски прими, па оданде пођу к Ваљеву. Но како дођу и сјашу у Ва-љеву, одма Фочић сва три метне у апс (кнеза Алексу, кнеза Илију Бирчанина и Милована Грбовића) и свима метне синџир на врат и обе руке заједно у једно гвожђе, штоно се зове лисица, које је Фочић са собом донео. Они су били тако оковани, да нису својим рукама ни леба до уста донети могли, него су и други зарањивали.

Чујемо ми у Бранковини тај несрећни глас. Одма мој стриц Јаков, зет Живко Дабић и ближњи неколико кметова отрче у Ваљево, и заједно са старим Турцима Ваљевцима — јербо су сви ваљевски Турци мога оца и Бирчанина уважавали и пазили — дођу Фочића молити да пусти кнезове. Фочић каже: „Нису ме лепо дочекали и конакне спремили, но најпосле донесите сто кеса глобе па да и пустим”. Мој стриц, како то чује од Фочића, које од трговаца Срба, које и ваљевски Турци даду у помоћ, са својим што смо имали накупи и састави 19.500 гроша. Онда је био цесарски дукат 7 гроша и по. Однесе те новце мој стриц и даде Фочићу и одма оде по пријатељима и оно друго тражити и састављати. Ваљевски Турци били су обрекли увече све дати; али кад дознаду да ће Фочић и новце узети и опет кнезове посећи, онда Турци моме стрицу то неће да кажу, али узме се сваки извињавати, да нема код себе новаца но да ће до неки дан набавити и дати. Из наше куће сва чељад и деца поскидали су свој накит, поодрезивале жене са подбрадника и паре ситне, и послали за откуп кнезова, да би се тим бајаги Фочић уверио да већ други новаца немамо, и не би ли се сажалио да пусти кнезове. Виче Бирчанин и Грбовић из тавнице: „Јакове брате, тражи и састављај и подај колико год ишту, само живот откупљуј!” — А мој отац једнако виче: „Не дај, Јакове, не дај паре, не остављај ми деце под дугом да робују. Он ће и новце узети и нас исећи. Из овог синџира и из ови лисица не мисли он нас живе пустити. Но кажем ти: не дај ни паре, не остајте под дугом, да ми деца просе”. — Међутим и ја се усудим и одем у Ваљево. Сакријем се у једну екмеџиницу, пошаљем пандура Глишу Павића, нашега комшију, да запита оца, смем ли ја до њега доћи. Како мој отац чује да сам ја дошао рекне: „Шта ће он овде? Ако Бога знаш, Глишо, трчи и проведи га — и каже му којим сокаком — да га не опазе Турци. Нека бега куд га Бог учи, овде ми ништа ни он, ни ти, ни ко други помоћи не може, нити ће мене жива Турчин пустити”. — Глиша дође мени, проведе ме, и побегнем из Ваљева.

Тек што сам топовски метак у шумар био измакнуо, а чујем где мој стриц с брда виче: „Ај Матија, ај Матија, чекај!” Ја причекам, он ми каза да Турци посекоше кнезове. То је овако било:

Турци свежу мога оца и Бирчанина, а Милована Грбовића пусте. Кад почну везати мога оца, види он шта ће бити и рекне: „Је ли туна Јаков, да му нешто кажем?” — Онда рекне Милисав из Дупљаја плачући: „Није, кнеже, овде, но кажи мени ја ћу му казати”. — „То му — рече — кажи, да ни он и нико од моји одсада Турцима не верује.” Поведу и на погубленије, и као што су ми после тога многи и Срби и Турци казивали, мој је отац сасвим при себи био, аки би на пир вођен био, и слободним гласом викне: „Фочићу, Фочићу, не молим те за живот, него те само молим, немој ме бешчесном смрћу морити, но сабљом којом се јунаци губе; а знај, Фочићу, да ће моја крв и пред Богом и пред људима теби досадити!” — Он је хтео скупљеном народу говорити, но Фочић повиче: „Водите и даље”. На том позоришту света је много скупљено било; јер и

Срби и Турци, да би већи стра' од дахија имали, морали су доћи да ове прве жртве српске гледају. Најпре даде Фочић на српски једно писмо пред свима прочитати, које гласи овако: „Поздравље теби, господине мајору Митезеру у Земуну, од мене кнеза Алексе и од проте. Да знате да смо ми ове (четири) дахије међу собом позавађали, и они ће се скоро између себе потући, зато молимо: преправите ђебане и официра, а војске доста имамо, да нам помогну да дахије одавде отерамо. Ако томе писму не верујете, питајте базрђанбашу Петра Ичкоглију или Јанка Зазића из Скеле или Еладију из Забрежја, они ће вам из уста све казати. — — —” О том писму које су Турци љутили, на другом месту казаћу пространије. Кад се то писмо прочита, рекне Фочић скупљеном народу: „Ето, ова писма сече Алексу, који с Немцима се договара, и код нашег цара нас тужи и опада, и о нашим главама ради, зато би грёота била његову главу живу оставити”. Потом повиче на целата: „сеци”, и одма оба посекоше (најпре је Бирчанин посечен), а народ погружен с позорја разбегне се, а Турци Ваљевци поплаше се, и одма почели су један по један тајно од другѝ своје важније ствари припремати. Главе обадве метне Фочић више себе на чардак. То је било јануарија 23. пред вече 1804. године. Њѝова тела стајала су око 80 фати ниже ћуприје на пољицу до Колубаре.

Фочић је послао своје момке натраг у Зеоке, да одсеку главу кнезу Станоју, па у Боговађу Хаџи-Рувиму, и да му донесу. Оду његови момци у Зеоке и нађу кнеза Станоја код куће, кажу му да иду у Београд, и да ѝ је ага послао, и хоће онде да ручају. Кнез ѝ дочека. Кад су седели у кући поред ватре, један петао дође пред врата и кукурекне, а Турчин узме шишану и рекне: „Хоћу ли, кнеже, убити онога ороза за ручак?” Кнез му одговори: „Имамо ручка доста, а и тако је петак; али баш кад хоћеш а ти удри”. Турчин запне шишану, пак окрене најпре на отворена врата на петла, а затим је спусти те кнезу Станоју према себи скреше у прси, који падне. Турчин повади нож и почне Станоју главу сећи; а Никола, синовац Станојев, који није ни 20 година имао, како види то, утрчи у вајат, узме кнежеву шишану, и повиче: „Нећеш, Турчине, ни твоје главе однети, а камоли кнежеве!” опали и покрај Станоја обали Турчина, погодивши га посред котлаца. Она друга два Турчина затворе се у кућу, и кад сељаци, Зеочани, дотрче, а они из куће почну викати: „Агина је заповест, агина је заповест, умирите се, рајо! Крв за крв нека иде”. И да би се синовац кнежев и сељаци уверили, да је Турчин заиста убијен, отворе врата они Турци и избаце Турчина напоље. Онај што је турске коње водао утекао је у поток, како је прва пушка пукла у кући, а коње је пустио; друкчије Турци би може бити могли утећи. Сељаци стишају кнежева синовца Николу, који је хтео и оне друге Турке да убије, и одбију једног за другог, а оне друге Турке испрате до хана. Кад Хаџи-Рувим дочује, да су кнезови у Ваљеву поапшени, а он не хтедне бегати преко Саве, а лако је могао, него дође у Београд, јави се код владице Леонтија, а Леонтије није смео га сакрити, него јави Аганлији. Овај пошље момке те Хаџи-Рувима љвате и на Варош-капији посеку, и после варошани измоле и саране га код цркве. То је било после на недељу дана кад су кнезови исечени у Ваљеву. — —

Као што сам горе казао, причекам ја стрица, и пошто ми каза да кнезови погибоше, потерямо коње што брже можемо и дођемо кући. Моја мати, јошт четири наше жене, сестра и сва деца ударе у запевку и плач. Кажемо им да ћуте, но свака своје што боље има да спрема у торбе, да се бега у шуму, а да се ману запевке, које одма и учине и оно вече одма сви побегнемо у нашу планину Посово, и тамо сву своју фамилију сакријемо, и почнемо мислити шта ћемо даље радити. Кад ујутру (24. јануара 1804. године) ето ти нашега зета Живка Дабића и јошт два Турчина, пријатеља

мога оца, са јоште три кмета, и кажу Турци: „Хајде, Јакове, послао нас Мехмед-ага Фочић; хоће тебе да окнежи”. Мој стриц каже им, да он не сме међу Турке више ићи, и да неће кнез да буде. — Турци кажу: „Слободно, тврда је вера. Фочић хоће опет кнеза од вашег оцака, и неће да иде, докле из ваше родбине кога не окнежи”. — Кад видише Турци, да никако мој стриц неће да иде у Ваљево, они се спремише да иду и рекоше: „Е, Јакове, готови конак; ето ти сутра Фочића у гости!” — Онда мој стриц немаде куда, него оде у Ваљево, и кад је дошао, Фочић му рекне: „Јакове Алекса је тражио наше главе пак изгуби своју, но ја хоћу опет од нашега оцака да окнежим”. — На то му се почне стриц извињавати: „Ја сам узео новце из Немачке и растурио по вилајету да тргујем, а проти не подноси, а од они други није ниједан вешт вилајету, но молимо те, ага, мети другог кога хоћеш!” — „Јок, јок! ја од нашега соја хоћу кнеза и никако друкчије!” говорио је Фочић. Онда мој стриц оде и договори се с ваљевским Турцима, те сви рекну, да је Пеја Јанковић из Забрцице Алексин рођак. То Фочић верује и окнежи Пеју, који је код мога оца био буљубаша, и коме смо ми кумовали.

Међутим Ваљевци измоле од Фочића и тело мога оца неки Манојло из Кличевца на колима дотера и код цркве у Бранковини без главе са́ранимо. Глава је остала код Фочића на чардаку. Но неки Живан Јеротић из села Близоња, који је онде послуживао, ноћу је украде, метне у недра, склопи гуњ око себе, и тако главу у недрима нама донесе. Трећи дан одемо к цркви, поставимо страже около, гроб мога оца откопамо, главу на тело наместимо, као што је на живом била и онда опет закопамо. —

Фочић оде у Шабац, но ми опет не повратимо фамилије у кућу, но једнако у планини Посову седе. А ми само ноћу дођемо, и накупи се комшија те седимо; а како зора, а ми опет у шуму, у збег. — Како Фочић у Шабац дође, хтео је и тамо кнезове сећи, но његов брат Мус-ага Фочић није дао но рекао: „Ја за ове кнезове стојим добар!” — Мемед-ага Фочић частио се код свог брата и по лову ишао, но кад чује да Црнога Ђорђа нису послани Турци могли погубити, него је побегао, уплаши се Фочић и не смеде преко ваљевске нахије проћи, куд су се људи многи већ били узрујали, због исечених кнезова, него седне на чамац и низа Саву у Београд побегне.

III

Ј а и стриц Јаков нисмо се имали шта дуго промишљати. Ми смо од оног

часа, како смо у шуму побегли, готови били да се с Турцима тучемо, али нисмо се могли ослонити, да ће народ с нама пристати на освету због ова два кнеза, које је, истина, народ обадве кнежине љубио и уважавао, али без њи такође остале су обадве кнежине без главе. — Мој стриц оде у Тавнаву и Посавину, куда је новце раздао на свиње, да што пре отисне свиње и у Немачку прегна, да би коју пару узели, па после што Бог да. Међутим пукне глас за Црнога Ђорђа, да је баш у нашу Себичну Недељу са дружином дошао и запалио турски хан у Орашцу и почео кавгу с Турцима, и туче где и год нађе. (О томе казивао ми је доцније неки Лука Марковић из Орашца крагујевачког, да се он — Лука — баш у ту недељу женио, и Црни Ђорђе са сто друга дошао му на свадбу, ручао, пак после запалио хан у Орашцу.) Чује то и Пореч-Алија, муселим ваљевски, узме ваљевске Турке, оде на Уб-касабу, крене све Убљане (Турке) и жене и децу у Ваљево посели, и падне на конак код Грмића у Бабиној Луци. Ја видим те ватре и познам да бегају. Одем одма у Котешицу нашем куму и добром кмету, старцу Сави Савковићу, и нађем га с неколико Кутишана на брду, одакле је и он ватре гледао. Запитам ја Саву: „Шта ћемо ми сад радити?“ — На то он одговори: „А шта ћемо, кума-прото? Што је било, биће опет; но ми сви жене и децу у шуму за брдо, а ми пушке па на брдо, па што коме Бог да!“ — Помози Боже, помислим ја, кад овај стари тако говори, који зна како је војевати. Одма ја одатле пошљем Живана из Кутешице у Суводање Милићу Кедићу (кога је Фочић окнежио, и који је такође код Бирчанина био буљубаша), и пишем му да купи чете да тучемо Пореч-Алију у Ваљеву, а тако сам исто и кнезу Николи Грбовићу писао. (Заборавио сам казати, да су Турци Ваљевци, одма како су кнезови посечени, своје жене и децу одселили у градове, у Соко и Ужице.) Вратим се кући, а није далеко, и пошљем у околна села: Раонићу Арсенију у Лозницу, Живану (Петровићу) у Каленић, Живку Дабићу зету у Јаутину; и сва та села, и још друга, с пушкама дођу на бранковички вис. Пошљем ја те се изнесе из бранковичке цркве барјак, који је био од белог, црвеног и плавог мусулина, са три крста. Тај барјачић пободемо међу нас. То је било 15. фебруара 1804. лета.

Сутрадан ето ти почеше људи из ближњи села са оружјем долазити, и свима је чисто мило и накупи се око 700 људи које стари које млади. Кажем им ја, да сам разумео да је Црни Ђорђе устао палити ханове и Турке тући; и они многи кажу да су то чули. Ја пошљем за мог стрица, да час пре иде овамо. — Људи кажу: „Ево војске, но нама треба ђебане; откуд ћемо добити?“ Ја кажем, нека се они само купе, а за ђебану нека се не брину, ја ћу је из Немачке добити, а веће сви главни људи знали су, да је мој отац код Немаца познат, и верују да ће Немци мени дати ђебане. Други дан дође мој

стриц. Он остане у војсци, а ја одма одем да тражим ђебане, и 17. фебруара дођем у Забрежје, поручим и дође ми ту Петар Јерић из Звечке и Исаило Лазић и поп Леонтије из Уровца. Ја не кажем одма њима, да сам оставио на вису са Јаковом 700 људи, јер рад сам био да видим хоће ли и они да се дижу. Петар Јерић беше убио једног Турчина чамџију;¹ и ја га почнем карати говорећи: „Зашто, Петре, замећеш кавгу с Турцима? Лако је теби: ви сте овде близу Саве пак ћете одма побећи преко воде, али ми смо далеко, могу нас Турци све исећи и поробити”. — На то се они на мене изрогаче: „Та ми хоћемо да осветимо нашега кнеза а твог оца”. — Ја им на то кажем да ја врло жалим мога оца, „али ако се ми пре подигнемо и завадимо с Турцима, ви ћете онда утећи преко Саве, или помирити се с Турцима”. Кад чуше они, да ја тако говорим, а они се сви сневеселише и забринуше. Ја кад видим да људи искрено говоре, и да хоће да устају, само ако се ми око Ваљева кренемо, поверим се њима и кажем: „Је ли тврда вера, да вам кажем?” — „Јест, јест!” одговоре они. — „Е чујте, ја сам оставио са стрицем Јаковом у Бранковини сва села, од Тавнаве до Ваљева, скупљена у гомили; и писао сам Кедићу и Грбовићу да и они чете купе да бијемо у Ваљеву Пореч-Алију; и ја одо да тражим ђебане у Немачкој!” — Онда сви они ђипе и весело повичу: „Еј јуначе, зашто одавно не кажеш него нас плашиш?” Ту се наново ижљубимо и уватимо веру, да ћемо се тући, и одма се договоримо да они сву Посавину преуготове, док се ја вратим.

Затим седнем ја у један чун са Еладијом из Забрежја увече, и низа Саву поред Београда, те ноћу дођем у Земун у парлаторију. Рано сутрадан (18. фебруара 1804. године) јавим се мајору Митезеру, мога оца добром пријатељу, и моме познанику, јер ме је отац често к њему слао. Он ме одведе код обрштерова конака, да ме не виде Турци (у парлаторији). Пита ме шта радимо. Кажем му ја да, како смо чули да је Црни Ђорђе почео палити ханове, и ми се купимо да тучемо у Ваљеву Пореч-Алију, „но сам дошао да ми дате сонета шта ћемо радити”. — „А шта ћу вам саветовати? — рекне мајор — но вашу фамилију доведите близу Саве, па ћемо ми наше лађе дати, и вас на ову страну превести.” — Ја му кажем, да се није само наша фамилија с Турцима завадила но скоро половина народа, и да су на Сави ћуприје, опет се не би лако могло прећи, „него ви гледајте и дајте нама ђебане, ми ћемо се моћи с њима тући”. — Мајор каже: „Царство не може вама дати ђебане ни оружје; но ви нађите каквога трговца, нека вам он кријући даје”... Ја кажем, да не познајем ту никаквог трговца, и он ми каже да има неки Стеван Живковић, и он је побегао од дахија из Београда. Ја га замолим и он дозове тога Живковића. Ја му одма кажем да гледа да набави ђебане, да се с Турцима тучемо. На то Живковић рече: „Мој попо, ја хоћу, али немам новаца”. Ја извадим те му дадем 9 рушпија, и кажем му, кад донесе барут, да ћу му све платити. Толико дадем и Јанку Зазићу из Скеле (који је од субаше Газије побегао у Земун), те ми донесе 9 фунти барута.

Каже мени Митезар: „Има — вели — овде један Турчин Хаџи-Муста-пашиног сина (Дервиш-бега), кога су јаничари ранили у руку, и који је утекао од јаничара”. Потом дозове тога Турчина које се звахе Дел-Амет. Питам га ја: „Ако си од цареве стране, хајде са мном да бијемо јаничаре. Ми нисмо на цареве Турке устали, но на јаничаре”. Он каже да је царски и да је од јаничара рањен, зато је и побегао у Земун. Ја му опет кажем: „Ако си од јаничара, не иди са мном, јер ће Срби убити и мене и тебе”. Онда мајор рече: „Ја узимам Дел-Амета на моју чест; он је прави од цареве стране и од јаничара је побегао”. Онда се нас два уватимо за руке, пољубимо се и побратимо. Међутим донеше ми једну зобницу фишека и 300 танета. Мајор каже: „Хајдете сада”.

— Ја му кажем: „А куда ћемо проћи?” — Он каже: „Куда сте и дошли”. — На то му одговорим, да ја не смем на чуну покрај Београда, „но дајте ви мени кола да идем преко, и на Бољевце да пређем”... — Кад мајор, рекао би се згоропади, повика: „Зар да ја пропустим турске људе преко цареве земље? Па да ми ко други говори него ти, прото, што си овамо долазио и што знаш ове регуле! Зар ти хоћеш да ми ово злато са шешира и сабље скинеш?” — Ја останем као што сам казао: „И опет вам кажем, да не смем водом покрај Београда, да ме Турци увате; него молим да ми се отвори колеба да контроманцирам, па ћу онда проћи на Јаково и Бољевце”. Ја му то рекнем да би ми помогло, а не би му остао да контроманцирам, да бих морао чалму везати па кроз Београд проћи, јер знам како ме очекују. Мајор љутит каже, да то не може бити и оде обрштеру, а ја и мој нови побратим Дел-Амет останемо под једном стрео. Док мајор дође и полако нам рече: „Но, ћутите ту, док Турци из парлаторије оду; добићете кола, обрштер одобрио”. Одоше Турци, а они нама контроманска кола, те ти ми у кола, на голим даскама, од Земуна у Бољевце: а оданде у Забрежје пређемо 18. фебруара. Путем, ја се договорио са Дел-Аметом како ћемо код народа говорити, и ја га утврдим, да што год ја народу узговорим, да он посведочава и да каже: „тако је”.

Кад пређем, поручим и одма дође ми Петар Јерић, Исаило Лазић и поп Леонтије. Покажем оно мало џебане, и кажем да је отишао човек у Варадин, и да ћемо џебане добијати колико хоћемо. Они одма скупе и крену што су имали готови 300 момака, и док дођемо до Грабовца, било је 500. Сад ти почнем ја предиковати, да би народ охрабрио: „Ви сви знате, браћо, да су Хаџи-Муста-пашу дахије убиле, и да је Хаџи-Муста-паша имао сина Дервиш-бега, кога је цар поставио да буде везир на очино место; он је, откако су му дахије оца убиле, једнако код цара просио да му изун и ферман даде да покупи војску и на дахијама освету за оца да учини; и већ му је сада цар изун и ферман дао, да може слободно, како буде знао, свога оца покајати. Зато он је сада преко Немачке послао свога бимбашу, овога Дел-Амета, са царским ферманом да он може подићи Србе и све зулумћаре и субаше у град сатерати, па кад се доста војске накупи, доћи ће Дервиш-бег Мустапаша и довући топове и све дахије и субаше поватати, и пашалук од зулума ослободити, а он на очино место у Београду везиром бити; а сви знамо како смо под Хаџи-Муста-пашом његовим оцем добро живили и слободу имали”, и проче и проче. Тако сам ја непрестано говорио тој скупљеној војсци, а мој Дел-Амет све је климао главом и потврђивао: „Јест вала, чојече, тако је!” — Та моја политика, да не рекнем лаж, са Дел-Аметом узрок је што ћете у многим историјама наћи: да је султан послао ферман Кара-Ђорђу да бије јаничаре; али није истина, нити је цар послао пређе, нити је после одобравао, но ми смо доцније сви, да би народ лакше подигли, и да би га слободили, говорили: да цар није против нас, него да је цар с нама противу дахија, тако смо и људма с оне стране казивали, тако су они и веровали, и отуд се то увукло у историју.

Кад смо Грабовцу дошли, хтедоше да запале хан тј. турску кућу; но бијаше близу један чардак пун кукуруза, те ја једва одбраним да не запале хан, јер би и чардак изгорео, а ране нам треба. Одатле пођемо у Љубинић на конак. Док ја тамо дођем, а брзокоњици све попалили. Дођемо Веси Велимировићу, главном кмету, на конак. Но Веса отишао у другу зграду и неће да изиђе к нама у кућу. Зовемо га ми више пута, а он нити долази нити шта одговара. Једва у три сата ноћи дође. Наопак га дошао! Како дође, поче питати: „Шта је то, и шта хоћете ви?” Ја одма почнем весео и њему предиковати, као и онима што сам пређе казивао: како је Хаџи-Муста-пашин син

послао свога бимбашу и ферман да тучемо дахије итд.; али то све бадава, Веса неће да пристане него једнако пита: „Шта је то, и нашто ће то изаћи?” Опет ја сиромачно почнем му с почетка говорити, како цар хоће да намести у Београд за везира Хаџи-Муста-пашина сина итд.; но Веса неће низашто то да зна, већ опет пита: „Шта мислите ви људи, шта хоћете ви?” — Мени се већ досади казивати, док поп Леонтије из Уроваца рече: „О Весо! а шта се ђогаш, кад знам да и ти желиш оно што и ми? Не видиш ли како твога аге гори хан? Сад само док устанем па узмем угарак с ватре и дунем у стреју, па ће и твоја кућа онако горети, а ти иди дахијама!” — На то Веса рекне: „Брате, ја хоћу, но не знам нашто ће то изаћи”. — „Нашто изашло да изашло” — повиче Леонтије, — „хоћемо да се тучемо! А зар је Фочић мислио нашто ће изаћи, кад је кнезове исекао?” — Онда Веса зовне мене напоље и изађе са мном у мрак. Кад смо били подалеко од куће, рекне ми полако: „Несрећниче, ти мислиш да оно војске што си на вису оставио и сад на гомили стоји! Оно је све отишло кућама, и Јаков једва с неколико одвојио се, а кметови отишли и однели у Ваљево Пореч-Алији заиру”. — „Доиста Весо?” — „Баш доиста, прото!” одговори Веса. — Ја се побојим да не чује ова војска и кажем: „Весо, о томе ћути, ником да ниси казао; јер, једном ако кажеш, тврда је вера: ти ћеш погинути”. Затим га запитам: „А где је Живан буљубаша, Раонић и Живко Дабић?” — „Отишли кућама”. — Опет му ја кажем за главу да ћути.

Потом одем у кућу, кажем Јерићу, поп Леон тију и Дел-Амету: „Сеците ви овде, и у овим селима купите војске што више можете; шаљите у села: који није пошао нека врешко иде. А ја ћу да одем на дан на два до у горњу војску у Бранковину, да се договоримо кад ћемо се састати да на Ваљево идемо”. Затим рекнем Дел-Амету да турски казује, а ја ћу његове речи српским словима писати Хаџи-Сали-бегу у Сребрницу, да измамимо од њега штогод барута и олова, јер је он био против дахија и пријатељ је био Хаџи-Муста-паши. Те ти тако Дел-Амет казуј турски а ја пиши све оно што сам знао: да је Мустапашић послао да диже рају и да Турке у градове сатерају, и да ће Дервиш-бег доћи и проче. Зато сада шаље селам Хаџи-бегу, да и он учини гаирет од своје стране, и да цару и царевом човеку у помоћ с џебаном притече итд. То сам писмо послао у Сребрницу, и Хаџи-бег све поверује и пошље нам барута и кремена. (Неки погрешно пишу да је то слао неки бег из Бирча или Лесковца.) Одатле одма пишем и Живану буљубаши, и њему све кажем за Муста-пашиног сина бимбашу, и опширно му јавим, него да он час пре поведе војску у Бабину Луку Грмићима, и кажем му да ће га онде мој један човек чекати. Затим предам мога побратима Дел-Амета поп-Леонтију, Исаилу Лазићу и Јерићу на аманет, док се ја одозго не вратим. Пак онда узјашем на коња и осванем у Бранковину.

Нађем мога стрица само са 10—15 момака, а више нема. Питам га: „Камо ти војска?” А он ми каже: „Црна ти војска! Дођоше неколико њи те све покварише, и ја сам се једва спасао, а они букачи одоше са кнез-Пејом, те Пореч-Алији однеше заиру и умирише се”. Премда ме то врло тронуло, али ја му опет весело кажем: „Хајде ти да видиш моју војску, да видиш Посавце какви су као лавови, сваки мисли погинути а ниједан не мисли се мирити” и проче. Испитам који су то кметови што су покварили и војску растурили, и он ми њих све поименце каже. Ја одма пошљем за свакога по једнога момка, а они рано дођу, и нови кнез Пеја. Питам ја њих: зашто су тако урадили, да од Бога нађу! Поче кнез Пеја говорити: „Та, прото, за Бога, како ћемо се ми са толиком силом тући!? Та ако ти је отац погинуо, није ти среће однео, остало ти је пријатеља” и проче. Ја и њима удесим моју стару песму и кажем им, да они добро знаду да су дахије

убиле Хаџи-Муста-пашу, и да је Дервиш-бег, син Хаџи-Муста-паше, одма везиром постао, и да је све досад у цара просио, да му допусти да на дахијама оца свога освети, и да му је напослетку сада цар допустио и ферман дао да, како зна, освету учини; и да је Дервиш-паша Хаџи-Мустапашић послао свога бимбашу с ферманом, да подигне Србе, и да јаничаре и субаше у градове сатера; и да ће скоро Дервиш-паша с великом војском и топовима доћи, из градова дахије и субаше истерати, и пашалук од зулума очистити, а Дервиш-паша везиром бити наместо свога оца, а сви знамо како је народу под Хаџи-Муста-пашом добро било. „Зато ти, кнеже Пејо, ако мислиш царев кнез бити, а ти иди царском човеку Дел-Амету, који је ферман донео, и кроз који ферман не може нас ни пушка ни топ нити какво друго оружје убити. А веће имамо у Љубинићу око 1000 војника код Петра Јерића, попа Леонтија и Исаила Лазића из Уроваца, и у тој војсци је царски човек Дел-Амет; а и Црни Ђорђе веће је све ханове попалио, и народ подигао. А ти ако нећеш и неки кметови, а ви идите у Ваљево Пореч-Алији, па се са њим затворите, а ми ћемо јемачно доћи на вас; а знајте да је јачи цар и сав народ него твој Пореч-Алија”. — То слуша Ђорђе Крстивојевић из Забрдице, кмет, који је дошао с новим кнезом Пејом, пак рече: „Чујеш, кнеже Пејо! Да овај прота рекне: Ђорђе, једи месо у петак и среду, — ја ћу јести, а камоли нећу Турке тући”. (То вам само напомињем да видите, колике су онда Срби постове уважавали.) Онда кнез Пејо одговори: „Та, брате, хоћу и ја, али како ће напослетку изаћи?” — „Нема ту више много разговора, но ти, кнеже: или идите у Ваљево Пореч-Алији и с њиме се затворите, а ја одо у Посавину пак ето ме на вас, или и ви хајдете са миом”. Тако се они склоне и сви одоше у Љубинић у војску. Ја дигнем Богу руке, кад само уклони оне раскидаче одавде, да опет гњиздо савијем и војску купим.

Турци Шапчани дочују за скупљену војску на вису (која се била разишла), пођу на ваљевску нахију, и дођу у Бељин, село шабачке нахије. Мој стриц Јаков са војском оде пред њи, и 23. фебруара побију се, где погине од наше стране буљубаша Исаило Лазић из Уроваца, а од турске стране погине њиов ага Арпацић бег. Рањени било је од обе стране. Турци се узбију и пођу Ваљеву у помоћ, но Јаков и поп Леонтије и Јерић пођу с војском поред Турака. Турци падну на конак у Свилеуву, у покојног кнеза Ранка илити попа Луке Лазаревића, и по селу притисну'арати. Наша им војска пресече пут од Ваљева, и пође на Турке; а они направе од авлија метеризе и стане се, а села доносила су им'рану; а наша војска била је у планини Гомилици; и тако сваки дан пушкарају се. У то време чујемо ми опет о Црном Ђорђу, да се тукао са Турцима на Дрлупи и на Сибници, а о свему томе нити он нама што пише, нити ми њему, но само по речима људи знамо.

Кад се они букачи растуре, и кад нови кнез Пеја оде у доњу војску, почеше мени опет долазити буљубаше: Живан из Каленића, Арсенија Раонић из Лознице, Васиљ (Павловић) из Бајевца, и доведоше војске. Ја њи оставим у Пошара и Јасеници, да они купе што више војске, и да чувају да не би Пореч-Алија ударио у вилајет и да имаду споразумије са кнезом (Николом) Грбовићем, Кедићем и Миливојем а ја отрча да донесем јоште џебане, која ће бити готова у Бољевци, јербо оно што сам пређе донео дао сам оној војсци коју сам оставио у Љубинићу. Тако дођем ја на Забрежје; донесе ми Живковић само 64 оке у 4 торбице, узане као воштане свећице; ја то узмем и једва му с муком исплатим, но кажем да он трчи и да на колима донесе што више може барута, јербо ово нема ништа. Обрече се Живковић и тако оде. Ја узмем оне врећице и сваком момку у терђије повежем, као јапунџета, па онда пођем Ваљеву. Но кад разумем да су

Турци Шапчани, Зворничани и Срби Јадрани од Бељина у Свилеуви, ударим на Гомилицу где је наша војска. А ту били већ дошли и они храбри 'ајдуци: Дамјан и Григорије браћа Недићи из Осјечне, Ђорђе из Остружња и из Кутишице Дамјан. (Они су сви после на Чокешини изгинули.) Фебруара 25. оставим две врећице тј. 32 оке барута и нешто олова тој војсци у планини Гомилици код Свилеуве. Каже ми стриц, да је много Турака и сумња да ће и моћи разбити, зато, како одем, да му добри барем 200 момака пошаљем, да се они Турци најпре разбију, пак ћемо после сви на Ваљево. Ја ону исту ноћ 26. фебруара стигнем у нашу војску у Грабовицу један сат до Ваљева, и одма одвојим најбољи 200 момака и са Луком из Кутишице пошљем стрицу на Свилеуви. Сутрадан, 27. фебруара, пошљем ону једну врећицу од 16 ока барута кнезу Николи Грбовићу и његову сину Миловану, да они даду половину кнезу Милићу Кедићу.

Фебруара 28. позовем Турке из Ваљева на договор, и дође ми Сали-спахија, који је био мога оца ћата, и јоште пет стариј Турака. Ја им кажем оно што сам и нашим војскама казивао: како је Хаџи-Муста-пашин син испросио код цара, да свога оца на дахијама покаје, како је послао свога бимбашу, да дигне Србе, да све јаничаре у градове сатерамо и да ће потом Дервиш-бег Мустапаша довести војску и топове да истера јаничаре, а он да остане везир у Београду, по царевом ферману, наместо свога оца, и прочитај. Кажем и то, да је тај Дервиш-бег бимбаша код мене у војсци, итд. И то сви они верују, јер ја сам тако казивао, како би могло бити. Таква нам је онда у нужди најбоља политика била, а сиром Хаџи-Мустапаша није ништа о томе знао. Кажем ја тим Турцима: „Истерајте ви Пореч-Алију, пак ми да сви кућама идемо, и у миру како смо и били да будемо. Ако ли не истерате, а ви нас чекајте до пет дана доћи ћемо, да га ми сами истерамо. Но ми опет нећемо на вас, који сте мирни и добри и цареви Турци; ви се одвојте до чаршије горе, а ми ћемо његов конак окружити, пак ћемо се огледати”. — Веле Турци: „Е мој прото, пошто дође војска у куће, ту се онда неће знати ни прави ни криви”. — Ја им кажем да друкчије не може бити. „Ми морамо Пореч-Алију или жива или мртва у рукама имати, ако не побегне. А ви ако га почнете бранити, немојте нас кривити шта вас снађе”. Усред тога нашег разговора дође стари кнез Никола Грбовић и војску према нама упаради, а Јовица Милутиновић од марама барјак начинио и носи га тамо амо покрај параде. Погледаше Турци и рече Сали-спахија, ћата мога оца: „Ала откуда вам онолика војска?” — Ја му кажем: „Та ти имаш арачки тефтер у рукама, и знаш колико има мушкараца: све је устало, и старо и младо. А то што видиш то је само до Словца и до Бранковине, а Грбовић с војском башка је, а Кедић башка, а једну војску имамо на Белом Броду, а другу на Палежу — чувају од Београда, — а једну имамо код Свилеуве у Гомилици, према Шапчанима и Зворничанима, који су били пошли Пореч-Алији у индат у Ваљево, па и је у Свилеуви Јаков оптекао, итд”. Преко свију разговора рекнем ја: „Или Пореч-Алију из Ваљева истерајте, или се надајте: ето нас на Ваљево, па што ком Бог даде; а вера је тврда: за пет дана нећемо ударити, не би ли ви Пореч-Алију сами истерали. И опет вам кажем: ето нас до пет дана, ако Пореч-Алију међу вама уздржите”, — и растанемо се.

Вратим се ја и Живан буљубаша, који смо ту на састанку били, и нађемо где нас чека стари кнез Никола Грбовић. Међу прочим договорима запита он мене: „Душо, кад ћемо ударити на Ва-. лево да палимо?” Ја му кажем да сам дао веру да за пет дана нећемо ударити; али због тога сам ја то учинио, што је доста Турака у Свилеуви, и што сам тамо 200 најбољи момака у помоћ послао, да оне Турке разбију, пак онда сви

скупа на Ваљево да ударимо. Кад саслуша он то, рече ми: „Да ниси, душо, вере задавао, ја сам мислио баш вечерас да ударимо: али кад си на Свилеуву послао војску, и на пет дана одгодио, нека остане док видимо шта ће на Свилеуви бити; но велим да ја уз пут испод Ваљева ово чардака, сена и сламе замунђам, нека она пасја вјера зна да хоћемо да палимо”. — „А ти дела то, кнеже!”, рекнем му ја, и он оде у своју војску у Жубер, али по мраку. Сад да видите моје памети, које ми уверило, да стари људи право кажу: прва војска за другога. Ја саставим војнике и рекнем онима који су из оближњи села: „Вечерас су, браћо, покладе: идите кућама те покладујте, па рано ујутру дођите”. И они одоше, само до 400 остаде с нама у Грабовици на конаку, а ја, ослањајући се на оно што сам с Турцима уватио веру, да за пет дана нећемо ударити, легнем без бригае да спавам. Ал у неко доба ноћи дотрча стражар, избуди нас и каже да изгоре Ваљево и многе пушке пуцају. Устанем ја и погледам: Ваљево доиста гори! Повичемо војску и скупимо, пошљемо у оближња села да брже сви дођу, и тек сад видим какву сам погрешку учинио за љубав покладе, а с друге стране чудио сам се: ко удари на Ваљево, и ко га пали. Али ово је овако било: када је Грбовић преко Колубаре врло доцкан од нас отишао по мраку, нађе турска сена и сламе и чардаке по сата испод Ваљева и све попали, пак се врати у Жубер у своју војску, пак без бригае и он покладује и легне спавати. Но Кедић и Миливој с друге стране Ваљева кад виде ватре испод Ваљева и пламење, они помисле да је наша војска ударила и са дну Ваљева почела палити, па један из Вране у српску варош, а други на Брђане у турске куће слете и почну палити Видрак.

Кад Турци то виде, онда Пореч-Алија заповеди, те се све куће око његове камене авлије попале, да би пушкама плац учинио, и тако се на ноћи чини да се сво Ваљево у огањ претворило. Сад ја запитам Живана буљубашу: „Шта ћемо сада? Ми синоћ дадосмо веру за пет дана да нећемо ударати, а они без договора ударише и запалише Ваљево. Сад или је боље одржати Турцима реч, а нашу браћу оставити да се сами туку, или је боље реч погазити а браћи у помоћ притећи?” — Буљубаша Живан рече: „Обоје није добро; али је опет боље реч погазити, кад је неотице, него браћу своју издати”. И тако пођемо ми одма сложно, и таман дођемо у поље под Кличевцом (где је сада кула озидаана), а од љубостињске ћуприје просу се око стотине пушака. На то ми се наниже одбијемо. Ту нам погибоше два врло добра момка из Врловина. Запалимо неколико кућа јоште, и Турке у велику каменом озидану авлију затворимо и читав смо и дан из пушака тукли. Пред ноћ пређем ја преко Колубаре, састанем се са кнезом Николом Грбовићем и Кедићем да се договоримо шта ћемо сад радити. Стари кнез Грбовић каже: „Ови се Турци у онаку тврдоћу затворише, где им се, душо, без топа не може ништа учинити. Но ваља и чувати, док се од глади не предаду; али нема брашна (он тако звахе барут)! Но иди ти, душо, тражи брашна, ја ћу ову пасју вјеру чувати и ценити као и они што су мога Алексу и Бирчанина ценили”.

Те ноћи, кад смо се тукли на Ваљеву, видели смо с брда сво небо црвено на Руднику који је Карађорђе и Јанко Катић запалио, и то кад види наша војска, врло се охрабри; а тако су исто и они (као што ми је после Катић казивао) видели пламен од Ваљева. То је било на покладе 28. фебруара 1804. године, а исти дан и Јаков је на Свилеуви разбио Турке, и кажу да је око 270 Турака погинуло.

Ја ону исту ноћ стигнем у Забрежје (последњег фебруара 1804. године), но Живковић не бејаше донео, џебану. Пређем на бољевачки чардак, где ми дође неки

обрлајтнант, који је на кордону; он је римског вероисповеданија, али је препун човекољубија и правике; пита он мене зашто се бијемо с Туцима; ја му све показујем: какве смо зулуме трпили, „и даље би трпили, но дахије пописахе у свој тефтер све који су за цесарскога рата били официри, каплари и солдати, а при том и најбоље калуђере и попове да исеку, и већ мога оца кнеза Алексу, Бирчанина, 'Аџи-Руфима и друге по пашалуку исекоше кога моглоше уватити. Ми други побегосмо у планину и посастајасмо се у буљуке, од буљука начинише се чете, а од чета војска, и хоћемо да се бранимо не би ли цар чуо, да пошље каква добра везира да нам помогне, јер ми нисмо на цара, ни на Турке цару покорне устали, но на четири дахије и њиове субаше а наше зулумћаре, и волимо, и заклели смо се пређе сви изгинути и утаманити се, да се српско име не чује, него покорити се овим Турцима. Но ја вас молим, господине, дајте ми совет, кад смо већ ми овако закрвили, коме ћемо пружити руке, да нас заштити и у мир постави”. — Обрлајтнант на то одговори: „А кога ви у овој страни више имате него митрополита Стратимировића? Он је од ваше нације као краљ, а добро се пази са принц-Карлом, а принц Карл сада је над свом војском у нашем царству најстарији војвода. Пишите њима двојици или генерал-команди у Варадин, не би ли се за вас подузели; молит се”. — Ја рекнем: „Господине, та ја не знам ни једном попу написати писмо, а то ли ја да напишем митрополиту и принцу Карлу!” — „Та — рече — знаш ли ти како год написати, да ти се речи могу прочитати?” Ја му кажем и да то знам, и да сам мало у Срему учио, и да ми се могу сваке речи прочитати; али кажем му да ту ваљаду политичне титуле, које ја не знам, нити умем како ваља написати. На то ми обрлајтнант рече: „Прођи се ти, човече, титула и политика. Ако ти њима политично пишеш, и они ће теби политично одговорити, пак нећеш знати где си. Већ ти напиши онако како си мени казивао, и дај мени ја ћу им послати”. Ништа то; ја не смем да се усудим. Одем у Забрежје, и кажем да ћу чекати Живковића, и сутра ћу опет на чардак прећи. Ону ноћ дође мени писмо од Грбовића, и од наши буљубаша, да су Турци ону ноћ, кад сам ја отишао, побегли из Ваљева; тако ми исто и стриц Јаков пише да су разбили Турке на Свилеуви, и много њих побили, но да гледам џебане што више и брже могу да понесем да идемо на Шабац.

Ја онако радостан пређем на чардак бољевачки. Дође лајтнант и поп Јаков, парох бољевачки, са кочијама; ја се почё хвалити и казивати, како су Турци ону ноћ из Ваљева побегли, како њ је мој стриц Јаков разбио на Свилеуви, и да је пало око 270 Турака, а оно друго рањено и поплашено побегло у Шабац, и кажем им како смо ону ноћ, кад смо ми Ваљево попалили, видели пламен на Руднику, и надамо се да је и Црни Ђорђе Рудник освојио итд. Сад лајтнант рече: „Та ви међер имате доста и добре војске, кад ви можете на три места победити уједанпут онако силне Турке, као што њ ми познајемо какви су”. Ја кажем да ми војске имамо доста и да Турцима нимало у храбрости нећемо уступити, „но дајте нам џебане, пушака и топова и вешти официра, па ћемо ми Турке и из градова истерати” итд. Он опет каже ми: „Пишите ви оној двојици, како сам ти јуче говорио”. Сад ја узё размишљати, јербо мислим да није досад Црни Ђорђе комегаде писао, па се бојим да он од једну руку не пише, а ја од другу, пак ћу му покварити план и посао. Запитах лајтнанта, откад је он на кордону јесу ли каква писма од Црног Ђорђа или кога другога на когагаде прешла? Он каже: „Како се чуло, Црни Ђорђе и ви да купите војске, одма сам ја дошао на кордон, и знао би да је каквогаде писмо у ову страну на когагаде прешло, но није никакво”. Ја онда рекнем: „Кад ме ви, господине, тако советујете и слободите, и кад није ниједно досад прешло писмо од Црнога Ђорђа, ја би написао како било да било, но ја немам овде ни дивита,

ни пера, ни' артије". А он на то рече: „Иди, оче Јакове, донеси му што треба за писање". Попа Јаков отрча на кочије и донесе ми дивит, перо и четири табака' артије. Ја пређем у Забрежје у кућу Пантелије Ружичића, и на малој столици клечећи пишем ноћу, а Пантелија држи свећу; писао сам како сам умео. Написао сам два писма, једно митрополиту Стратимировићу а друго — сад не знам управо коме, заборавио сам, или принцу Карлу или генерал-команди, јербо ми је обоје напомињао лајтнант. Колико сам могао, описао сам зулум који смо трпили од јаничара и казао сам да би још даље трпили, но они пописах све у своје тефтере, ко је био официр, каплар и прост солдат у фрајкору, који су од 1788. у рату аустријском противу Турака војевали, и хоће све да исеку. Казао сам како су већ исекли кнезове у ваљевској нахији и у другим нахијама кнезове и главније људе; „које поватати могоше — исекоше; ми млађи устрашени од смрти у шуме побегосмо, и од бегунаца скупиле се војска; решисмо се и заклесмо се да волимо сви изгинути и име српско утаманити, него се овим зулумћарима подложити; зато се молимо да царство аустријско пружи руку и овај невини народ каквим начином зна избави од пропасти коначне" и проче. При том искао сам да нам даду џебане, топова и официра. И сад се смејем, како сам онда мислио и писао, јер сам тражио напослетку, ако нам неће друкчије помоћи, а оно бар да нам врате онолико војске, колико је нашега фрајкора њему (ћесару) служило, као бајаги да нам зајам врате. Ова су писма писана била последњег фебруарија или првога марта 1804. године, поборавио сам датуме.

Сутра однесем писма на чардак. Дође ми лајтнант и поп Јаков, донеше ми црвеног воска; ја прочитам моје јадно просто прошеније, а лајтнант: „Ето тако, просто српски, они ће све разумети; а да си ти њима с политиком писао они би вама политично и одговарали па не би знали где сте". Онде запечатимо писма, и он и' узе да пошље.

Од стрица долазе једнако момци и питају: „Камо џебана? Војска веће готова да иде на Шабац". Чекам Живковића, али га нема да дође. Већ стриц Јаков отишао на Шабац, српски баир освојили, и турски неколико кућа попалили, а Турке у град сатерали; то је било у почетку марта. Дође Живковић, донесе џебане, која засеца 600 форинти сребра, али не да без новаца, а ја новаца немам да платим. Ето грдне муке и невоље. Читава два дана мучим се по селима, да коју пару нађем; но који би ми дали, они су отишли у војску, нема и' код кућа. Срећом Бранко Ашковић и Мијаило Теодоровић дотераше на скелу забрешку 300 дебелих вепрова, а они су ортаци мога стрица. Сетим се ја: помози Боже, ево новаца! Поменем овој двојници да даду полицу на Хаџи-Бајиће у Митровицу, да исплате 300 талира Живковићу. Но они скочише за очи: „Прођи се, прото, зашто се задужујеш? Сутра, кад у Срем побегнеш под лугом, а ионако, чиме ћеш се ранити" итд. Ето опет муке горе. Војска оде на Шабац, а џебане нема, а новаца нема, све зло од горега. Читав дан молим за полицу, а они не даду се умолити. Најпосле запитам ја њи: „Је ли Јаков ваш ортак?" Кажу да јесте. „Добро", одговорим ја, „ја сам јаков!" (јер то је једна кућа била, нисмо ништа у кућевним стварима одвојили, и он је мене свуда, а ја њега заступао), и рекнем повелително: „Одвојте дакле моји сто вепрова, хоћу да дам за џебану". Али кад видим да они опет не даду, онда повичем ја на моје момке: „Пресеците и одвојте сто моји вепрова, пак потерајте у скелу". Пођоше момци под оружјем да отискују вепрове, а кад види Бранко и Мијаило да се ја не шалим, дођоше и рекоше, те ја плајвазом, а немам дивита, напишем полицу да Хаџи-Бајићи исплате триста талира Живковићу; па онда пренесем

преко Саве и дам Стевану Живковићу, а он мени џебану. Доста барута и олова беше прилично, и два џака готови фишека. Сад овде дође из Раниловића Радоје Трнавац, и обрадује се кад види да смо ми нашли извор и човека који ће нам добављати џебану, и ја она два џака фишека дам Радоју, те он то однесе у њову војску, а оно барута однесем у Шабац, да тамо куршуме лијемо и вијемо фишеке и с Турцима се бијемо. То је у марту око 10., мало пре или мало после, било. — Стефан Живковић доносио нам је џебану с процентом на сто тридесет, али џаба! — Док неки Димитрије Пуљевић и он поче нам доносити понешто џебане, и оде у Нови Сад, и покојни новосадски владика Јовановић пошље нам један од цркве гвоздени топ подуљи од по фата, кога је Пуљевић крадом у Варадину дао оправити, и кару и све као најбољи топ спремити; и кријући и топ и ђулета и топцију, некога Мату Немца, на Кленку, крадом ноћу претури. Добисмо топ, сад тко јако ми Срби! Кажемо нашој војсци да нам је ћесар из Беча послао, али да сваки ћути и таји. Веће народ увери се, да ми имамо споразумије с Немцем, и да ће нам скоро војска доћи, и тако сад почнемо град оним топићем тући. Владика Јовановић даде Пуљевићу и други онолики топић, те га Пуљевић у Варадину оправља.

IV

Сад око последњи дана марта 1804. године дође нама од генерал-

команде варадинске одговор на она моја писма која сам из Забрежја писао и молио за помоћ. Сад не памтим сво писмо како гласи, но толико упамтио сам, да генерал-команда по вишој заповести јавља нам, да је аустријски двор са отоманским двором у највећем пријатељству и да он нама никакве помоћи ни у чему учинити не може, но да ће толико учинити и нас и турске дахије позвати да нас помире. И баш све ми се чини да је то писмо датирато 20. марта, ваљда је по римском.

Ја узмем ово писмо, зовнем мог стрица Јакова, Митра Миличанца, трговца, Коју из Свилеуве, и јоште њи двојицу, прочитаћу им оно писмо, закунем и да ником не кажу, да нама Немац неће помоћи, и да све говоримо: „Ето Немца, ето топова“, да се народ не би поплашио. Међутим, чујемо, да је владика Леонтије долазио Црноме Ђорђу, и по заповести дахијској давао му сто кеса новаца, и да све што има његово пренесе му у Немачку, да се само умири, а и помало гласало се, да се Црни Ђорђе већ умирио. Ми се поплашимо од тога да не буде истина сад, кад ми већ Шабац топом бијемо. Као генерал-команда, тако нам је и митрополит Стратимировић писао, и свима, а особито мени самом саветује и каже, да ми у свом претпријатију свагда држимо да смо турски поданици били, и да ћемо по свршетку овога дела опет турски поданици бити; зато колико боље можемо, да своје људе чувамо, да без нужде не бива крвопролитија, и да се чувамо да не бешчестимо турске џамије, хареме, турске гробове, и, једним словом, што годе Турци почитују за светињу и ми да почитујемо, да не би и добре Турке и самога султана наљутили и на гњев раздражили.

Како ја та писма примим, узмем 18 момака и пођем да нађем Црног Ђорђа, да му писма прочитаћу и да се договоримо, да се не би усудио когод предати и да један план имамо, по ком ћемо војевати (међутим послао је био Црни Ђорђе Павла Поповића из Вранића, да види шта ми горе радимо и бијемо ли доиста Шабац, и откуд нам топ). Дођем у Орашац крагујевачки. На брду сретнем кнеза Симу Марковића и Теодосија кнеза из Орашца; распитамо се, и они ме по оцу познаду; сјашимо и поседамо у пољу. Питају ме шта ми горе чинимо. Ја кажем, да ми Шабац бијемо и да већ и топ имамо; и кажем им, да сам ја пошао Црном Ђорђу, да се договоримо да један план узмемо. „Јербо се — велим — он туче с Турцима тамо, а ми горе, а ништа се не договарамо; а ево и писма која морам да му прочитаћу и на њи одговор да пошљемо.“ И њима прочитаћу писма. — Вели кнез Теодосије: „Попо, како си ти писао најпре, а ти пиши опет и одговори на то писмо; а Црни Ђорђе не зна писати, а нема ни писара, он само зна Турке тући — но се ти врати“. Ја кажем, да ја морам те морам Црнога Ђорђа

наћи. „Али, вели кнез Сима, „ти не знаш путова пак можеш у Турке упасти, а тамо куд ти идеш има Турака.” Кад они виде да ме не могу никако да врате, рекну ми те уклоним све моје момке на страну, а тако и они учине, па онда искрено ми кажу: „Ми смо — веле — прекјуче ударили на Јагодину, а нисмо знали да је Кучук-Алија с крџалијама дошао, и ту нас Турци разбију, и Јагодину оставимо, и отишао је Црни Ђорђе по оном крају икупљати војску, а ми сад идемо у врбовку, пак ћемо опет до који дан ићи Ђорђу”. Тиме они мене поплаше, што не знаду где је Црни Ђорђе. Вратимо се заједно код збега у Кљештевици и ту ноћимо. Ја те ноћи препишем она писма и дам копије да они Црном Ђорђу даду, и тако ја опет дођем у Шабац.

Овај Кучук-Алија, четврти дахија, како је видно да се са Србима умирити не могу, узме многе новце, проведе га неки кнез Максим из Губереваца преким путем до у Врбицу, где је био Црни Ђорђе и Катић Јанко на конаку у хану са једно сто момака; и кад по пољу види војску, мислио је да је наша, јер није се надао Турцима с оне стране; док Кучук Алија нападне тући, а није ни у њега много више војске било. Црни Ђорђе са оно момака тукући се с муком у планину измакне, а Кучук Алија уграби црвени ћурак Црнога Ђорђа, однесе у Крагујевац и каже: „Рајо, ја сам Црнога Ђорђа погубио, и ево му ћурка”. И тако људи му верују и заиру му донесу, и он оде к Јагодини и к Нишу, покупи крџалије и доведе у Јагодину. А наши не знали да је ту с крџалијама Кучук Алија, и тако ударе на Јагодину и буду разбијени. Како је Кучук-Алија наше од Јагодине одбио, крене се Београду, но Васа Чарапић дочекао га код Белог Потока око Авале и више од 100 глава им је одсекао и коња отео и друге којекакве пљачке. Црни Ђорђе, по други пут, после оде с војском и Јагодину очисти. Онога кнеза Максима, који је провео из Београда Кучук-Алију, кад смо после с војскама на Београд дошли, изведу нам преко Топчидера у логор, и Катић Јанко ножем га свега исече.

Међутим, ми једнако бијемо Шабац, ваљевска војска и шабачка Тавнава и Посавина. Пред Тавнавом био је кнез Станко из Бошњака; а пред Посавином кнез Теодор из Жабара, пред шабачкима био је неки Остоја Спуж, врстан човек. Мачвани су мучни људи на војни. Само неки Андрија Витомировић¹ из Дреновца и Остоја Спуж држали су по неко число момака, а Ђорђе Ђурчија хода по Мачви и око Цера, слабо у Шабац долази и у бој се пушта. У априлу месецу дође глас да су зворнички паша Видајић и Мула Ножина купили војску и дошли у Лешницу и хоће Шапцу и Мус-аги у индат. Поручимо ми кнезу мачванском Мијаилу [Ружичићу] и Ђурчији да скупе војску под Цером, и да чекају док и наша војска дође, па да се на Турке удари. Одбере мој Стриц Јаков око 400 момака ваљевски и из шабачке Тавнаве, одведе у Чокешину манастир, где само застане Ђурчију са неколико момака, а од кнеза Мијаила нема ни гласа. Хтео је Јаков око манастира бусије правити, па онда с Турцима бој приметити и онде и дочекати, но Недићи нису хтели, него изађу даље к Лешници и бој приметну, а Ђурчија Ђорђе узме своје друштво и оде у Цер а не у бој. Но Турци Лешничани, вешти онуда, проведу своју војску странпутицама с леђа, и све наше опколе, и тако се вас дан тукли у једној вртачи опколе наше војске и с њима оне славне и храбре све ајдуке и обадва Недића. Њима пред мрак нестане џебане а Турци јурише, те су се све пушкама кијачки тукли и ножевима секли, док мноштво Турака надвлада и 'нако израђаване побију и исеку. А мој стриц Јаков с неколико више рањених него здравих избави се. То је бој био уочи Цвети, на Лазареву Суботу, тј. месеца априла 18. лета 1804.

Шта сам ја на Шанцу радио, док је горе стриц отишао и тукао се с Турцима — Ми смо од пре често одлазили на кленачки чардак пословима; а тако су и шабачки Турци долазили куповати што им треба. Турцима Шапчанима једнако смо говорили да они не трпе муасере (опсаде) за хатер Фочића Мус-аге и његови субаша, но нека и протерају из града, пак ми са њима да будемо у љубави као што смо и били, иначе и они ће сви погорети. Зато су и казали Шапчани Мус-аги: „Ја излази ти од нас, да не трпимо ми с тебе; ја ми ћемо сви Шапчани грнути напоље и раји се предати.”

Ја сам често одлазио на Кленак, где је доодио обрштер (Андра) Стојићевић и капетан Коста Јовановић, и они су наши добри пријатељи, и Турцима једнако говоре: „Истерајте Фочића, пак мирни будите”. Док веће склоне се и Шапчани и Мус-ага да изађе, и на чардаку начинимо капитулацију: да Мус-ага изиђе и да иде са својима у Београд, а ми са Шапчанима у миру као пре да будемо; и тако потпишемо да прекосутра рано изиђу. Иска се Мус-ага да у Босну иде, но му ми то не допустимо, но он нека иде у Београд, а може харем и децу у Босну послати. На то се Мус-агини полномошници потпишу и обрштер за сведока, и да ће обрштер дати лађе да Мус-агин харем до Брчке испрате, а граничаре да Мус-агу од Кленка низа Саву до Земуна и у Београд пропрате. Сад Турци кажу: „Камо и Јаков да се и он потпише?” Ја им кажем да је то свеједно, „но ако баш хоћете, сутра ће и Јаков доћи”.

Сад ја кажем Шапчанима, да њихова војска стоји у Лешници за коју и сами знаду, а наша према њима, пак може бити да ће се побити: „Зато дајте два Турчина од вас, да иду и да кажу да смо се ми помирили и да је Мус-ага изишао из града, но нека се војска босанска врати, да се више кавге не замеће”. Они дадоше Хаџи-Змијињака, и јоште једног стара Шапчанина, и ја дадем два момка да и отпрате до турскога логора, а пишем стрицу Јакову и то итро да дође, и то ноћас, и кажем зашто је. То је било у ићиндију кад су пошли, баш онај дан кад су наши разбијени, 18. априла. Кад би око 4-5 сати ноћи, али стриц дође. Чудим се ја кад пре дође моје писмо до њега, кад ли пређе он дође, и рекнем му: „Како дође тако брзо?” — „Бре — вели, — како сам ишао, споро сам дошао.” Питам је ли добио моје писмо; каже, да није, но каза како су разбијени. Ја му каза да сам уговорио да Мус-ага са своји 300 субаша сутра полази. Обрадује се он. Таки наредимо троструке страже око Шапца, да не би Мус-ага дознао да је наша војска разбијена на Лешници.

Сутра рано одемо на Кленак, и Мус-ага пређе из града, са своји близу 300 момака, те га граничари отпратише низа Саву до Земуна, пак у Београд (и ово ће бити око 20. априла), а његове две лађе уза Саву Немачком до Брчкога, а једна му се лађа са пртљагом потопила.

Сад кад она моја два Турчина из Шапца послата дођу у Лешницу, у војску, скоче на њи Бошњаци и почну и резилити и претити да и исеку, што су Мус-агу пустили да оде и Србе послушали, „а ми — веле — ове смо потукли а сутра би дошли у Шабац, да и оне потучемо”. Еле се врате натраг. Како Мус-ага изађе из шаранпова, а ми сви у град, пак са Шапчанима лепо пазаримо и поздрављамо се, и спаију спаијом, ефендију ефендијом зовемо, какогоде први година, пак опет на наше квартире, и да спремамо да војску кућама отпуштамо. Наредимо, да од Срба остане Павле из Вуконе у граду са 20 момака, док се народ ослободи Турцима долазити и доносити ко што има на продају.

Међутим дође мени писмо од Црнога Ђорђа, да остане дођем у овај и овај дан у Остружницу. Стриц располагајући. Ја тако одем у Остружницу. [Кад] дођем, каже ми Црни Ђорђе, да нас зову у Земун, гди ће бити варадински ђенерал и даијски полномоћници да нас мире. Ми преправимо девет пунктова шта ћемо од даија зактевати, пак да се миримо (ове пунктове наћи ћете у мојим писмима). Дођу нам контроманска кола; седне Црни Ђорђе, Катић Јанко и ја, и момак Карађорђевић Антоније Пљакић. И дођемо у Земун, у ђенералову башту. Седи генерал с леву страну и официра доста; у реду седе Турци, око 10-12 њи, о десну страну; дадоше нама тројици у зачељу три столице. А Антоније Пљакић, као што сам му уз пут казао, стане с дугом пушком иза Црнога Ђорђа, а био је личан и обучен у најлепшим хаљинама. Пита генерал Ђенеј зашто се бијемо с Турцима. Ми кажемо по реду какви смо од дахија зулум подносили, и најпосле исекоше наше кнезове, као: Алексу, Бирчанина, Станоја, Петра из Ђуприје, Хаџи-Рувима — и побројимо све друге, које смо онда добро знали, и ђадијају да све главне људе и оне који су у аустријском рату војевали исеку, да сама деца остану итд. — Рекоше од турске стране два мујасила (то су од царства и финансије): „Шта је било, било; неће аге одсад онако чинити, и они се кају”. — На то Катић турски рекне: „Баш и неће! Ви седите мирно, ви сте царски мујасили; ми на цара нисмо ни на вас царево служитеље устали, но на дахије, с којима ’оћемо срећу с оружјем да поделимо”. — Пита генерал Ђенеј даље: „Шта зактевате ви од Турака, шта ли Турци од вас? Мени је мој двор наредио да вас помирим”. — Ми прочитамо 9 пунктова, од којих први је био да 4 дахије не буду и њихове све субаше у Београду — и проче, — што ћете наћи, како реко, међу мојим осталим прочим писмама онога времена.

Од тих наших захтевања нешто Турци остављају, генерал додаје да би како до мира довео. И било је много препирке од обе стране, али од Турака мање, јербо се стиде и познају своју кривицу. (И ово да знате: било је у Топчидеру десетак кућа сламњача бугарски, пак су празне остале а Бугари побегли. Кад смо ми из Остружнице пошли, оставимо Аћима Дољанца из Остружнице да се прикучи оним кућама и да и у ово и ово време запали пак да се уклони.) Сиром генерал мало нагибаше и на турску страну и труди се, да би како дошло се до мира, но ми често погледамо на оно што се надамо, док опазисмо у Топчидеру димове. Скочи Катић аки би не знао. Рекао би се зграну, и рече: „Нуто, господине, ви нас на царски и ваш образ преведосте преко Саве, а дахије пале куће и робе сиротињу као вуци без пастира!” Устаде и генерал, опазив димове — у небо опрли — од десет кућа, пак се окрете на оне Турке, извртели кожу и повика: „Ви једне кесеције, ви једни бунтовници свога цара, ви сте нашега везира убили, ви српске кнезове исекосте, и мене цар послао да народ склоним да се намиристе, а ви пред очима мога цара, који је мене уместо себе послао, сиротињу палите и убијате” итд. А Турци сви вичу: „Вала није од нас нико у Врачар изишао, вала била, није наш нико!” Ђипа Катић између седећих Турака и Немаца, рекао би се помами, ватра му из уста сева. Сиром командирендер нађе се у чуду, једно се боји да Јанко њи кога не додирне, те би морали сви у контроманац ићи, а већма се боји да онако љутит Јанко не замлетне с Турцима кавгу, и све једнако виче: „Полако Јанко, полако Јанко!” — „Лако ћу, господине, лако”, виче Катић, „јер сам овде за водом и преварен, ал чућеш ме сутра на Врачару!” пак окрете се Турцима и рече: „Чујте, и дахијски и царски Турци, идите и кажите курви Кучук-Алији: ујутру рано нека изађе на Дедино Брдо или у Врачар, где он воли, па хат му, хат ми; кубура му, кубура ми; гардија му (копље, миждрак) гардија ми; сабља му, сабља ми; чиме он воли, да ја и он

мејдан поделимо, а сиротиња нека мирна буде!” Уста и Црни Ђорђе и рече командиру Ђенеју: „Господине, опростите на вашем труду и доласку, а! од мира ништа нема, и одсад ћете чути и видети бојева, и збогом!” Окрену се опет Катић Турцима и рече турски: „Да абир ђерет (јоште једанпут вам кажем): кажите опет курви Кучук-Алији, што му поручује Катић Јанко из Рогаче; ако је мушко, сутра рано на мејдан да ми изиђе”. — Тако опет ми на кола седнемо и одемо; пређемо у Остружницу, и ту се договоримо да иде Црни Ђорђе и Јанко Катић да купе војску, а ја у овај наш крај, тако, како ћемо 9. маја, баш на Св. Николаја, сви доћи на Топчидер. (То је све било наше Велике Недеље пред Воскресеније 1804. године).

Ја како дођем у Бранковину, кажем моме стрицу уговор. Одма поручимо за кнеза Грбовића и за Кедића да узму од сваког села најглавнији по 4 по 5 људи, и дођу на Рељино Поље на скупштину и договор: који ће поћи на Врачар, који ли ће остати око нахије страже чувати, и да оставимо ко ће у нахији у одсуствију нашем тишину набљудавати. Одма се скупштина скуп, договоримо се да ми на Врачар идемо, Кедић да чува од Сокола а Грбовић од Ужица, али сваки по неко число с нама војске да пошље и да пође пред свима Милован син Николе Грбовића. А од Шапца били смо сигурни, јер кад смо Мус-агу испратили и нашега кнеза код кадије оставили, тако смо тврдо уговорили да се они од нас ни ми од њи ништа не бојимо.

Сад требало је народу суд оставити. Ја сам имао кормчију и читао законе Јустинијанове и Мојсеову строгост над Јеврејима и испишем неколико параграфа из кормчије. Од који побројају неке: 1. Ко би убио човека, да се убије и на коло метне. 2. Ко отме девојку силом (као што је гдегде бивало, а особито у каквим бунама, кад се судови побркају), тај женик, кум и стари сват шибу да трче а други штапови да се каштигују. 3. Ко украде јагње, прасе, коња или вола, тај да плати двоје и да се каштигује штаповима. 4. Ко утече из војске без допуштења, да трчи шибу. 5. Са страже који побегне, да се стреља. 6. Који се криво зауне и криво осведочи, тај ону сву штету за коју је сведочио, да плати, штаповима да се каштигује, и да му се никада више ништа не верује, и да се за свагда лажом проглаша. 7. Кад се сваде и псују, који се превати за оружје, као пола убиства, да трчи шибу, итд. 14, 15 ли пунктова. Сад у скупштини кажемо да ми сваки на своју страну с војском одлазимо, нахија остаје без старешине и суда, а народу који код кућа остаје требаће суда, зато нека скупштина изабере два поштена човека, да и у Кличевцу, немачком шанцу више Ваљева, оставимо. Скупштина повиче: „Ви старешине изберите и именујте, да видимо које ви знате”. Ми представимо Петра Читака из Мушића, Грбовића кнежине, и Јована Рабаса из села Рабаса. Сва скупштина одобри да су они поштени и прави кметови, и да им се даде власт да буду и судије. Сад ја пред народом прочитам оне пунктове које сам из кормчије преписао, како су стари цареви судили, бегенишу ли они и хоћемо ли овако. Они сваки пункт један по један саслушају и повичу: „Тако, тако нек нам се суди, да нема глобе ни хатара”. Предамо те пунктове Читаку и два пандура да иду у Кличевац да начине колебе и тамо да седе и суде; што не могу расудити да нама на Врачар у логор шаљу и да узму једнога свештеника из бранковичке цркве, јербо тамо и је доста било, да начине капелу макар ода шта, да онде службу служе и Бога за војинство моле.

6. маја 1804. године пођемо: ја, стриц Јаков, Живко Дабић, кнез Пеја и више отмени војника. Дођемо у Уровце, где нас сва наша војска дочека. Дође нам од Шапца Остоја Спуж, Андрија Витомировић из Дреновца, по с неколико момака. Попа Луку

вратимо на скелу, да и онај други топ дочека из Варадина, што је новосадски владика дао а Пуљевић оправљао, и да га, како прими, на Врачар дотера. На Палеж превозимо војску. Карађорђе је пре на дан довео крагујевачку и рудничку војску, оставио је покрај Топчидера, пак дошао у збег на Дубоко (јербо су сва оближња око Београда горња села пребегла у Немачку преко Саве према Дубоком) и поручи, да Јаков дође у збег на ручак, и он оде. Ја превезем војску и топ. Војска пева и врло весела; а! кад пређе господар Црни Ђорђе па уз парадну сву војску: „Добро дошли, браћо!” поздрави, и кад га видоше и његове речи: „Добро дошли, браћо моја, српски соколови!” чуше, — верујте, децо, да ту није војник остао, који запевао није, а многи је старац радосне сузе проливао, кад је тако дочекао. И преко свог Дубоког рекао би да не само војници певају, но да је и шумар и сваки листак на дрвету људски глас узео и пропевао; и тако с певањем у Остружницу 8. маја на конач дођемо.

Турци из Београда опазе, где је војска (крагујевачка и рудничка) на Топчидер дошла, па изађу и коњик и пешак, а наши пређу преко Топчидера. Побију се, но Турака је много било и наше натерају на Топчидер, те се преко 17 Рудничана удаве, које смо после, кад смо логор поставили, нашли и повадили. А око 20 момака затвори се у пашину кућу која је била на два боја, и под чардаком рибњак, где је везир лети излазио на теферич (то је било на овој првој чесми великој идући из Београда пећини). Таман ми с нашом војском из Жаркова долазимо, и чујемо где пушке пуцају, а дотрча момак Црном Ђорђу и рече: „Ударише Турци многи а наши се туку, али су врло у страју.” А господар Ђорђе само повика: „Потрчи коњик, а и пешак брже хајде!” па ободу дората и оде. Сва војска потрча, потрча и ја; а Немац Мата тобџија повика: „Забога, господине прото, оста топ сам. Куда ћу сад ја с топом?” Ја онда једва уставим Јеремију из Козличића и Зарију из Кутешице, и ја останем; али не смедо за војском топ на ћуприју да терам, јер то положеније места не знам, но уз поље окренем к шумару. Напред отрчим на коњу, из брда видим да сам добро погодно баш према Турцима. Кару оставим у чести, а с топом потрчимо према Турцима с брда у по стране, баш онде где је кнез Милош начинио после кућу и станару. Свучемо топ у по стране. А Турци коњици притисли сво поље изнад пашине куће, а по пољу бејаше свуда пшеница посејана, а пешак опколио кућу и на кућу пуцају, у којој Пљакић и наш момак Пава и поп Сретен и још са 15 момака изнутра се бране. Али су Турци у једне собе већ ушли и запалили, те кућа с једнога краја гори, а наша војска прелази преко Топчидера, али не може брзо да пређе преко воденички брана. Напунимо, помажући и ја тобџији, топ. Али шта ћемо сад? Топ гледи управо из стране у нашу војску; ето сад невоље! Нема се чим да закопа, да се кундак спусти и топ у Турке подигне. Но невоља изиђе на ум. Потрчимо преко стране, нађемо два повелика камена, подметнемо под точкове: топ се диже управо у турске коњике. Опали тобџија те једнога бела хата погоди, а лако је погодити, јербо су коњици турски били густе као шума. Како наш топ пуче, а наши се војници тргоше натраг, док доле повикаше: „Наш је топ, наш је топ!” а они опет у напредак, а турски коњици прскоше. Међутим, топ опет напунисмо и управо у пешаке, који су кућу опколили; ђуле паде, а пешаци оставише кућу и побегоше сви за брдо, а наша војска за њима (а на свом брду пшеница већ влатава). Кажу, да је викао Карађорђе: „Не идите даље, не идите!” А! ко чује, ко не чује, и тако наши испадну на брдо, а Турци на брду чекају, пак се поврате и наше закупе, те још седам осам глава одсеку. „А, којекуда, по души вас, виче вама Ђока: не идите даље, превариће Турци, а! ви Ђоке не слушате!” рекао им после Карађорђе. Сад они из куће и из пламена изађу, црни као Арапи, које од дима а које од барута. Одонда мене

Пљакић прозове побратимом. То је било 9. маја, лицем на летњег Св. Николу 1804. године.

Сад с леве стране Топчидера поставимо логоре, свака нахија башка. До аде на камењаку био је кнез Сима; до њега у малој дољи Карађорђе и Катић Јанко заједно с момцима; Јаков и ја, и сва ваљевска нахија, више камене ћуприје, ћуприју чувамо; Младен Миловановић, код 'Ајдук-Чесме; Милан Обреновић ниже њега, све с леве стране Топчидера; Чарапић Васа на Камалу према 'Ајдук-Чесми, и чувао је друма од Стамбола. И одатле изилазимо преко Топчидера и с Турцима се често по Врачару бијемо, и Турци истерају чето-каик до за аду, и одатле нас топом туку.

Док дође писмо од бимбаше Миленка Стојковића господару Ђорђу: Турци неће другоме да се предаду но хоће самом Црном Ђорђу. Миленко је одма, отприлике кад и ми, устао и с пожаревачком нахијом Пожаревац умуасерио, чувао и тукао се. Карађорђе узе Јакова, Јанка Катића, кнеза Симу, нашег новог кнеза Пеју, зета Живка Дабића, Милана, од шабачке нахије Спужа Остоју и Ђурчију с њиним момцима, јербо је од шабачке нахије војске било мало и Јаков је њима командирао, а Лука је после комендантом постао. — Митрополит Стратимировић пошље нам као чадор цркву војену, и пошље сав окрут, као: антими, путир и проче све за божествену литургију потребно. Ту смо служили, и све старешине на службу су долазили. — Карађорђе са свима другим које сам именовао оде на Пожаревац, да предаје, и одвуче топ. Ја останем на команди.

Чују Турци да је отишао Карађорђе и све остале старешине и да њ нема у логору, изађу и нагло на нас ударе и до камене ћуприје дотрче на Топчидер, где смо се ми јако утврдили, и које пушкама које картачом — јербо нам је био дошао и други топић — дочекамо њ и много њ побијемо, а они односе, и више њ ранимо. По дугом боју они се врате, а ми за њима на брдо. И кад видимо да они одиста побегоше, фришко извучемо топић онај други (за који је Лука остао те дотерао, а онај први отерао је Карађорђе и Јаков на Пожаревац), и Турке све ђулетима у леђа, а они у трк побегоше. У Савамали бејаше око 50-60 турски кућа и једна џамија; а кад се Турци не смедоше у оне куће уставити, но сви побегоше и у Варош-капију уђоше, онда ја и поп Лука с војском уђемо у оне куће, а веће је био близу мрак. Кад се смркне лепо, а ми заповедимо, те све попале, и вратимо се у логор за Топчидер.

Кад Турци у Пожаревцу даду Црном Ђорђу доста коња, пушака, сабаља, ножева у сребро оковани, које он на све старешине соразмерно подели, а Миленку остави више од 10 хиљада оваца, које су се у нахији арнаутске на 'рани застале, да Миленко, узевши себи тал, друго по војсци подели. (То је било између 16. и 20. маја 1804.). Вративши се они с Пожаревца ударе на Смедерево и избаце на град неколико топића. Завичу Турци, и изиђу њему на договор и рекну му: „Бег-Ђорђе, немој да се бијемо, но иди ти на Београд, и што год с Београдом урадиш, и ми ћемо онако пристати”. И тако уговоре да се Турци напоље из града не мичу, јер ће од наше војске побијени бити, но да чекају судбину Београда. Како се Пожаревац преда и очисти од Турака, Миленко Стојковић дође с војском и начини шанац у Кумодражи; а чето-каик стоји му за Кајабурном.

Дође Кара-Ђорђе и друге поглавице, са сјајном од Турака пљачком, свак у свој логор (у Топчидеру). Сад већ мој први нађени лиферант Стефан Живковић има 60 Чивута у Земуну, који потајно вију фишке и све трећи четврти дан ноћом у аду по 7-8 буради фишке претура; а ми по народу покупио новаца и у трговаца узајмимо, и све му плаћамо. Сад је веће лакше било: све су старешине у гомили, пак се старамо. Али је Живковић на сто тридесет добивао, и себи капитал начинио, и колико он донесе, то ми на Врачару за дан за два бијући се потрошимо, пак опет: „донеси!” као крадом, али то све Немци знаду, али кроз прсте гледе. Све четири дахије седе у граду и излазе на бој са крџалијама, које је Кучук Алија под плату довео. Ми смо имали плаћена пријатеља у Земуну, и како разбере да ће Турци сутра на нас ударити, он дође према нама у раван, куд’но има насип Лауданове ђуприје, натрпа трске или сламе, запали велики пламен — видимо и већ познамо да ће Турци сутра изаћи на бој, и бивамо спремни. А лако је дознати, јер земунски трговци и терџоман сваки дан у Београд прелазе својим пословима, пак дознаду. Тако смо на Топчидеру стајали, и нас неколико договарамо се.

Будући да смо Немца у почетку молили да нас прими, пак не хтеде, треба да пошљемо и Руса тражимо. Он је наш јединоверни и једино кровни, он ће нама помоћи. У месецу јулију (1804.) пређе нам и Петар Новаковић Чардаклија, аустријски ритмајстор, кога је жена била је у Будиму код руске принцезе, која је била за палатином. Чардаклија био је своју жену са Стојковићем Атанасијем и Теодором Филиповићем послао у Русију (ми нисмо знали да је тамо његова жена), па зато и он навали да се иде у Русију. Тако одреде мене, Чардаклију и Јову Протића из Пожаревца. Пређе и неки Гаја (Николајевић) с Чардаклијом (кога ћете доста писама међ мојим’артијама наћи). Начинимо прошенија како смо умели, попишемо од сваке нахије гдегоде има какви зидина, развалина или гомила камења од цркве и манастира, и кажемо да су то све Турци сад поразоравали, да би со тим Руса на већи гњев подигли и ражалили, да за толике цркве освету учини.

Ми како смо дошли на Врачар, одма смо оно прошеније, које смо пред генералом у Земуну од дахија тражили, послали преко Немачке у Цариград са 9 пунктова, а може бити да је и Аустрија писала како јаничари неће да пристану на мир. — Стојећи и тукући се ми с Турцима по Врачару, дође нам од везира из Босне Бећир-паше, у почетку или у половини јулија месеца 1804., бурунџија; а тако исто и Турцима донесе везиров дивитар-ага: да обе стране од бојева престану и да је њега султан одредио да дође и Србе и дахије помири. Тако и ми и Турци од боја престанемо. Прошенија (за Русију) стоје готова, но за њи мало људи знаде, јербо ми кријући то све радимо и чекамо док дође Бећир-паша, да видимо шта ће бити, пак у Русију да идемо.

Везир дође близу Дрине. Пишемо ми и питамо нашег пријатеља Хаџи-Салибега у Сребрници: како ћемо дочекати везира, и колика му је војска. И то ћете Хаџи-бегово писмо наћи у мојим писмима, где вели: код везира је, које његове тевабије, које бега и спахија, 7500. Ви ћете на Дрину — вели — послати неколико одабраних кмети без силаја који ће га дочекати; а ви ћете кнезови на Врачару дочекати га са војском усилиле, а и ја ћу с њим у ордији доћи, и прочитаја. Ми од Мачве наредимо кметове да га на Дрини дочекају. У Шабац пошљемо кнеза Милована Грбовића са 50 коњаника, а на Палеж оде Јаков, кнез Сима и Катић Јанко са 600 коњика.

Дође везир на конак на Беле Воде, у Жарково. Сутрадан спреми се Карађорђе и ми сви с њиме, око 2000 коњаника бољег од бољег, све са оружјем. Коњици около стоје, а ми са Карађорђем уђемо у чадор везиру на разговор. Катић толмачи. (Заборавио сам казати: ону ноћ, кад је везир на конак на Беле Воде дошао, све четири дахије седну у лађе и низ Дунав без фамилије побегну. Може бити да је и везир рекао да бегāju). Ту нам везир златна брда обећава, но најпосле Карађорђе рече: „Фала ти, честити паша, ми знамо да цар нама зулума не чини и рад је, и тебе је послао да нас умириш. Али дахије су ноћас низ воду побегле, они ће у Видину војску покупити, и опет на нас ударити, као што су и за Хаџи-Муста-паше чинили, док га веће и убише. Зато ти укратко кажем, да четири дахије докле годе нама у руке не дођу мртви или живи, никаква мира дотле нема, нити о миру говори! И збогом!” — Везир Бећир-паша уплаши се, и рече: „Бег-Ђорђе, отур! отур! и кажи ми кога имаш да пошљем у Адакале, а ја ћу послати на стрица Реџепова да њ побије”. — „Имам” рече Карађорђе „Миленка бимбашу”. — И тако везир напише бурунџију Реџепоу стрицу, да изда четири дахије, да њ Миленко бимбаша побије и главе донесе. Тако исто и Реџеп-ага своје стрицу пише: Ако не побије Фочића Мемеда, Мула-Јусуфа, Кучук-Алију и Аганлију, да ће он од Бећир-паше погинути. (Даду писма бимбаша Миленку Стојковићу, он узме момке, седне на чето-каик, дође у Адакале, покаже писма стрицу Реџепоу, а чету је оставио напољу. Реџепов стриц види везиру бурунџију и Реџепово писмо, и рекне: „Иди, пак дођи, кад се смркне”. Миленко дође, он му покаже собе где су дахије. Миленко опколи, Турци угасе свеће. Миленко запали доста крпа и баци унутра, засветли се, и они споља све побију, главе одсеку и у Београд донесу.)

Кад везир с конака од Бели Вода пође, ми изведемо нашу војску вртаљ сата од камене Царева Ђуприје у поље, ставимо је око пута у две параде око 12 фати у далеко, поставимо један топ на једном крају, откуд везир у параде улази, а други на крају стражњем од ђуприје. Како везир и војска његова међу параде уђе, наши топови почеше пуцати, један на једном а други на другом крају; у јадни Бошњака и у везира капи крви у образи нема, тако су се утрашили. Прођу и оду у доњи град. Сутра рано мој стриц, Катић, кнез Сима, Грбовић и више кнезова оду у град, однесу они 9 пунктова које смо у Земуну од пуномоћника дахијски захтевали, а и кад смо на Врачар дошли на Порту послали; тако кнезови и Бећир-паши прочитају и кажу, да се по овоме можемо умирити итд. Бећир-паша одговори: „Иншала, иншала, јошт ће боље бити, све ћете добити”.

Дођу кнезови, и како је обичај био, да и Карађорђе и друге старешине у ваљевској војсци код цркве се (од шатора) скупљају у ладу, тако се и сад покупише. Кнезови казују да је везир прошеније одобрио и да је јоште боље обећао да ће он уредити. Запитамо њ: „Кад је везир све обећао испунити, јесте ли тражили да, или он или ми, замолимо од Немца једног чиновника који ће на нашем уговору бити, пак ако би ми покварили уговор, нека Немци пишу у Стамбол да смо ми криви; ако ли Турци покваре и зулум почну, да Немац јави султану која је страна крива?” — Кнезови одговоре: „Богме, то нисмо искали, а ваљало би, но иди сутра пак ишти!” — Ја сутра узмем са собом Петра Новаковића. Одем најпре код Хаџи-Сали-бега, јоште мога оца пријатеља, и кажем по реду зашто сам дошао. Хаџи-Сали-бег вели: „То је добро, то треба да иштете, и ако не буде од комшије Немца на уговору сведока, све ће бити празно”. — Пође он с нама да нам толмачи. Дођемо везиру и кажемо да су кнезови дошли и од њега обећање његово казали да ће нас у добар мир поставити, и да ће оне

наше пунктове које су кнезови јуче код њега представљали испунити, „и да ћеш, честити пашо, јошт боље уредити него што ми иштемо; како то кнезови народу казаше, сва војска углас повика: да живи наш султан Селим и наш везир Бећир-паша!” То му исказа Хаџи-Сали-бег из Сребрнице, а паши се насмејаше образи, поглади велику белу браду и рече: „Иншала, иншала, даси-јапарум!” Пођем опет скуту, пољубим и рекнем: „Јошт и ово те народ поздравио и љуби ти skut: да на ту нашу погодбу и уговор зовнеш или ти, или ми да зовнемо једнога од немачкога двора човека, да нам буде сведок уговора, па ако ми преступимо, нека Немци јаве нашем цару да пошље војску своју и нека све Србе исече; ако ли Турци покваре и нама зулум почну чинити, као што су чинили, нека Немци, као наше најближе комшије, јаве нашем цару, нека цар пошље свога једнога везира и војску да нас одбрави”. Кад Хаџи-бег истолмачи, онда ти мој везир закрвави очима пак громогласно: „Олмаз, олмаз!” —, и јоште громовитије по трећи пут: „Олмаз! (не може) — рече. „У нашега цара земљу не сме се нико мешати; у нашега цара доста има верни Турака који ће му казати ко буде крив.” Пођемо скуту и одемо.

Дођем у логор, опет се искупе старешине, и Карађорђе пита ме: „Е, којекуда, шта си добио?” — „Добио сам три велика олмаза”, одговорим ја, „неће паша сведока”, и по реду све искажем. — А Карађорђе, кад све саслуша, рече: „Ене-де сад! Зар ви мислите тако да се умирите, па кућама. Нема ту мира, одсад ће да буду бојеви велики. Но ти спремај, пак иди куд си пошао!” (тј. у Русију). То је све, чини ми се, било последњег дана месеца јулија 1804. лета.

Веће како је везир дошао, стало је свуда примирје. Иду наши људи у Београд и Смедерево слободно. Од наше нахије отпустимо четири кумнаније, да се код кућа одморе месец дана, пак да дођу до ове измену на Врачару. Пођем ја и дођем кући у Бранковину, да се спремим за Русију, ал ето ти Дамјана из Кутешице к мени: „Хајде — нели — забога, ено Турака на Дрини и није и врло много; излазе те пљачкају пак опет на Дрину, а ми седимо на Симину Брду. Тамо је Лука Грбовић и Ђурчија, али један другог не слуша, а лако би Турке (тј. Мус-агу) разбили”. — (Овога смо Дамјана из Кутешице је и стриц у почетку слали у Црну Гору владици и графу Ивелићу у Рисан, и молили; но Ивелић одговара, да је његов господар, тј. Рус, с Турчином у великој љубави, но упућује нас у Цариград, да султана молимо. И то ћете Ивелићево писмо наћи у мојим артијама, а владичино је изгубљено.)

Дамјан једнако салетио: „Хајде!” — Ја му кажем да без војске нећу ићи. — „Хајде — вели — војске има доста за ове Турке, само старешине нема.” — Ја одма пошљем за оне четири кумпаније које су на одмор отишле, и скупим, и близу Добраве дођемо, пак ћемо преко Варне навише, али дотрча један Србин на коњу и каже да дођоше Турци у Шабац, уђоше у град, „и ја — вели — једва утеко”. Ја одредим две кумпаније да чувамо ћуприју на Добрани код Крнуле, а две да пошљем на велики од Шапца друм да и ону ћуприју код Мрђеноваца чувамо, и одатле пишем на мезул стрицу на Врачар, да су Турци у Шабац ушли. Наређујући ја војску на ћуприје, сат ли два ли прођу, ал ето ти двојице на коњима иду, и кажу ми, да се само два сата задржаваше Турци у граду, пак се опет натраг вратише и одоше кроз Китог. Ја са оно четири кумпаније кренем се преко Варне и дођем на Ново Село код Дрине, дозовем и ону са Симинова Брда војску, добро се известим даје Мус-ага, кога смо у априлу месецу из Шапца у Београд сатерали, преко Земуна отишао у Босну, самовољнике покупио и увребао, крадом

прошао испод наше војске, дошао у Шабац, ископао своје новце, натоварио и одма побегао у Босну; кажу, да је имао сто ока дуката. Однео сто ока дуката, у Шапцу на баиру одсекао 70 глава, јербо се нико није надао. И онда су посеekli Радомира оца Павла Радомировића. То је било 6. августа 1804. године, лицем на Преображеније.

Заборавио сам казати: како је дошао Црни Ђорђе са Пожаревца са прочима — одма Ђорђе Ђурчија зовне: „Ко је ћурчинац, хајде за миом!” Накупи 10, 15 ли бескућаца, удари у Грабовац ваљевски, поара један дућан робе некога Ђорђа Маџара и однесе; и тако све узгред зулум је чинио до Мачве; по Мачви, ода и истражује где што турско да нађе. Узме у своју руку митровачку скелу, намести свога брата на скели, скеларину наплаћује себи. Много пута био је опомињат од Црнога Ђорђа и од свију да се тога прође, и на Врачар у војску дође; но бадава, он вели: „Ја границу чувам, од скеле новце за џебану дајем”. А нигде се са Турцима није побио. Ђурчија био је из Босуа немачкога.

Како сам ја са Добране јавио стрицу да су Турци у Шабац дошли, и Јаков и кнез Сима с војском поитају, и кад чују да сам ја на Новом Селу, тамо дођу. Ја само један дан будем с њима, пак ми кажу да идем на Врачар, а они други трећи ли дан убију Ђурчију и његово друштво.

Ја кад дођем на Врачар, искам новаца од Јанка; вели: „Немам, ишти од Црнога Ђорђа”, а он каже: „Док дође Јаков и Сима”. — Сви веле: „Иди, шта чекаш?” а ниједан не даје паре. Но ја, кад сам отишао до куће да се спремим, понео сам двеста педесет дуката своји сопствени; али то је мало за велики пут. Најпосле питам ја Чардаклију колико најмање за тај пут може бити доста, јербо ја нисам никуд од Сарајева даље путовао. Он вели: „Може 300 дуката”. — Кажем ја њему, да ја имам 250, а колико он има па да идемо; а Јова Протић трговац је, понеће за се што му треба. — Чардаклија каже: „Ја немам више него ови 11 форинти и ову пушку, но дај ишти јошт ако даду; ако ли не даду, да идемо и са то 250, пак докле дођемо; Руси поповима добро деле, просићемо”. Заречемо се: баш да пођемо, па макар не дошли више; ако где и погинемо, доста је браће и на Врачару погинуло за свој род. Сад тога дана дотера Стева Живковић џебану, и сви се састанемо код Црног Ђорђа, и опет о путу и трошку поменемо. Господар Ђорђе каже: „Којекуда, ја сам при путу (чини ми се кући је полазио), но ето јакова и Симе и Јанка; нека вам даду две три хиљаде гроша, пак идите”. Видимо да је мало, али — шта ћемо? — и то кабулимо. Сад са Живковићем уговоримо у који ће дан послати нам чамац и возаре, које смо му одавно наручили, да буде готов кад заиштемо. Стева се обећа послати нам. Јоште каже: „И ја ћу на другом чамцу потерати нешто олова да продам у Адакале, и тако ћемо кроз Ђердап заједно проћи”. — „Помози Боже — рекосмо ми — то је јошт боље, јер ми ионако нисмо Ђердапу вешти.” Сад пишемо Миленку, да он пише Јови Протићу у који ће нас дан дочекати у Раму на Дунаву. Дође уречени дан за полазак, и дође и чамац са три возара. Кажем ја сад Јакову да је дошао чамац и заиштемо новаца, он ми каже: „Иди Сими, нека он даде!” Одем Сими. — „Иди Катићу, нека он даде!” — И тако сам ишао свакоме по двапут и баш ниједан ни грошића. Ја најпосле дођем онако љутит нашем чадору, зовнем попа Симу из Бранковине, и мало за кућу наручим, па онда узмем прошенија која су одавно била готова, и рекнем мом стрицу Јакову: „Збогом остај!” „Зар — вели — доиста оде?” — „Одо у име Бога” — „А дадоше ли ти новаца?” — упита ме даље. —

„Дадоше колико и ти” — одговорим ја. — Он на то рече: „Стави мало!” и даде ми 50 дуката.

V

Ј а зовнем Чардаклију и у два сата ноћи 1. септембра месеца 1804. године на

Сави више Топчидера у чамац седнем и рекнем: „Збогом, земљо и завичају, већ у тебе јали доћи јали не доћи!” И тако возари повезу живо. Покрај Београда прођемо, и сву ноћ путујемо низ Дунав, а кад свану, требало би штогод јести. Сад се нема шта, јербо у хитњи ништа спремили нисмо. Пође и Гаја Николајевић с нама, и сам не знам зашто је пошао. Дођемо у Смедерево, где изађемо и ја и Чардаклија, оба да што купимо за јело. Шта ћемо наћи? — Сира, леба и грозђа. Кад седнемо опет у чамац, онда се сетимо како смо паметни: идемо у Русију, а изађосмо међу Турке! Видимо нашу памет; али су Турци јошт луђи, зашто нас не питају куда ћемо. Повичемо на возаре да брже возе да измакнемо.

Тако низ Дунав путујемо до Рама. Сад не знам или онај први или други дан возили смо се у захожденију сунца близу краја, док ето из куће човек сиђе поближе Дунаву, запита чији је чамац. Возар одговори: „Наш је. Он кад нас добро -разгледа повика: „Гони чамац крају”. Ми изађемо из чамца, и назовемо му „добро вече”. Он полако одговори: „Бог вам добро дао, и добро дошли моји сопутници!” — Ја по томе познам да је то Јова Протић, и одговорим: „Бољим дошли, ако си ти онај кога ми тражимо”. — Каже „Ја сам”, и пољубимо се. Ја му кажем за Чардаклију да нам је то трећи друг, и одемо потом у конак, где се добро на вечери почастимо и у здравље и за срећна пута и по доста пути напијемо. Јова Протић био је сасвим спреман. Кажем му колико ми новаца имамо, но да он понесе што више може. Он каже: „Ја ћу понети 50 дуката”. Но чини ми се понео је више, но нама неће да каже онда, ваљда да се у путу боље штеди. Ноћимо ту (у Раму), и ујутру, тек се расвиће, зовну нас човек на Дунав. Одемо ја и Протић, кад ал дошао Стева Живковић; даде нам једнога жива шарана: „Најте ту рибу и што пре можете уготовите и понесите — рече; — ја одо полако, а ви кад ме стигнете, питајте се са мном као са непознатим човеком, да моји возари не познаду да смо се уговарали, а тако и вашим возарима кажите” — и оде. Ми се вратимо у конак, и док ми фруштуковасмо, дотле и шарана зготовише. У име Бога пођемо, седнемо на чамац, и кад се повеземо, рекнем ја: „Овако се навезао Колумб са својом дружином на сиње море, да нађе Америку и упознаје са Европом; а ми се навозимо данас на тихи Дунав да нађемо Русију за коју ништа не знамо где је, но само што смо у песни чули да је има, и да Србију упознамо са Русијом!” — Ал рече Јова Протић: „Почекај, побратиме, почекај, док на Ђердап дођеш, видићеш како ти је тих Дунав!” — Возе наши возари побрзо, и угледамо Живковића на Дунаву и сустигнемо — јербо његови не возе. Кад близу будемо, поздравимо једни друге срећним путем. Запита нас Живковић: „Ако Бог да?” Кажемо да хоћемо у немачку Оршаву. „Дакле, каже, ми смо

друштво, и ја намеравам у исто место.” — Путујемо мало док Живковић поче као сам да руча, пак онда рече: „Дајте чамац до чамца, па заједно да ручамо; ја имам добра вина, кад ви имате рибе; а слађе се у друштву и руча”. Тако саставимо чамце један другом ублизо и ручамо онако путујући и веселећи се. (Живковић возаше два музиканта у чамцу те му свирају.)

Поред Пореча прођемо ноћом. Сад дођемо у оно село, где узимају думенције, који су кроз Ђердап вешти лађе спустити. — Кроз Ђердап не смеду обичне дунавске и савске думенције спустити лађу, јербо нису вешти и могли би одма лађу потопити, но се из оних села думенције узимају који су вешти Ђердапу, и говоре да они никаква данка не дају, но само горе и доле лађе пропраћавају. — Сад ми Живковића замолимо да, када себи нађе думенцију, да и нама нађе. Живковић рече: „Хоћу, браћо! А што не би? То није муке, а они су то и дужни чинити”. — Сад дођу думенције и узму сваки свој чамац, и путујемо неколико низ воду. — Чује се нешто где хучи! — Пита мене мој побратим Протић: „Чујеш ли, побратиме, штогод?” — „Чујем нешто хучи, а не знам шта је.” — „Оно је — вели — глас твога тихог Дунава.” „Шта, побратиме јадан, зар Дунав и онаки глас има?” — „Није, није — вели — већ се оно гуске лепршају по Дунаву, и сад ћеш видети где се беле.” Још неколико пођемо, а оно се нешто указа бело по води: „Ено, побратиме, гусака!” — Тек то Јова изрече, а повика думенција: „Ко се плаши, нек у лађу легне”. — Ја и Гаја Николајевић легосмо у лађу, а вода плъусну преко нас. Док повика думенција: „Устајте, ко је легао!” — Ја устанем и натраг погледам, а оно се опет бели и рекнем: „Ао побро, црни твоји гусака, а горега мог тихог Дунава!” и одемо даље. — Кажу ми: кад је мала вода, онда скаче преко камења, које се много из воде види, и брзак причињава, те се букови беле.

Живковић изађе повисоко и оде сувим у Оршаву, а ми дођемо водом на скелу у Оршаву, ал ето ти Живковића и једног Србина обрштера. Питамо се ми опет са Живковићем како са непознатим, износимо наше аљине, али мало смо и имали. Пита нас обрштер: „Попо, ако Бог да ви?” Кажем да хоћу у Велику бугарску Трnavу, код владике Данила, који је био у Шапцу, а ја његов ђакон остао, пак сад Срби су с Турцима у кавзи, зато хоћу да идем код мог владике. — „Лепо, лепо — настави обрштер, — а зашто не идеш преко Турске?” Кажем да не смем од Турака, но хоћу преко Влашке. Пита Протића куда ће он. — Протић каже: „Имао сам ортака, пак побегао у Влашку и однео ми рачуне”. — „Добро, а ви брате, куда идете?” упита Чардаклију. — Чардаклија заноси рекалијски: „Ја идем, господине, тражимо гдегод службу, а писао ми је један пријатељ да у Јашу има код чокова служба, зато тамо идем”. — „А одакле си?” рече обрштер. — „И ја сам из Србије” одговори му Чардаклија. — „Да тамо идеш, то верујем; а да си из Србије, није истина: твој језик није српски!” — И рече: „Хајдете, хајдете, да од мене не нађете”.

Ми оно наше покупимо и у котроманац одемо. Ту нам Живковић дотера један шарен интов врло леп, што је за нас купио. Ујутру седнемо и на конак у Чернец дођемо. Један добар трговац бегенише наш интов врло добро и даје нам свој полован врло тврд и јаки интов и даје 10 дуката приде, но ми не дамо, волимо да се ми возимо на шарену интову. Пођемо; од Чернеца пола сата одмакнемо; док у наши лепи каруца један точак, са свима паоцима сломи се, само главчина остаде! Ето ти нам сад весеља! Шта ћемо сад? Ко ће да иде да моли онога трговца да сад трапимо? Сад је лакше него кад је он хтео! Извадим ја 10 дуката и пошљем Чардаклију натраг, и даде Бог те онај

узе 10 дуката и наше каруце, а нама даде његове које су нас, гдешто с поправком, до Петербурга довезле. Дођемо у Краљево. Ја кажем да се не могу старати јелом и пивом и прочим, да све за њи и набављам и плаћам, него ја ћу давати докле тече новаца, а други нека исплаћује где што треба. И тако определимо Протића Јову да плаћа и води рачун, а како нестане, ја извадим те по 20 дуката дам му, и опет тако. Дођемо у Букарест 14. септембра (1804. године) на конак. Нађемо русијскога конзула и јавимо се тајно њему куда идемо; он нас саветује и каже: „Овим књажеством ништа се не бојте, но у Молдавији гледајте да је што брже пређете”. Донесе нам исти конзул од Вла-бега Ипсилантија пасош — — —.

Пошљемо по коње у мезулану; дођоше коњи и пођемо. Дођемо у Фокшан где се дела ова два књажества; пређемо преко потока у молдованску варош. Трефимо баш у меану коју држе два Србина, неки Петар Бијуклић из Ужица и Никола Карановчанин, који се ту Молдованком и оженио, оба наши земљаци. Ми смо мислили онде да ручамо па одма даље да идемо, зато одма ручак и наручимо. Кад уђемо у собу, али Петар Бијуклић скиде капу пак се са мном у образ пољуби: „Како сте, оче прото, како је Црни Ђорђе и Јаков и сва наша браћа?” — Ја се уплаши где ме човек познаде, па рекнем: „Опрости, брате, ви се у мене упознајете, ја нисам прота веће сам ђакон. А што ме питаш за Јакова и Црнога Ђорђа, јесам и чуо али и не знам”. — А Бијуклић: „А зар ти мене не познајеш?” Кажем ја, да га нигда видно нисам, нити га познајем. — Слуша његов ортак Никола, па каже: „Проћи се, Петре, човека, ти си се упознао”. — „Нисам, Нико, нисам. Него, прото, зашто своје име кријеш? Ниси ли ти син покојнога кнеза Алексе из Бранковине; ниси ли ти онај који си у мојој кући ноћио, кад си одвео девојку из Ужица за твога кума Јоксу Пријепољца; и знаш ли какав ти добар ђогат беше? Не криј се, не бој се, тврда је вера, пре ћу ја умрети него ви. Ова два брата не знам, али тебе познајем, и сад знам куда идете и шта носите, и ја ћу се на ваша писма потписати, па ако што вама буде, нека и ја погинем: доста наше браће и у Србији гине.” — Ја једнако ћутим и одричем. Зовну га Никола напоље и он изађе. Онда Протић и Чардаклија рекну ми: „Ако га познајеш, зашто се не кажеш? Може се човек ражљутити, пак нам пакости учинити”. — Кажем ја, да је све онако као што он говори „и ја њега добро познајем, али без вашег договора нећу да се кажем”. — „Кажи се, веле они, кажи.” Уђе опет Петар, ја устанем и загрлим га, па се пољубимо, и сви се ижљубимо, питамо се и дуго разговарамо.

Док ми ручасмо, дотле посласмо Николу Карановчанина да нам пасош потпише и на пошти коње узме. Никола пасош потпише, али, вели, нема коња на пошти, морају се чекати. Узе Протић пасош па с Николом опет на пошту, кад тамо пуна штала коња, а они кажу да нема коња. То није чист посао! (Ваља и то да знате: да је Ипсиланти, влашки бег, приврженик Русији, а Муруз, молдански, Турцима.) Уплашимо се ми, зашто би они говорили да нема коња, а коња у штали пуно и нама и не даду. Опет оде Протић, он зна влашки, иште коње, а они кажу — нема коња сутра до подне. Ми се јоште већма забринемо. Но Бијуклић рече: „Не брините се, ја ћу то уредити”. Оде и нађе проста кочијаша, поскупо га погоди, јоште му толико обрече, кад нас на прву пошту одвезе, да на пошти каже да га је пост-мајстор погодио до прве поште да нас одвезе, јербо у Фокшану није било коња. И тако ти ми дупло платимо и у два сата ноћи пођемо из Фокшана до прве поште побрзо терајући. Дођемо од Фокшана на прву пошту. Наш кочијаш каже, да га је пост-мајстор погодио донде и платио му. Одатле

узмемо пошту и што брже од поште на пошту терамо, дајући кочијашима добре напојнице.

Дођемо пред мрак у Јаш и у конак генерал-конзула у авлију сиђемо. Одемо њему у собу, мало постојимо и на његова питања, како је на Врачару, одговоримо. Мало затим зовну генерал свога слугу и запита: „Лошади готови?” — „Готови”, одговори му слуга. — „Готов пашапорт?” — „Готов, ваше превосходитељство”, одговори му опет слуга. — Затим окрете се нама: „Јест у вас бумаги (артија)?” — „Јест” одговоримо ми. — „Давајте”. Дамо му ми прошенија и он нам рекне: „Ви бумаги за границом у карантину Могилевље будете получит, счастљива дорога!” Ми му кажемо да смо ради онде (у Јашу) преноћити и одморити се. На то конзул: „Нелзја почеват, надобно што скорије бјегат за границу, чрез Дњестр, и тепер будете се зват молдовански купци, росијски поданици”. И ту нас је у свој пасош записао: молдовански купци, росијски поданици.

Ми што брже од поште до поште терамо. Дођемо на Дњестр према Могилеву, а тамо стоји лађа; ми хоћемо наш питон у скелу да увучемо, но један чиновник рече: „Појдите ви, а кољаску потом будем превести”. Осташе наша кола и богажја, а ми сами у чамцу пређемо у Могилев у карантин. Тек ми излазимо из чамца, а дотрча пет молдовански момака на коњима онамо на обалу, вичу и питају: „Где су ови људи чија је ова кољаска, нека пређу да њ види́мо”. Оде један чиновник руски и каже им, да су ово поданици руски а молдовански купци, и тако се они врате. После онај чиновник нама каже, да су за нама трчали да нас по́ватају, и да су нас са оне стране стигли, да би нас вратили у Јаш, и Бог зна шта би од нас било. Зато је генерал-конзул од нас бумаги и узео, ако би нас по́ватали, да се прошенија спасу, и зато нам није дао у Јашу ноћити но брже да бегамо за границу. Ми то вече уђемо контроманцирати, а прекосутра наше бумаге по куриру дођу нам у руке.

Кад контроманцирамо, кажу нам да нас зове Константин, брат Александра, цара руског. Изађемо из контроманца, и тек што пођемо у Камене́ц Подолски Константину царевљу, а кола нам се поломе. Чиновници нађу нам мајсторе, раскопају кола и поправе што је фалило. Натоваримо опет нашу богажњу и дођемо у Камене́ц Подолски. Велики кнез Константин егзерцира солдате на плацу. Ми сиђемо с кола, чекамо и гледамо како егзерцира, а све жестоко виче. Кад сврши, оде у собу; позваше и нас сву тројицу. Уђемо и поклонимо се. Кња́з пита: „Ко ви и откуда?” Ми кажемо, да смо Срби из Србије и да хоћемо у Петербург до цара. „Јест у вас бумаги?” — „Јест” одговоримо ми — „Шчастљива дорога, прашчајте!” па оде у собу, а ми низ басамаке, те у један бирцуз, мало поједемо, — — — пак онда предузмемо пут у Кијево. Путујемо и дођемо у Кијево у један трактер, који држи један зовоми от-Бенковић, Србин из Баната. Сиђемо с кола и видимо да су нам каруце распале се и даље не могу ићи, док се не оправе. Колико се тај Србин от-Бенковић обрадовао, и кад је чуо да српски говоримо, нас све и по два пута пољубио, и својој жени (Пољакуши) казује: „Ово су моји слатки, прави и љубезни земљаци”; и она нас љубезно поздравља пришествијем, и каже, да се и она врло радује што је њен муж своје земљаке видно итд.

Сад да́ нам дозвати мајсторе да нам кола оправљају, која за четири дана једва бише готова. Сутрадан позове нас кијевски губернатор, пита нас тко смо и куда ћемо. Кажемо ми тко смо и куда хоћемо. Он каже: „А зашто ћете ви на Харков, кад је вама

пречи пут био од Каменц-Подолска? Кажемо ми, да у Харкову имамо једног друга, ко-га би ради са собом узети. Губернатор нас је пространо питао за Србе и Турке, како се бијемо, и ми му сва ондашња опстојатељства и српска и турска раскажемо. Он каже: „Ваше дјело неодложно, нужно што скорше јехат и прашчајте”. — Дођемо у квартир, ручамо и прођемо по пијаци.

у Кијеву дува једнако ветар и носи песак у очи. Сутра одемо у велику кијевску Лавру, где се не зна у што ће се најпре гледати; или ћу слушати анђелско пјеније, или ћу гледати двери и иконе и велико темпло, које се сво у сребру и злату блиста, и сам човек не зна где се нашао. Постојимо мало, и оданде одемо у пештере. У једној пештерици нађемо где се служи литургија, само један одговара, а један старац седи, велика му брада као снег, пред њиме књига колико велики триод и све миче уснама и тајно говори, а у оној књизи све сама имена, зачално писме црвено; тако премече и шапуће она имена, не знам каква су, и баш не хтеде на ме да погледи. Ја се вратим и тамо амо по пештери хода, па опет у квартир. Ја Кијево, пештерску лавру и њене лепоте изнутра и споља не могу описати. Требало би да онде врло задуго будем и опет не би могао изразити какво је. А што ми је у очи најмилије падало то је, што су око све цркве све посадевата топовска ђулета од сваке мере, и чини ми се толико и је, да и сва српска кола не би уједанпут могла потерати, јер и је врло много у реду, а у висину има хват саденуте суре. Велим ја моме друштву: „Да ми је двадесета част само од ове једне врсте, да и на Врачар отерам, и ови неколико топова, сада би већма волео него сва звона свете лавре да у Србију преселим”. Вели Протић: „Ако Бог да, биће и нама тал од тога, кад су она овако близу границе”.

Дођемо код фон-Бенковића опет у трактер, који нас је врло лепо и љубезно частио. Кола су већ готова била, зовнемо нашег љубезног домаћина да нам трошак покаже, но фон-Бенковић каже: „Сваком другом наплаћујем на персону по рубљу, а вама као мојој браћи Србима по пола рубље”. Наплатимо се и пођемо, а он јошт спреми нам хлеба и једну шунку. Опростимо се и како смо умели захвалимо му на љубезном дочеку, седнемо у кола и рекнемо „збогом”! а он нама по сто пута срећан пут од Бога запроси. Управо сиђемо на Дњепр где је ћуприја све од пола јела некако увезана и на води плива. Како с каруцама на њу наступимо, а она под нама поче тонути и сви у кола наплаци у воду опливаше. Каруце иду а онда се за нама опет диже, и тако све под нама тоне, а за нама се диже, док пређосмо; и ту смо се поплашили, кад најпре поче да тоне, док већ видисмо шта је.

Узмемо пут Харкова, но све преко некога песка белог што је Дњепр изнео. Туда се полако путује, јербо кола у песак упадају до полак паоца. Чини ми се, да тај песковити пут траје неколико пошта, заборавио сам. Кад изађосмо из песка, онда смо брже путовали. Дођемо у Харков и нађемо Чардаклину жену (коју је Чардаклија са Стојковићем и Филиповићем послао, а ми нисмо ништа знали) и сиђемо код ње на конак. Чује за нас Атанасије Стојковић и Теодор Филиповић (оба Срби и професори у Харкову), и дотрче чисто да нас виде. Грлимо се и љубимо боље него да смо из једне фамилије; ту се они не могу сити да напитају, нити пак ми да им доста наказујемо како је по Србији и по Срему. Седећи и разговарајући се, и вечера приспе, где заједно вечерамо и разговарамо се. Теодор Филиповић тихо се разговара и умерено, Атанасије Стојковић доста ватрено. Пошто оду они на своје квартире, запита Чардаклија мене и Протића Јову: „Од ова два човека кога би волели да са собом поведемо?” Ја му кажем

да би овог мањег волео, „јербо ми се онај већи сасма ватрен и плаовит допада.” Привати реч Протић и рече: „Ако онога већег (тј. Стојковића) поведемо, ни на по пута без кавге нећемо моћи отићи, и најпосле узеше нам и кола, па се он возити а ми ићи пешке”. И тако сви рекнемо Теодора да поведемо.

Сутра дођу они опет к нама. Кажемо ми, да смо ударили на Харков и донели аманет и поздравље од народа српскога да Теодор Филиповић с нама у Петробург иде, и да нам буде толмач и писар. Сад рекне Стојковић: да Теодор не може с нама поћи јер је у служби професорској итд., но ми рекнемо Теодору, да се он од содружества како зна иште, пак да идемо. Теодор кад оде, представи содружеству у универзитету и каже све како је; они му нимало не одобре. Кроз то сви чују ко смо и куда идемо. После подне дођу нам опет Стојковић и Филиповић и са њима један трбушат професор Француз; жестоко се разговара и рече: „А куда сте ви јадни пошли? У Петробург, је ли? Зар ће вам моћи Русија што помоћи? Где је Петробург, где ли сте ви! У Францију, у Францију идите, ако сте ради помоћи добити, која вам је ближа, а и кадра је помоћи свакога који од насиља страда!” Пак лупне чизмом о патос. „Хај, хај, да хоћете само поћи, сад би вас ја собом у Париз водио, пак да видите добре и брзе помоћи, а од Руса се никад надати немојте.” Кажем му ја, да смо ми с Русима једног вероисповеданија, и да нас та надежда овамо вуче. „Да, да”, повиче Француз, „то су попови наређивали за свој интерес, а не гледају народну срећу” и проче и проче. — Кажем ја, да ми не тражимо никакве ни од кога помоћи, но само да нас с нашим поглаварима Турцима помири с којима се бијемо, који цара свога не слушају, а ми нисмо са султаном у кавзи, но смо на зулум устали а своје смо цару покорни и прочаја.

Сад Стојковић и Француз одоше, а Филиповић код нас остаде. Питам га ја: „Како сме тај проклети Француз тако да говори?” а Филиповић ману главом па каже: „Француз остаје свуда Француз”. — затим поведемо опет разговор о његовом поласку, и он рече: „Да је Бог дао, да најмање писмо имате од поглавара с Врачара на мене, могао би се онда ишчупати, а овако ми не даду”. Сад ја покажем да сам на Врачару, како сам носио мур мога стрица Јакова, у хитњи, кад сам пошао, заборавио оставити, но у џепу однео и ево га. Сад Теодор пун радости рече: „Добро ће бити”, пак он написа писмо овако: „Поздравље теби, брате Теодоре, од мене Црнога Ђорђа и од Јакова твога ујака и од све сиротиње. Знаш ли, брате, када смо се састали на Дубоком у збегу, и кад смо те заклели да идеш у Русију и да научиш росијски језик, и да ћемо ми послати наше људе тамо, пак да ти с њима идеш да им будеш толмач и писар? Ето и сада шаљемо. Како те нађу, тај час са њима иди куда те они позову, а они имаду наставленије. И ако нас превариш те с њима не одеш, више ниси наш род; а бићеш проклет од свију Срба и од све сиротиње, аки нас не послушаш као што си рекао, кад смо те послали...” Сад ја ово његово писмо мојом руком препишем и оним стричевим печатом запечатим и, аки би на Врачару било писато, с датумом августа последњи дана потпишем и адресирам: „на Теодора Филиповића у Московску, где се нађе”, а мур онај о камен истрем, па путујући у Москву бацим га у једну бару да се не нађе више.

Одма Теодор узме оно писмо и од свога содружества скупштину учини. Да им оно писмо те прочитају, па онда рекне: „Господо моја! Да од вас кога народ његов страда и да вас себи у какву нибуд помоћ зове, би ли ви који одбацио народни позив или би послушали глас народа свога?” Сви су други ћутали, а онај немирни трбушати Француз скочи са столице и рекне: „Да моја нација тако страда, па да мене себи на

жертву зове, ја не само да сам професор у Харкову, но да сам император у Петробургу, ја би престол царски оставио, а мојој нацији отишао, па или јој што помогао или не помогао, са њима би све подносио". Онда Теодор Филиповић рекне: „Ја сам Србин, господо, и ја знам љубити своју српску нацију као и Французи и други родољупци; дакле идем да с родом делим срећу и несрећу!" А Француз повиче: „Право, право, г. Филиновић!" Рекну и други, но опет му кажу: „Опомени се, како ћеш у Петробургу директору одговарати". — „Како ми год Бог даде, а ви прашчајте!" — Затим дође Тедор к нама, и почнемо се спремати. Но Теодора млађи брат Мијаило (Грујевић) нема код кога да остане у Харкову, а и трошка свога немају, на каруце унутра не може да стане; и тако начинимо му место острагу кола, место сандука, и тако Мијаило, кад стојећи кад помало седећи, до у Петробург дође. Пођемо из Харкова. Путујемо; врло јака зима беше. И тако дођемо у давно пожелани град Москву.

VI

Д

ођемо у давно чувену и пожелану славну Москву, где се одморимо

један дан и прођемо се да је бар колико-толико видимо, срца и очи насладимо. Но човек у толикој пространој вароши, а никада досад толико у гомили кућа не видевши, шта ће пређе да види и да му се начуди: древноцарствујуштем Кремљу, црквама, или дивним дворовима и лавкама? Требало би да се дете онде роди и одрасте, па тек у старост о Москви штогод да казује, а не као ја, у планини почти одрастао, па као човек који из једне помрачене собе изађе те у бели свет или у снег погледи, пак му се одма и вид занесе, док мало очи протре. А ја? Ниједан ми други предмет у очи или срце стати није могао, јербо га је предмет Врачар, Србија и отечество и сва чувства потпунила. Ту чујемо да је Прозоровски близу Москве, а и он је један од росијски магната, те ти ја и Теодор Филиповић (који се код нас Божа Грујевић звао; то му је име дао митрополит карловачки Стратимировић, кад је Божо из Петербурга нама у Србију пошао, да (га) не би почем Австријанци поискали као свог поданика) седнемо на кола те отиђемо његову дворцу. Тамо ноћимо и рано ујутру у његов двор, где нас госпођа уведе у једну топлу собу и каже: „Господин јоште има посла у другој соби”. Седећи ми на столици, а и она на асталу у самовару чај кува и даје нам те пијемо, а она једнако, како попијемо, опет наслужи; по три ли по четири ли пописмо, а милостива госпа опет наслужи. Кажем ја Теодору, да ја више не могу пити, он ми каже: „Попиј ту, пак извроти шољу”; и тако учиним, и она, даде Бог, већ престаде. Каже Теодор: „Таки је адет: докле год не извротиш шољу, све они дослужују”. Томе смо се после и смејали, а и мало бар памети и обичају научили. Утом изађе Прозоровски, с нама се поздрави, седе и пита нас: откуда смо и кто смо, и дља чега смо њему дошли. — Кажемо: да смо Срби и од Београда с Врачара дошли, и зашто с прошенијем и полномошчијем идемо у Петербург, императора за обрану и помоћ молити, пак смо чули за њега, и толико с пута свратили молити га, да и он од своје стране, по свом код двора уваженију, препоручи нас и советује како ћемо се у оваквом опстојатељству владати. Он, известивши се о свему, и српском востанију против Турака, и нашем ондашњему положенију, опомене величину Турака у Европи а малину Срба, који су се тако осмелили у невреме возбудити, сожаљује и рекне: „Извините, баћушка, тепер ја у оставки! Но при свем том ја ћу на моје пријатеље писати и колико могу вас препоручити, а ви пођите до государја. Счастлива дорога, прашчајте!”

Дођемо опет к нашем друштву (чини ми се преко 70 врста путујући) у Москву. Сутра поранимо преко велике Москве, док веће и свану. Говоре да је Москва 15 руски врста дугачка, тј. три сата. Путујемо на пошти, док дођемо у варош зовому Клин на конак. Вас дан нас је гонио ветар и понешто падао снег. Све се бојимо да нам снег не

уквари каруцама пут. Сиђемо у један бирцауз, соба'ладна, а ми озебли, јербо ниједан немамо на себи ништа ни козом а то ли лисицом или самуром постављено. Ја како сам летос по Врачару лаке војене хаљине носио, а нисам се ни научио далеко путовати, тако и пошао; а Чардаклија и Божа у немачким'аљинама кроме Јова Протић што има једну као турску бунду, којом дањом у каруца сва четири ноге замотавамо, а Мијаило Грујевић, Божин брат млађи, острагу на месту сандука, у свакој погоди напољу, и сам не знам како се може одржати од Харкова до Петробурга. Сад бирташ наложи у фуруну и запали свећу, и у соби ништа друго до свеће. Угреја се нешто фуруна, и ми се огрејемо и почнемо вечерати, али што се тање може и јефтиније, и готово смо постали сви као пустињаци и прави поснинци, зашто је готово нестало новаца. На вечери сетим се ја да је сутра Св. апостол Лука: „Хај, хај, да сам ја сад у Србији, ја бић вечерас код мога пашанца Молера био и у здравље, ако хоћеш и окама, вина изобила пио; и знам да ће они у наше здравље пити, но дајте'вако озебли по један сатљик и ми да попијемо у здравље и њино и наше". Вели Чардаклија: „Прођи се, човече, вина. Видиш да кажеш да је новаца готово нестало: а знаш куд си се занео и где си". Повика Јова Протић: „Где смо да смо, дај донесите! Баш хоћемо по један попиту, а у здравље нашиј Срба у Србији, макар ја моју бунду продавао да се до Петробурга довеземо, а онде ћемо казати да немамо новаца па ако им дин подноси, нека у њијовој кући помремо од глади". (Но ја знам да је и Јово имао новаца своји, пак није хтео ни позивати ни трошити; но ваљда је мислио, да су у мене општински новци, и да ми је дао г. Георгије на пут; а кад му је и Чардаклија доказао, да нико мени на пут ништа дао није кроме стриц мој Јаков 50 дуката, а друго су моји сопствени, онда је веровао али је опет чеко да ја све а на свиј пет потрошим, па кад би баш нестало, и он би своје мо'ро трошити.) Донесу нам по сајтлик вина, те ти ми све у здравље верховног вожда коменданта и свију Србаља, а све сваки из свога сајтлика! (Али какво јадно вино! Црвено, истина, али на дно пала као нека среш; и на дну по 2—3 драмајлије; кад ти хоће да донесе, а бирташ узмућка, те се зацрвени, а од винскога осећања ништа нема.)

Преберемо софру, оде Протић са својом бундом у каруце и леже, Теодор и Чардаклија по клупама, а ја, простревши нешто ћилимчића, баш покрај фурунскиј врата. Бирташ наслага брезовиј дрва пуну фуруну, пак затвори и рече: „Немојте отварати, док сва дрва не изгоре и угљен се учини: убиће у главу". Тако лежећи, сваки на свом месту, док, ваљда сам ја највећма озебао, пробудим се и отворим фуруну и опет заспим а не затворим. Треба знати, да се ове фуруне изнутра из собе ложе, отварају и затварају. Но дрва не изгоревши како ваља, удари она сила по соби, те ти онај ћумур удари у главу мога Чардаклију и Теодора, а они с клупа нападају на земљу као пијани и мало живи, и једва се сете ода шта је, те с великом муком изваљају се напоље, пак седи у снег и премештај се с места пак на друго, док мало к себи дођу и снег једва наниже дим извуче. Дође мени Јова Протић и виче: „Е, побратиме, јеси ли жив? Ова два хоће да помру". Изађем напоље, имам шта и видети: оба седе у снегу, нашарали сву авлију премештајући се, више него два јата препелица. Запитам: „Шта је то, браћо, ако Бога знате?" — А они: „Та не брате него душману, зашто нас ноћас поби? 'Оди седи у снег па ћеш видети шта је". — Ја се изговарам, да ако сам отворио фуруну, ја сам баш на вратима спавао, па опет сам фала Богу здрав. — А они опет: „Та'оди ти седи овде у снег, пак онда реци да ниси крив" и проче. Затим мени се даде на смеј; а поможе ми у смеју и Протић, док већ и они шалу нашу окабулише, и мало затим усташе те пођемо својим путем и много смо се целим путем томе смејали, и чини ми се, да сам се онда први пут насмејао, откако смо Дунав прешли, а и сад, писајући ово,

не могу да се од смеја уздржим, кад помислим на њихова по снегу лежишта. Зато сам и упамтио да смо у Клину били уочи Светога евангелиста Луке (тј. 18. октобра 1804. года). А мени ваљда зато ништа није било, што сам ниже, при земљи спавао.

И одемо даље, и веће поиздаљега угледамо високе звонаре Свето-Петрова Града, у ком знамо да је цар коме смо пошли. Тек наступимо у сокак први, где се кола, саонице и проче различите дрвене ствари оправљају и изнова граде, али један на коњу у црвену капуту рече нашем кочијашу: „стој!” — и стаде. Он завири у наше каруце и запита тко смо. Ми кажемо, да смо руски поданици а молдовански купци (јербо смо под таким именом од Јаша донде путовали, како нам је генерал-конзул рекао и у пасош записао). Онај: „Хорошо!” по руски рече нашем кочијашу: „појди за мноју”. А он пред нама а ми за њим, до у трактир зовоми „Нови Париз” близо дворца. Увече јоште дође нам један официр, не знам како му је име, поздрави нас срећним пришествијем, седне и он распита тко смо и имамо ли пашпорт, ми му га покажемо, и он га узме са собом по прочитанију, и рече: „Ми за вас имамо препоруку од генерал-конзула из Јаша, и одавно вас погледамо. Будите спокојни и одморите се, а свагда се и сваком под овим именом молдовански купци казујте. А много дањом и не ходајте у тизим хаљинама, да не паднете коме у подозреније: овде различити људи има који на свакога мотре, испитују и примечавају, а особито као на стране људе. А кад буде време, вас ће позвати где требате; а вама ће овај козјаин (домаћин) у свачему на руку чинити”. И отиде и пашпорт однесе. То је било баш лицем на Свјатаго Димитрију мироточивога тј. октобра 26. дне 1804. года увече.

Веће нам бирташ почео давати ручак и вечеру. Но Теодор и Чардаклија каткад, у немачким хаљинама, и у трактер оду, а ја и Протић Јово у турским хаљинама све у нашем квартиру донешена јела једемо. Сутра преданимо. Дође опет један чиновник око један сат ноћи, и каже: „Узмите ваше бумашки и пођите за мноју”. Ми узмемо прошеније и полномошчије са собом и пођемо за оним чиновником не врло далеко у један дворац. Прођемо две собе и у трећу, где нас дочека министар иностраних дела Чарторински. Поклонимо му се, и поздравимо како смо умели; и он нас поздрави срећним пришествијем и посади сва четири на столице, а он сам седе на канапе. Ја — као што ме друштво одредило, с оно мало брадице, а зар и стога што сам се баш у Србији родио и понајбоље почетак српског востанија а и садашња опстојатељства знам — устанем и она на цара наша прошенија изручим и седнем.

Министар прошеније прими, види да је на императора и рече: „Хорошо, ја ћу доложити государју”. Пита нас најпре за имена и где се који родио; кажемо: да сам ја у Србији, у ваљевској нахији, у Бранковини селу; Протић у Пожаревцу; Теодор у Цесарији у Руми; Чардаклија, заборавио сам где за се каза, негде, чини ми се, око Арнаутлука, и даје био у Цесарској ритмајстер, да, „како се Србија побунила против Турака, одма сам прешао у Србију”. — „Хорошо, хорошо, нам уже извесно што Срби востали против Турок. А как тепер ваш вожд Георги Черни и прочи војводи, здрави ли?” — Ми: „Слава Богу, здрави и клањајут сја вашему високопревосходитељству и императору. С упованијем на јединовјернују Росију, и лучшему надјејут сја, и избавленије од Турков”. — „Хорошо; но Србија от Росији очен далеко, а ми с Турками пријатељи”. Он потом: „Турки в Белградје у тврдињи? — „У тврдињи, ваше превосходитељство”. — „А сколько их там јесте?” — „Ми думајемо, что јест шестнадцат тисјашч, и болше будет; а и тепер босански везир привел из Босни 7600” (босански

везир довео је 7600, како сведочи Хаџи-бегово писмо). — „Јест ли в Србији и болше твердињах и сколко в них Турак думајете?” — Ми: „Јест твердиња Смедерево, хиљада пет стотина; Шабац две тисјашчи; Сокол хиљада пет стотина; Ужице 4500 — толко думајемо”. — Он: „Јест там болших пушек?” — Ми: „Јест довољно”. — „А Сербов колко?” — „Пјатнадесјат тисјашч, что тепер вооружало сја, а когда сви востанут, то и болше седмдесјат тисјашч будет”. — „А дља чего боснијски визир превел толко тисјашчи?” — Ми: „Он од султана послат, чтобы нас помирил с белиградскими и прочими Турками”. — Он: „Јест ли каков мир здјелал?” — Ми: „Он здјелал толко чтобы четири дахије Фочић Мемед, Кучук Али, Мула Јусуф и Аганлија на лодках побјегли низ Донај; за которима наш вожд послал војводу Миленка у Адакале, погубил всја четири”. — „Прочим Турком визир что здјелал?” — „Он прочим Туркам всја опростил; а нам објешчал сва наша прошенија, у девјат пунктов предложена му, точно исполнит, и од султана на то потвержденије исходатајствоват и хатишериф. Ми благодарили везирју за такво објешчаније, и молили јего да би он (везир) искал јединого чиновника, ил’ ми да иштемо от аустријскога двора, котори би сведоком био на погодби нашој, да ако би ми ребелију учинили, или Турки нам по првому својему обичају зулуми дјелат, то да австријски двор, најближи сосјед, самага султана точио извјестит. Везир сказал, и То громко и јаростно: неможно јето бит, ни један краљ у нашега цара земљу мјешати сја не будет; јест — сказал — у нашега султана вјерних мусломан, котори јему правду скажут, когда и что в Србији воспосљедујет. Потом ми узнали, что Турки бјелградски и везир хошчут нас обманут, толко чтобы ми оружије положили”. — Он: „Правда, ето ја буду ваше прошеније доложить государју императору; а вам желају спокојно спат, и прашчајте”. — Оде, и ми одемо.

После неколико дана опет нас у исти дворац зовну, те на њиово питање почнемо од немачкога рата казивати: како су наши оцени у фрајкору војевали и пизму од Турака примили; како су наши кнезови и зашто нашу војску Хаџи-Муста-паши у помоћ против Пасманције видинског и дахија водили; како су дахије Београд освојили и Хаџи-Муста-пашу убили. Ово сам ја казивао како је мени мој отац казивао, од горњег краја Србије и око Београда, Јова Протић пак од доњег краја Пожаревца и до Видина; јербо Чардаклија је тек скоро пред наш поход из Цесарије прешао, а Теодор Филиповић (Божа) у Србију ни долазио није; зато им опстојатељства позната била нису.

(Овде, децо, немојте ми замерити что ја не пишем имена, будући да смо онда крадом и с великом опасностију пролазили кроз туђе земље и ништа записато нисмо носити смели од политически дела и имена, но само што нам је говорено, у памети смо носили, и као купци свуда се показивали; а сад сам већ одонда досад свашта претрпљавајући поборавио, и мало ћете имена записати наћи, и то нека из политике незаписата, а нека и из заборављења, но дело, ако не и опширно, то ћете баш онако наћи како је бивало.)

По свему горњему разговору запита министер Чарториски: „А јесте ли просили у аустријског двора, у нашега најближега сусједа, помошчи?” — Ја кажем: „Ми јоште први дана, у месецу марту, дали прошеније с најтврђим упованијем да ће они нам дати војску, оружије и проче војеве потребе, и да ће нас конечно ослободити испод ига турецкога, ибо су наши преци у сваком случају превржени и верни били двору аустријском, а особито у рату с Турцима Јосифу цесару (како ми је отац казивао)

18.000 фрајкора од Србије под командом Михаљевића 3 године против Турчина војевало, и то смо бар искали (ми смо, истина, искали у прошенију првом бар 18.000 фрајкора да нам за оно даду). Но они су нам писмено на наша прошенија одговорили: да су они с отоманскоју Портоју у великом пријатељству, и да они нама ни војске, ни официра, ни оружја дати не могу; и да би са Портом пријатељски и мирни трактат кроз то нарушили; премда опет владјејушчи кроз прсте гледали су а терговци нам за денги потребнаја дајут”. — Министер: „Правда, јето как христијанин! правда, што би нарушил (трактат); а так и Русија тепер с Портоју очен пријатељи! Јест писменој у вас од Аустрији одговор?” — „Јест, токмо в Србији остал”. — „Хорошо, надобно хранит одговор такој”. — Ја: „Токмо међу прочим одговором то једно говорјат, што се буду постарат позват нас и Турки дља помирења, за јето и пришел варадински командирендер Ћенеј и позвал у Земун до 15 Турак белоградских и нашег војводе Георгија Чернаго; Јанко Катић и ја тамо с ним били. Генерал посредством својим помежду нас и Турок ничега не успјел, ибо Турки не пристали на наши пункти котори ми предложили.”

(Сад, децо, о оном одговору немачком, на моје прошеније, које сам пишо у Забрежју и послао преко доброга обрштера Лајтнера, први дана месеца марта, оћу мало и пространије казати. У њему смо све искали, а и да нас сасвим ослободи испод ига турскога и проче. И како мени и мом стрицу Јакову у истом месецу марту дође одговор сасвим против наше жеље да нам ни у чем помоћи неће, јербо би свој пријатељски с Портом трактат покварили, само да ће нас и Турке позвати да помире, — видимо да је од мира слаба надежда, почнемо се разговарати о Русији, премда нам аустријски цар кроз прсте гледи а лиферанти за новце свашта додају. Ја сам онај писмени одговор сачувао, и кад смо, 1805. лето, Српски Совет установили, најпре у манастиру Вољавчи, нахији рудничкој, а после преместили због недостатка ране нама и коњама у манастир Боговађу у ваљевској, па кад смо узели Смедерево, преместимо у Смедерево, а после у Београд, — ја онај одговор аустријски, да нам помоћи не могу, оставим у нашем Сонету, у архиви да се храни, ако би нас Немци кадгод прекорели зашто смо ми оставили њи као прве и ближње коншије, а отишли тражити Русију за покровитеља, да им смело можемо казати, да су они нас оставили а не ми њи, и да виде наша у марту прошенија и њиов одговор у истом месецу 1804. године; као што су мене неки великаши у Цесарији, кад смо пребегли 1813. године, и корили, но сам се ја тизим изговарао, које и није лажно, и они све то сами знаду да човек, кад се дави, макар за што вата се, макар је без надежде, а колико боље држи се где тврду надежду има, као ми на Русију, — и колико сам жалио за оним писмом, кад ми је требало да га покажем само, но нисам ни знао где је. Мислио сам да је у Сонету изгорело, или да га је мој стриц Јаков, које ми је казивао, закопао у Београду са прочим важним писмама које се наше политике тичу. Но по неком времену, кад г. Милош опет умири ово земље, пређе и Грујевић Мијаило (Мијаило који је при паденију Србије 1813. године у нашем Сонету секретар био) и почнемо се о оном аустријском одговору и о прочим важним писмама разговарати, која се тичу наши ондашњи опстојатељства и које с киме преписки. Онда ми он каже, да се онај први одговор аустријски десио међу његовим прочим писмама, и кад је он из Београда побегао и у селу Ади код Дунава седио, да су дошли Немци и сва његова писма однели и прегледали и све опет му вратили, само су онај одговор задржали који су у марту месецу Србији дали.)

Из Петербурга 14. децембра 1804. прођемо ја и Протић Јово. Истога дана Василије Карамазин донесе ми ово мало у кадифи евангелије, који изнутра својом руком на корица́ написа овако: „Високопочтеному господину протоіерею Матвею Ненадовичу вѣ знакъ искренняго своего почитания и доброжелательства, ему и ближнимъ его, В. К. 1804. год. Децембра 14. день. Еванг. Мат. глава 10. стихъ втори. Еванг. отъ Іоана глава ѿ стихъ м: и мд.”

Ово сам евангелије ја донео, и кад смо 1805. Сонет устројили, ја сам га био поклонио Сонету српском и око тог смо советнике скупљали, и било је у Сонету до 1813. Кад смо у Срем прешли, не знам ко га је пренео, но после 1816. године опет мени дође у руке овако разрушено. Зато га веће никуда не дам из наше куће, и ви га чувајте, ако је овако разрушено, нека се знаде да је и оно трпило страданије. Донео сам онда и оно велико оковано евангелије у нашу бранковичку цркву, у врељанску мало помање.

Тај дан 14. децембра пођемо из Петербурга (а на три дана пређе дали су нам Руси по 300 #) преко Варшаве, Галиције у Мађарску; дођемо у Токај јануара 5. увочи Богојавленија 1805. године; преко Дебрецина у Арад. Ту се мало са Савом Текелијом поразговара́. У мене је био кожу́ руски до земље, рукави до прста, штранком опасан, капа на глави руска, зимна, црна, чизме мачком постављене. Дођем Текелији на врата; не пуштају ме у собу. Замолим за кратак разговор с господином; кажу му какав мундир имам. Рекне, уђо́, скинем капу; види голем перчин а малу браду (јербо је била млада). Текелија: „Молим, тко сте и одакле?” — „Ја сам Србин из Србије”. — Одма дуну, угаси свећу, и рече: „Ви сте Ненадовић?” — Кажем: „Јесам”. — (Већ је он чуо и знао да сам ја очо́ у Русију). Пита ме каква је надежда. Кажем да је прилична. — Његова сестра дошла и много гостију има, одем скоро. Пуст сокак, блато до колена; идући у бирцауз по мраку кожу́ се сав до колена укаља, диго́ га у руке; спаде једна чизма, узé је под пазух; спаде и друга и једна чарапа, све то покупи́ из блата, једва ноге ишчупавам. Чини ми се да нигде онакога смолнатога блата као у Араду нема. Дођем, једва погодим у квартир, све бацим, уморан седнем, знојан; а Протић: „Ха, ето твога Текелије!” Види да ми је умор и мука досадила, хвала му, узé те ми све изопира, намести да се суши.

Дођемо на Дунав, пређемо у Србију. Дођемо у Кличевац бинбаши Миленку Стојковићу; Протић оде кући.

VII

М

иленко даде мени свога хата, пет момака и сексану, да ме до

Катића у Рогачу отпрате. Таман пређемо на Кулићу Мораву, одмакнемо један фртал сата од скеле, трчи један човек на коњу мимо нас. Само повика: „Бежите, ето озго Турака!” а ми натраг, уђемо у скелу и на десни брег излазимо. Дотрчаше турски брзокоњици напред, повикаше: „Еј, дај лађу, дај лађу!” — Ми од онога човека дознамо да су Турци крцалије. Одма пошљемо за бинбашу Миленка и јавим за Турке; а веће сва војска крцалијска дође, и сјаше, водају коње и вичу: „Дајте лађу”. Ми ћоја неотице упустимо лађу с брода низ Мораву, и вичем на возаре: „Држите лађу, држите, оде лађа!” до једнога врбљака, и ту је свежемо у врбљак, онда Турцима одговорим: да не смемо дати лађе, док не дође бинбаша Миленко, но причекајте сад ће. — Турци кажу: „Ми смо из Београда, изун имамо од Карађорђа да идемо на наш вилајет; но дајте лађе”. — Кажем да „ми верујемо, но лађе без бинбаше не смемо дати, но ви раат будите: сад ће он доћи”. Турци коње повезаше, ватре положише, кафу пеку и пију. До сад ли два ли дође Миленко, огрте влашку белу кабаницу, и влашку капу, и дозива и турски, каже: „Селам вам је од бимбаше, сад ће доћи, но кажите ми ко сте ви.” — Турци кажу: „Ми смо из Београда Гушанац-Алине бинбаше, Али-Призрен и Бећир-Ћакова, отпуштени смо да идемо на вилајет”.

На обали има око 50 и више дењкова памука. Онда повика Миленко: „Дајте тај памук поваљајте на скелу, да у леђи узгред превеземо”, и Турци мисле: истина је! Но Миленко нареди све дењак до дењка и начини бусију, а веће и војска поче придолазити.

Онда Миленко скиде влашку кабаницу и капу, па рече Турцима: „Ено мене, Миленка, дођо: но ко сте ви и куда ћете?” Кажу они ко су и куда мисле и да су они друштво Гушанац-Алино, и да имаду допуштење, а да је Гушанац остао у Београду. Пита и Миленко: „А којим сте путем у Београд дошли, и колико вас има?” Кажу Турци да и има триста душа, а да су дошли преко Ћуприје, џадом великом. Миленко њима каже: да они опет могу ићи џадом којом су и дошли, а да овуда њима проћи кроз вилајет не да. — Турци једнако вичу: „Ми имамо и од Гушанца и од Карађорђа изун”. — Миленко: „Јуз изун! — сто изуна — и да је сам Карађорђе и Гушанац, ја овуда не дам проћи”. Веће је мрак, наше војске дође доста. Турци се заноћише.

Но кад види Бећир-Ћаковали и Али-Призрен, да онде прећи не могу, они са 20 друга седну ноћом у лађу, низ Дунав дођу у Градиште, изађу на суво, кажу у Градишту ко су, и где им је друштво остало возећи се на Морави. — Но Градиштани не допусте

преко села да сами иду, куда'оће; но им рекну да и' отпрате уз Дунав до њиова друштва, и пођу. А кад виде Турци да ће изгинути, онда у једном селу утрче у један котар (сењак), почну се тући. Најпосле запале сено и потрпају све оружје и најбоље ствари што су имали у ватру, и ту и они сви изгину и погоре.

Ови на Кулићу опет рано искаше изун да се превезу, но кад им одрекосмо конечно, а они окретоше уз Мораву и између Багрдана — управ место заборавио сам — на конаку удари Карађорђе с војском и све и' поби и пљачку узму. (И то се онда говораше: да је Гушанац назвао њи невером, кад га остављају, и да је писао Карађорђу да ће они из Београда побећи, да и' дочека и побије. Та прилика може бити). Ово је било 1805., јануара 10., 12. ли, јербо смо ја и Протић јемачно били у Токају 6. јануара на Богојавленије, и, како смо прешли, други дан то је било.

Ја оданде у Рогачу Катићу, у Тополу Карађорђу, и у Бранковину. И дуго сам чувао мој мундир, руску кожушку, капу и чизме мачком постављене.

По неком времену саставимо скупштину неки' други' послова ради, молимо се Богу у Врелу код цркве, народа много. Изнесем ја оно велико евангелије пред цркву, и целивају људи. Ја кажем: да је ово свето евангелије послао по мени сам цар Александер, да га целивамо и на њему се закунемо да се не издајемо, и да ће нам он помоћи скоро; но они да то сви таје, да не би Турци дознали; а ми ћемо сви да вичемо: да смо царева раја, и да ћемо данак давати, а да ћемо зле Турке и зулумћаре тући, и да ћемо кнезове у Цариград слати итд. Људи све то мени као свецу верују и кажу: „Ви уређујте, и како знате, а ми ћемо слушати

Будући док сам ја из Петербурга у путу био, наше су старешине чиниле скупштину, порезали трошкове, и сваки по својој нахији купили араче по 3 гроша на главу, јербо је требало и за пуштање Бећир-паше из Београда, који је био код Гушанца-Алије као под стражом, да му даде ајлук што су му дахије дужне остале, и није га хтео отпустити, докле наши комендати нису дали Земунцима облигације, а земунски трговци даду опет од себе Гушанцу облигације да ће они ис-. платити. И тако Гушанац отпусти Бећир-пашу баш на сам Митровдан, тј. 26. октобра 1804. и дође на Палеж на конак.

Удари повелики снег, везир дозове стрица и рекне: „Јакове, ето ти чадора, ето топова, ето џебане; то је све царско! И ви ако сте, као што велите, царева раја, а ви пошљите за мном, а ја одо'; ако нисте царева раја, ето вам топова а ето и џебана, па што вам драго!“ Узјаше на коње, и оду по снегу. (Али ваља да знате и то, да су Бошњаци се поболевали многи у Београду, пак утеку до у наш логор, и узму пасош да иду у Босну; но Срби сретну на Дубоком, побију; који ли пређе преко Колубаре, сироме, преко ваљевске нахије такођер изгинуло је; не верује се да је пола очло у Босну колико је са везиром дошло, но све скоро пропало.)

Но сад што ће Јаков?! Држећи се да смо сви царева раја, морао је оно све отпратити на Дрину и на Бадовинци Турком предати и квиту узети, како је сигурно све царско Турком предао. Ову квиту, кад смо у пролеће наше депутате у Цариград послали, по њима и квиту (послали), од које се Porta уверила да смо баш права раја, кад нисмо његове топове и муницију оставили и себи задржали, а лако се могло.

У ваљевској нахији 1805. био је арачлија поп Павле Марковић из Такова. Те се зиме које арач, које пореза Гушанцу, које за ђебану купило; и на пролеће учинимо скупштину у Пећане више Остружнице, у једној пољаници окруженој све шумаром, и чувамо страже, да не би Турци из Београда ударили. Онде простремо једно јапунџе црвено, и бројимо новце арачке и пореске, од сваке нахије донешене. Около седе све старешине и Карађорђе. А кад се накупи на јапунџету велика громила новаца, дуката и бели, онда Карађорђе рече: „Ето, којекуде, је ли ово право оволике силне новце давати Турцима, да нас боље туку, или је боље за ове оваке новце куповати ђебану, па ми да Турке бијемо?”

Онде су нам били дошли два бољера од Вла-бега из Влашке, да нас увјешчавају (и то је по налогу Портину), да се прођемо и да се не бијемо, да се Порта не би на нас ражљутила. Ми бојарима кажемо да ми у свачем смо Порти покорни. „А ето гледајте колику смо страшну суму се задужили, док смо Бећир-пашу од Гушанца откупили; и да нисмо цару покорни, ми би могли лако и Бећир-пашу побити, и могли смо оне топове и муницију себи задржати, коју је Бећир-паша у нашим рукама оставио; но смо права раја царева, који смо то све на Дрину одвезли и Турком предали преко Дрине, и ево турски тавил (писмо) итд. Но ми уверавамо, преко све покорности цару, ми овј Турака зулумћара у Србији трпити нећемо и сам цар да заповеди.” (Видећете писмо Вла-бегово како нам пише 1805. године маја 17. у мојим прочим писмима.)

Од ти новаца исплаћујемо дугове Гушанчеве и за ђебану; испратисмо наше депутате: проту из Шопића, Стефана Живковића и Протића Јову до Букурешта, пак Јова да остане у Букурешту а Чардаклија да иде у Стамбол. Ми смо у прошенију нашем записали да шаљемо два наша посланика, али трећи да стоји свагда по гди у тајности, да може свагда у руску мисију одлазити, и наставленије примати, као што су нам у Петербургу казали Руси. И послали смо Порти све наше рачуне: колико смо преко нашега обичнога данка страшну суму морали дати, које око Бећир-паше и његове босанске војске, које за откуп од Гушанца за Бећир-пашу, да се цар на сиротињу која се задужила смилује итд. Ово је било последњи дана априла 1805. год. у Пећани.

Казао сам напред како је Мус-ага јоште у августу 6. 1804. мимо Турчију прошао и у шабачком баиру преко 70 душа убио, у град ушао, новце ископао и опет на Дрину побегао. Договори се Јаков и Катић Јанко (ја сам онда у Петербургу био): покупе војску око Добране, да учине освету над шабачким Турцима што су преко уговора вероломно Мус-агу у град пустили, и пођу ноћом, а био је велики снег и мраз. Но издалека војска путујући, једва по снегу у саму зору пред капију шабачку дођу. Капија била отворена. Пођу унутра улазити први, а други јошт издалека иду. Таман'оца изађе да на ђамији заучи сабу — барјамску јутрењу молитву — (а то било баш на турски барјам), кад угледа где први улазе на капију, а други се црне на снегу и за њима иду. Мане се'оца сабе и молитве, веће из гласа повиче: „Аман, Турци, умет и Мухамед, уђе Вла' на капију у шанац!” Грну сви Турци на капију, дочекају наше: многога у кућама убију, а друге сатерају у јендек око Шапца. — Веће је свануло; из јендека нико побећи не сме, јербо је поље: који побегне, тога Турци онако у пољу убију. И тако је и Јаков и Катић вас дан стојали у јендеку до мрака, нити једу нити пију. Турци су доносили врелу воду те на њи просипали; доносили кошнице, међу њи бацали, да и пчеле кољу. Ту је много наши најбољи момака погинуло, као: неки Митар Миличанац, врло богат трговац; Станко, мога оца пандур из Платичева сремскога, који је код нас са женом у

кући био и добро се обогатио; неки Митар Цинцар, у мог оца хану на Палежу ортак, био богат и јунак; и прочиј много је изгинуло до мрака. А кад се смркне, јурише и побегну у баир, а Турци с леђа многога ране а многога и убију. Говоре, да је око 60 онда погинуло, а у нашиј је и џебане било, нестало; али је и Турака бар толико пало. То сам слушао, кад сам из Русије дошао; а ту био нисам.

Јоште и о овоме, децо, да вам кажем. Кад сам дошао из Русије, они наши ускршњи поста, пише ми Јанко Катић да су сви момци одустали Карађорђа, и сам остао, но брже да му у Рогачу дођем, да идемо у Тополу, да видимо шта је било. Ја за дан у Рогачу дођем, сутра одемо у Тополу с нашиј по пет момака. Дођемо кући Карађорђа, то никога кроме кућевни слугу и госпође Јелене. Питамо: „Гди је господар?” — „Очô је у Крћевац”. — „А гди су момци?” — Каже: „Ту ономад ујутру спремили сви коње, дођоше и рекоше: „Збогом остај, господару, ми одосмо нашим кућама; не можемо бадава тебе служити; а кад на војску пођеш, ми смо с тобом готови.” — Мало постоја, дође и Карађорђе сам, на дорату, са његовим сеизом Симом. Исто и он каже, али је љутит као змија, мало и говори.

Ми пошљемо за буљубашу Петра Јокића, и у Гараше за буљубашу Милована, за Пљакића у Каменицу, да они покупе све момке и у Тополу дођу. Чекамо неколико дана, дође Милован буљубаша из Гараша, Марко из Јагњила, Урош из Жабара; Петар попре је дошао; и тако сви, око 40 момака, искупише се. Карађорђу ниједан не иде, нити њ он прима. Упарадимо све момке и питамо њ зашто су они оставили сама господара, и зашто нам казали нису, да они неће код њега бити, „ми би од сваке нахије од нас по пет момака дали да код њега буду, јербо је и грёота и срамота да наш вожд сам без момака буде, и ви сте не само њему но свима нама и народу као неки неверлук учинили, и ко се у вас одсад поуздати може!” итд. — Они: „Истина да смо ружно учинили; требало је да смо и вама јавили или бар чекали до скупштине, као што ви велите; али ми не можемо код њега без плате стојати. Ми сваки дан трчимо тамо-амо, његове заповести и вилајетске уредбе разносећи, коње потрсмо, руо подерасмо, а код куће наши послови пропадају, а ми смо готови кад год пође на војску, ми ћемо с њим, итд. Но ако’оћете нам определити штогод плате, ми ћемо опет му служити и верни као и пре бити”.

Оду они на своје квартире, а ми одемо г. Ђорђи. Он, једно љутит, а друго му је жао, скоро да сузе не пусти. Кажемо, да се момци кају што нам нису пређе јавили, и да они моле да им се што ајлука определи — „а, господару, не могу без плате, макар колико, служити!” — Он каже: „Идите, како знате, тако и уредите”. — Ми се договоримо, да им обрекнемо плате на месец по 60 гроша (онда је био дукат цесарски 10 гроша), тј. по 6 дуката на месец. Искупимо момке и кажемо да им таку плату опредељујемо, и да од нас гледају; који хоће нека остане, који неће нека сад иде кући да знамо; а ми ћемо на његово место из другиј нахија момцима потпунити, јербо свуда добриј момака има. На то сви пристану и благодаре, обрекну се да ће они и унапредак у његовој служби бити. Ми кажемо, да то није у његовој само служби бити, но то је служба целог народа нашега, „јербо је Ђорђе свију нас врховни вожд, а ви њега чувате као један аманет народни; и који одсад не буде у највећој опасности са њим, веће од њега одустане, тај ће се звати издајница народни, и ми ћемо онога, који би га издао у чем, изнаћи и уфатити, пак не само њега но и његову целу фамилију јоште и од тетке дете на ватри спржити. Који то не кабули, нека изађе из параде и нека слободно иде

кући, а наша ће брига бити Карађорђи момке набавити”. — Они сви углас: „Ми кабулимо и сви остајемо код њега; само да нам ајлук који обрекосте дајете, да можемо куповати коње и одело” итд.

Одемо сад Карађорђи и кажемо све. Он седи у авлији. Ми доведемо све момке, и који к руци, који к чему, говорећи: „Прости нам, господару, ми смо погрешили, јево се кајемо, и пред ова два господара се заклели; јево и теби се опет заклињемо да ћемо бити до смрти верни”. — Њему се завртоше сузе и рече: „Ајте, ајте свак на своје место; а што је било, било; да је просто, ни спомена нема. А одсад који жели од мене да изађе, нека ми напред јави” итд. — С отим посао свршимо. Он мене и Катића добро угости. Сутрадан у Рогачу на конак Катићу, пак у Бранковину.

VIII

Б

ожа Грујевић, (Теодор Филиповић) први секретар Совета, у априлу

месецу дође. Његова је старина и фамилија у нашем селу Врелу, но он је седио код нас у Бранковини, и почео писати устројеније Совета, каков Совет треба да буде у нашим ондашњим опстојатељствама.

У јунију месецу дође нам писмо од г. Ђорђа: да ја повезем топ и њему у Тополу дођем да идемо да бијемо и попалимо Карановце; Јаков да узме доста војске, да изађе на ужичку међу од ваљевске нахије; а Милан и он да од рудничке на међу изиђу и чувају, да не би ужички Турци пошли у помоћ Карановцу и нама с леђа дошли. Ја спреим једно 100 момака, јербо он каже да онамо има војске, али топа нема. И Божа Грујевић са мном пође. И како он у свом журналу пише, да смо из Бранковине за у Тополу пошли јунија 7., и сваки дан где смо пролазили и како смо Карановац тукли, освојили 29. јунија, на Петровдан, и попалили, накратко описивао. И ово пише. Кад смо дошли у Тополу, како нас је г. Ђорђе угостио, и на његово, тј. Божино, питање о востанију, и да му је Карађорђе казивао овако, вели Божа: „Из уста јего слишах начало востанија Србов. Пришедши к њему Турци, да га секу као и друге, он их растера, побегне, сазове Станоја [Главаша]. И први дан њи 4 били су, трећи дан 9, седми дан 300, а десети дан 2000 скупили се говорећи: „Ако нам је по самом гинути, нека (смо) у гомили (да) гинемо. Потом визитира момке; пушка у многи празна била (момака пушке у многи празне биле), и ниједан фишек; а у многих по један фишек у пушци, који говорише: „Нећу пуцати, док к њему не дођем и убити узмогнем (узмогу и узнам) сигурно. Онда их распусти, но да буду готови сваки пут, кад их позове; распусти зато, да Турци децу не поробе (потребе). Онда чувши да сви устају, потеря све, и који није хтео, њему Турчина обеси на врати или закоље. Но (онда) бојећи се село глобе, сви су устали (устану)”. — Ово је ’вако записао Божа Грујевић да му је Карађорђе из уста казивао, кад смо на Карановац пошли, у Тополи на вечери.

„Ајде, кад сам око Тополе, да запишем што ми је казо један старац, Станко из Врбице, који је био у чети, када је Кучук-Алија у Врбици на Карађорђа ударио и ћурак му отео. „Удари”, нели „Кучук изненада; а ми се почесмо тући а к планини измицати. Ту нам погибе тринаест момака осим рањени. Једва уз поље измакосмо у буковичку планину. Ту се поискуписмо и чувамо, да не би Турци у планину у робље ударили. Кучук-Алија се у Врбици заноћи. У два сата ноћи повика један из његове војске: „Ај, чуј Србине: одоше Турци путем на Плочник (великим друмом). Ми потрчимо. На Плочнику уватимо бусију; но онај превари и проведе Турке другим путем на Бању и Тополу (јербо је онуда мали пут био), пак у Крагујевац. Ваљда је оно викао Максим

кнез из Губереваца који га је свуда водио. Кучук-Алија осване у Шљивовом Селу, љвати три човека и посече, пак у Крагујевац оде, покаже Карађорђево ћурак, и сељаци почну заиру доносити му.” И ово ми каже Станко из Врбице, који је с Карађорђем био на Новом Пазару баш на Св. Ђорђа 23. априла (1809.), пак и на Суводолу, где је варошица, и има кула, и да је преко 600 Турака погинуло, али је и наши доста, и дође глас за пропаст на Каменици, те се вратисмо, а били смо пошли да се са Црном Гором састанемо.

Пожаревачка нахија. Године 1805. разбије Миленко и Добрњац Афиз-пашу на Иванковци, 6. августа; натера га у Параћин. То вече дође ноћом Карађорђе и Младен с војском; Миленко помисли да се Турци повратише, опали из шанца пушкама, док Карађорђе залупа добош, тако се познаду.

Сутра 7. изведе Карађорђе топ у винограде параћинске, опали на Параћин, Афиз-паша побегне. Карађорђе није пустио војску у Параћин, будући је оно други пашалук, лесковачки. Афиз-паша од резилука у Нишу умре. Наши депутати маја 28. дошли у Цариград, предали султану прошеније 1. јунија. Како чује руска мисија да је Афиз-паша на Иванковци разбијен, узме наше депутате, Проту и Чардаклију, у једну лађу и 27. августа у Одесу пошље. — Живковић Стева пре је од Порте са изуном пошао преко Влашке, ђоја да каже да је Афиз-паша од цара послат, да се Срби не би побили, но нека Афиз-пашу послушају. Док је дошао Стева, Миленко Афиза потукао. А да је и дошао Живковић, не би Афизу помогао.

Опојени трима слави им победама, позовемо врховног вожда да дође у Боговађу, да Богу благодаримо, и њега наново међ народом прогласимо — који смо од три нахије скупили, од ваљевске, шабачке и рудничке — потврдимо, и многолетствије би одговарало хиљада пушак и два топа. Он пише да он воли у Борку, но да дођемо кнеза-Симиној кући. Одберемо ваљевски, шабачки и руднички 4-500 најотменији људи, и владику Антима. У Борку скупштина. Међу прочим опоменем ја, као што сам и пређе сваком поособ говорио, за Совет. Како Карађорђе, тако и све старешине одобре, да ја бирам кога хоћу, и тако ја накупим шест советника од кметова и трговаца, и кажем: да ми само име Сонета за време чувамо, „а кад се умиримо, то ћете ви, главни команданти, бити у Совету”, итд. Карађорђе одреди да у манастир Вољавчу идемо и тамо седимо. Већ ми каки смо такни смо, даду мени првенство, и одемо у Вољавчу. То је било августа 15. на Велику Госпођу 1805. — Божа Грујевић и секретар и концеписта, архивар, столоначалник и сва званија на себи носи.

У Вољавчи пустиња, планина и врлет, нити имамо шта изести ни попиту, прави пустиници и посинци. Замолимо г. Ђорђа; одобри; преместимо се у Боговађу, где свашта на колима доћи може. (А не као у Вољавчи: човек на леђи донесе по 40 ока брашна, и то кукурузна, још да га има доста). — Сад ако и јесмо у манастирским ћелијама, опет нисмо испосници, ако се и из своји кеса’ранимо као и у Вољавчи.

Међу тим временом убију смедеревски Турци кнеза Ђушу Вулићевића. Карађорђе почне тући Смедерево. Пише мени, одем из Боговађе, тучемо Смедерево и узмемо. Он заповеди, одем у Боговађу, допратимо Совет у смедеревски град, и тамо седимо.

Јануарија 4. године 1806. пише ми господар Ђорђе, дођем у Кнежевац. 5-га рано поћемо на Цареву Ђуприју на Топчидер, с тим уговором, да узгред ако нађемо какви Турака уз пут, закачимо, али да не почињемо велики бој, јербо у нас нема ни сто педесет коњаника, а пешака нимало; истрчаће Турци из Београда где и много има. Веће наши брзокоњници отрчаше, у Макишу салетише око 20 кола турски са сеном, почеше пуцати. Турци од кола начинише кару, бране се. Чује се бој у Београд. Ми идемо путем Жаркову, а стиже Дема, Гушанчев кабадаџија, са стотину хатлија, а други из Београда буљук за буљуком трче. Повика Катић: „Брду! У шуму барјак!” и тако уграбимо у шумар. Крџалије оду путем, затеку Поповића Павла из Вранића са 20 момака у Мајданима, код Бели Вода, оптеку, потуку се; а други отрче у Железник, око шанца затеку људи и 7 глава одсеку, и побегну натраг. Оставе Поповића рањена и јошт два момка, а други здрави се одбране. Дођемо у Железник, видимо седам без глава, а Карађорђе: „Ха, по души вас, чувај добро стражу, чувај!”

Одемо у Остружницу; спреми мене и Божу у Беч молити императора Франца за џебану и друге потребе, одакле пошљемо прошеније императору Александру руском, с отим и у Цариград султану. То ће бити око половине јануара 1806. године, тако ми се чини.

Бавећи се ја у Бечу, изађе Карађорђе и Јаков с прочом војском на Дрину ниже Лешнице, гди је Мемед капетан Видајић довео војску. У Жичком Пољу побију се, где је Карађорђа тане у врат ударило, но свилена марама није дала пробити; те се Карађорђе уклони под Видојевицу. Турци опколе нашега буљубашу Живка Дабића и писара Карађорђева Јанићију; вас дан на њи јуришали и једва и мрак отме, те се измакну, а Турци продру у Шабац. Карађорђе испод Цера дође близу Мишара, у Јеленчи око шљивака начини нешто шанчића од прошћа. Ујутру изађу и Шапчани с Мемедом Видајићем, нагло ударе на шанчић, но и храбро одбију: тукући се вас дан и сав шанац оптекли; док пред вече неки калуђер из Каонског Монастира, Макарије, и Петар Молер са 20 момака из шуме проспу пушке, повичу: „Јуриш, јуриш, браћо, ви одозго; побегоше Турци!” Тако се Турци поплаше, побегну Шапцу. (Јакова је јошт на Дрини тане зврцнуло у главу, и попре отишао у Бранковину да се лечи.) Ту је Карађорђе био у великој опасности, како је сам у шанцу говорио: „По души ти те шљиваре босанске, како неће да се без зла окану!”

Ту чује Карађорђе да је од Сребрнице Асан-паша у то време — знајући да је наша ваљевска војска на Дрини сва — с војском дошао у Ваљево, бранковичку цркву и наше куће попалио и околна села. Ону ноћ он — Карађорђе — Живко Дабић и Милован Грбовић поитају с војском, дођу у Бранковину, а Турци већ побегли, и они трчали за њима до но планину, не могли стићи. Ово ми је казивао поп Сима Поповић, да су у Поћути покладовали [11. фебруара 1806.], кад су се вратили, и да је црква и наше куће и село изгорело баш на наше задушнице [3. фебруара].

Из Бранковине пише мени Ђорђе Петровић, вели овако: „Ваше су куће и црква попаљене, но ваша се фамилија спасла у тамнавском збегу здраво и мирно. Немој се бринути, но гледајте ваше дело за које сте отишли”. — Ово сам писмо примио у Бечу.

Војска се наша опет врати у Варну и око Добраве од Шапца чувати, а Карађорђе у Тополу.

Ја дођем с Божом из Беча, издам налог шта смо свршили, и донесем 1000 комада ракетли велики, да Шабац палимо, кад му ближе дођемо. — И одемо опет у Смедерево у Совет на наша определенија и тамо седимо. Док између Воскресенија (ово ми је Гаја Дабић казо, да је по Воскресенију у вторник или Среду светлу бој био на Чучуга; ја сам заборавио био) чујем ја, да се од Сокола војска спрема на ваљевску нахију, коју је покупио, око 5800 Турака, неки Ваљевац Џора-Осман. Знајући ја, да је сва ваљевска војска према Шапцу, појтам из Смедерева, дођем у ваљевску нахију, пођем Свилеуви, дознам да су Турци попа-. лили попа-Лукине куће, и отишли у ваљевску нахију, и у селу Чучуга на конаку. У селу Брезовици, одмарајући коње, који су већ посустали били, искупим седморо-осморо момчади. Пођем право за Турцима. Веће чујем пушке и познам да је бој. Мало, сретнем Весу из Љубинића са 7 момака. Каже ми: „Не иди, Турци све растераше; ја отрча да робље уклањам”. И не хте се са мном вратити. Ја пођем унапред, пушке не престајаше. Ја идем на сент, и веће свану; док сада теком чујем плотуне, пуцају опет на оном месту, но ваља ми донде добар сат и по путовати, а коњи посустали. Чујем гди много пушака и плотуна пуца. Док једанпут окрете се глас од пушака уз Уб. Познам да једна војска бега, али је наша, али турска. Изађем на путу куда су Турци побегли; нађем на путу једнога, мало даље два и три мртва Турчина. Чујем један сат од мене гди пушке пуцају, али све даље. Сађем на воду Уб, нађем Јакова и Луку, а они се вратили из терања, јербо су уморни, од Шапца 'итајући и ону се ноћ тукући.

Питате ме: кад је ваљевска војска код Шапца била, тко те Турке разби? — Ето 'вако је било: Јаков и поп Лука и Живко Дабић, како чују да су Турци у Свилеуву дошли, крену се 'итно и не застану Турке у Свилеуви, за њима пођу, стигну где су у Чучуга на конаку Турци. Они дођу близу и разреде војску која ће с које стране ударити, остане рок када Турци проуче јацију, тј. у два сата ноћи. Кад се добро смркне, они сваки са своје стране се прикуче; како два сата буду, јурише са три стране, и проспу плотуне. Турци од ватра побегну, оставе покрај ватри печене јагањце, сву вече— ру, сав пртљаг и пљачку, побегну, неки се у вирове убске подаве, доста и и мртви остане, а други (се) под једно брдо уз крај прибију. Наши сву ноћ из мрака пуцају. (Кажу да је било 5800 Турака.) Кад се већ зора укаже, наши даду знак те се сва војска наша, кроме коњика, прибере на једно брдо у винограду; ограде нешто шанчића од прошћа Турци нагло ударе тако да су барјактари до прошћа барјаке доносили и над шанац наносили, но ту су сви гинули и барјаке поред шанца остављали. Много је и други, осим барјактара, Турака падало, и у нашем шанцу много се ранило и коња погинуло. После трећега јуриша Турци се поиступе мало, материзе поватају и из шешана туку.

Околна села, како су чули пушке у Чучуга, сви грну, старо и младо, унаоколо долазити, док и Милован Грбовић и Молер из Кличевца, уз пут јаве селима, који се сви искупе. И од села Докмира, повиче Грбовић и Молер: „Ај, браћо, држите се, удрите се, ето нас вама у помоћ!” У исти час погине Џора-Осман, турски старешина. Турци побегну, а наши закупе и, они одморни од кућа, потеряју. Турци бегајући побацаше пушке, 'аљине, обућу, да би лакше бегали; али забадава, Срби стизају, и који сабљом, ножем, који бритвом кољи, који прошцем и крљађем у главу туци. Мој старији брат Петар на конак четири жива доведе, те и једно дете исече. Казивао ми је скоро Гаја Дабић чије је оно дете било. Главе нису секли, јер су сви разним хаљинама, пушкама и другим пљачкама натоварени били. Ови су терали донде, докле и нису Милић Кедић и Недић Мијаило са својом војском сусрели; пак ови уморни вратили се, а Кедић отера

до соколске нахије, док Гача и поп Мића из Скадра њ претерају до Сокола. Казују да је преко 2800 Турака погинуло, и оно што је утекло, на добрим коњима, — а пешак слабо је утекао, и то босо и голо и сакато.

Кад се наша војска искупи на конаку на Убу, ту сам видео у нашиј војника доста сабаља, ножева кржавиј и пребијениј, кундака у пушака такође испребијаниј, изломљениј и од Турака свака пљачке добијене. Ту ми је врло жао било што и ја нисам могао у бој стићи. Но хвала Богу и браћи Србима, Осветише нашу цркву и наше куће. Ово је било на Светли Уторник [3. априла] 1806. — Наша се војска врати опет Добрани чувати Шабац, и у Варну.

IX

Асан-паша покупи око 1000 Турака; преко Јадра продре у Шабац. Од шабачке нахије кметова око 20 отиду, предаду се и однесу заиру. Асан-паша задржи десет а оне друге пусти кућама да другим кажу, да не слушају ваљевски' ајдука и Карађорђа, но да буду цару покорни. А и од Босне долазе гласови, да ће летос велика сила ударити на нас, а шабачка нахија збркала се: једини с нама, а једни с Турцима. Сад наша војска зажели да ја будем с њима а да не идем у Совет; и Карађорђе одобри говорећи: даје сад најнужније од Турака се бранити, „а лако ћемо, вели, Совет потпун ити; треба и друге советнике, кога народ зажели и војска закте, послати”.

Сад како Асан-паша дође у Шабац, побојимо се да неће на ваљевску нахију ударити. Дођемо на Думачу у Тополик с нашом војском, почистисмо онај немачки шанац, чувамо, а војска по Тополику око Думаче. Излазимо око Шапца до баира, дођу Турци, бијемо се по пољу, а кад Турци умноже топовима на нас, а ми се опет уклонимо. Одемо ноћом у Китог. А кад Турци своја говеда истерају да пасу, јуришимо, говеда отмемо, говедаре побијемо, једва који утече. Једанпут смо отели 230 комада, продали, поделили колико нас је било. А многи пут по српском и турском баиру по вас дан се тучемо, удари тана мога доброга хата у ногу и орону, посла га у Забрежје кући. (Да, ми смо стари Мијаљевића шанац на Забрежју почистили, и онде нашу фамилију сместили, и онде џебану спремамо и вијемо.)

Један дан изађоше Турци у поље под баир. Ја појашем стричева хата (што је Гушанцу дао сто дуката, али је добар био), те се вас дан тукосмо и прегонисмо, док хату удари крв на уста и на нос; ја га у логор доведем, пак мањка. Рекосмо, да га је ударило тана у уста, јербо кад трчи врло је отварао уста и зијао.

Петров пост настаде [27. маја 1806.]; почеше долазити босански капетани и мале паше, ићи-туглије, и очекују травничког везира према Бадовинцима. Казују нам пријатељи, да је војске према нама много (јербо је само ваљевска нахија и то не сва — наша ваљевска нахија чува од Крупња, од Сокола, и од Ужица — и шабачка; али је шабачка раздвојена и рогобатна). Кажу пријатељи, док дође везир и Крајишници, да ће бити више од педесет хиљада. Пишемо ми господару Ђорђу: да 'оће на нас много бити Турака; и да ови Турци таки глас пушћају у народ да они не иду да Србе поробе, но само иду да Србе цару у рајалук натерају, и да царева тескере које они са собом носе приме и цару арач даду, па ће се војска вратити и да је веће Мачва и Поцерина своје људе послала, и Сирчићу паши, и алај-бегу, и крајишничком капетану из Новог Муста-бегу, који су на Бадовинце на ову страну прешли, многе кочије траву им у логор односе и други измет чине; а ваљевска нахија није код нас сва у скупу, на много чувају, од Сокола и Сребрнице; зато се бојимо да нас Турци не победе; зато га молимо да нам дође или што више војске пошаље. Он — Карађорђе — пише нам: „Будући да Омер-паша полази на овај крај, и хоће на Ђуприју, зато ја морам га чекати, и у име Бога, како и разбијем, ја ћу тамо доћи. Но кад Турци говоре да они само иду, да нас цару покоре и тескере даду и араче узму, пак да се врате, а ви гледајте према њима лацкајте и и зававајте, како најбоље знате, док и ја ове разбијем и тако приспем”.

Ово сам заборавио и прескочио. Кад је наша војска, по други пут, 8. маја 1806., изишла на Врачар, Милоје Петровић начини шанац у Циганској Бари, куд протиче Мокри Луг преко ливада у Саву; на среди намести неколико топова, пуца на варош, и на град, а Турци са ћошка од Варош-капије на њега бацају. Тобџија је турски био Чанак-барјактар, и добар нишанџија. Онда је и Јаков са 300 коњика очо на Врачар, док су Турке заплашили и у град стерали. Једну ноћ оду сви с Врачара коњици, и сакрију се у мајдану, у ону рупу, где је сада гробље; а кад Турци изиђу у Мокри Луг и Врачар да траже траве, онда они истрче из мајда-. на, пресеку Турке, и доста њих побију, и стриц Јаков доведе два везирова имраора, једна кола и два коња. И био се неко време на Врачару, пак дође опет Шапцу, а Милоје остане у шанцу, у Циганској Бари како сам горе казао.

Да, и ово сам мало прескочио. Седећи ми у Тополику и тукући се око Шапца у Петров пост, намислимо да јуришимо на Шабац; а будући да се многа со у Шапцу застала, позовемо који ће се уписати самовољно на јуриш, и осим пљачке сва со да буде самовољницима накнада, и написасмо 200. Дамо свакоме сачме и драмлије да по пет метну у сваку пушку. Разредимо: Цинцар-Марко [Костић] са јалије, најбољи јунак, реши се са сто бећара ударити на капију доњу; наредимо, да Цинцар-Јанко [Поповић] са сто бећара седне у лађу више Шапца и низ воду да се изведе у куће на јалију, јербо од Саве стоји отворено, никакве тврђе, и да упадне у куће и доњу капију отвори; Живко Дабић да удари на горњу капију да Турке замамљује, а ми сви други около шанцу да се прикучимо, премда је јендек пун воде, прећи се не може. Оне ракетле, што сам из Беча донео, почнемо бацати, свака војска доспе на своје определеније, но Цинцар-Јанко не погоди на јалију отворену од Саве, како би одма могао доњу капију отворити, но оде низа Саву. Ови чекају на капији и бију се, са све стране пушке непрестано пуцају; док Асан-паша види да ниоткуда опасности нема, јербо около у јендеку вода, а горња капија врло тврда, — паша и сви Турци на доњу капију нагрну и тако себе обезбеде, премда је било доста мртви и рањени од обе стране. Ми се вратимо у наш логор у Тополик. Ово је било у месецу јунију 1806. године.

’Ајде и ову беспослицу, сан, да вам кажем, али се мени готово погодило. У Тополику једну ноћ сним ја, где идем лепо на ногама, али моја глава одсечена, и ја је носим у рукама, па се сети да је метем на врат не би ли прирасла, и мету је, притискујем одозго, не боле ме, али неће да прирасте, скинем опет и држим у обема рукама, а идем; опет лепо је управим да не би брада накриво остала, и опет метнем на врат гди је и била, притиснем, а она прирасте. Пита ме један који је близо мене и гледи: „Прирасте ти?” вели. — Пипну ја око врата, а она прирасла; кажем: „Прирасте — реко — а не знам је ли погодило оно једно у друго што се говори и гута”. — „Е — вели, — да није погодило, не би ти могао говорити”. — Сад, децо, смејте се ви, али док вам последак кажем, ма да нећете рећи: било је истинито предсказаније неко.

Седећи ми у Тополику, Стојан Чупић’ода са нешто чете око Дрине. Дође нам и каже да је се он састајао са четири босанска бега, и да су му говорили: „Пошљите људе нашем везиру, примите арачке тескере и кабулите цару покорност, па ћемо се ми сви вратити”. „Но”, вели Чупић, „нека иде прота са мном у ордију, да тескере примимо, не би ли се Турци вратили. Ако ли се побијемо, врло је много Турака, нећемо џевап моћи дати”.

Сад навали на мене Јаков и поп Лука: „Иди, иди са Стојаном, не би ли штогод фајде било. А ето и господар Ђорђе пише, да гледамо каквим начином, не би ли Турке задржали, док би и он стигао”. Тако, и без моје добре воље, одем са Чупићем на Дрину. Посла он своје људе, и дођоше она четири бега, које као реум (или бошњачки: таоце) у наш логор пошљемо, а ја и Чупић са алај-бегом Сирчићем и капетаном новским Муста-бегом, дођемо на Бадовинце, у њину ордију с ове стране Дрине, гди је паша Сирчић из Горажда. Даду нам један чадор и дочекају као најбоље пријатеље. На питање паше зашто се бијемо, кажем, да се ми не бијемо с царем, но само са зулумћарима, који и царева везира и добре Турке, па и наше кнезове исекоше итд. — „Хоћете ли ви примити царева тескере и цару арач дати, да вам пошљемо једнога са 60 Турака?” — „Хоћемо”, кажем. — „А кога ћете за арачлију?” — Кажемо Сирчићу: „Хоћемо тебе. Ти имаш рају и знаш како раји треба адалет”. — „Тако ћете”, вели, „сутра, кад пред везира одете, казати, а везир ће дати кога ви хоћете.”

Сутра пођемо преко Дрине у велику ордију. Уђе Чупић, лађа препуна; ја кажем да не смем, али ђаво навр лађе седи, Кулин капетан, човек око 30 година, одевен, прикладан, повика: „Улази, улази, попе; кад ја смем, и ти смеш”. Уђем, а кад бисмо наред Дрине, а Кулин каже: „Вала имам два књижевника, један турски а један влашки, оба су богомољци, једа и ја с њима на селамет изиђем!” Човек весела. Пређемо, и ја и Чупић, чекамо док нас зовнуше у један врло голем чадор. Кад тамо, седи шест паша, ту је и наш домаћин Сирчић, и више од двадесет капетана. Седе, а ми стојимо. Пита нас један: „Зашто се ви с царем бијете, и зашто се цару не покорите?” — Ја кажем: „Ми смо свагда нашем цару покорни као и наши дедови и оцеви што су били, и ми смо и сада цару и већелима покорни. Но сва господа и сва Босна знаде, како су дајје постале, Хаџи-Муста-пашу убише и туна у Скочићу Смаил-ефендију, и ђадијау и Сребрницу поарати, да могуше, пак нам исекоше све кнезове и калуђере и мога оца. Сва господа знаде како је он цару и везирима измет чинио”.

Пет гласова, које од паша које од капетана, углас рекоше: „вала тако је, није у Вла̑ остао цару онаки измећар, као што је био кнез Алекса. Сви знамо да је на правди погинуо”.

Онде је седио везир, али ми не знамо које је. — Пита: „Када је долазио Бећир-паша и дајје исекао, зашто ви се не умирите но опет војујете?” — Ја: „Јесте Бећир-паша дошао и дајје исекао: али је Гушанац-Алија са крџалијама дахијска тевабија, и гори је него све дахије. А што смо ми новаца дали, док смо Бећир-пашу откупили од Гушанца и његови крџалија!” — Рече Сирчић алај-бег: „Истина је тако, ја сам са везиром у Београду био и очима гледао”. — Пита: „А зашто се нисте предали Асан-паши, кад је дошао с војском у Шабац?” — „Како је дошао Асан-паша у Шабац, одма је отишло 40 кметова и два калуђера од шабачке нахије, и заиру однели. Он неке пусти, а пола и поапсио, и у апсу досад су петорица у гвожђу умрла. Искали смо да и по нашем закону саранимо, и није дао. Па ко сме онакоме отићи на предају? Послали смо цару мизаре и три кнеза, и молимо да нам пошље једнога везира и војске, да крџалије из Београда истерамо, и онда се можемо сваком добру надати.” — Паша: „Ако сте царева раја, оћете ли царева тескере примити и араче дати, пак ће везир сву војску натраг вратити? И ако нећете у Београд или Шабац, а ви узмите да вам везир даде једнога, кога ви бегенишете, са 60 Турака, пак усред вилајета начините једну кућу, и онде араче покупите и цару пошљите, а да ми војску вратимо”. — Кажем да оћемо, „и то ћете код

Бога севап велики учинити, да сиротињу са тим умирите”. — „А’оће ли Карађорђе доћи да и он арач даде?” Кажем, да’оће и он и сви други, и мало и велико. „Е добро — каже, — а ви кога хоћете од паша, са 60 Турака и бошче (тескере) узмите и водите, а везир ће отпустити војске; али ћемо неколико војске и овде држати, док ви араче покупите. Но кога ћете узети од Турака?” — Кажем, да хоћемо Сирчића пашу, јербо он има доста раје, а и по немачкој крајини најпре је дошао у шабачку нахију и сиротињу лепо умирио, и никаква зулума није било, и проче.

Они сви повикаше Сирчићу: бумбарећи тј. срећно, срећно! Ми се поклонимо и одемо преко Дрине опет на конак код Сирчића, који се веће поче спремати. Мило је мени и Чупићу, и пишемо Јакову на Шабац како смо уговорили. А и везир посла бурунџију у Шабац, да Асан-паша не излази напоље и не замеће кавге, нити се више бије — мир је уговорен, и да отпусти оне кметове који су код њега у граду.

Питате ме, децо: А да сте ви довели 60 Турака и тескере донели, би ли Карађорђе оне Турке исеко и тескере попалио? — Не би, но би му јоште мило било. Ми би на оне тескере купили араче, јербо би наш народ драговољно давао, само да царске тескере добије. Па кад би све купили, ми би нашега арачлију спремили откуда је и дошао а казали би: да ћемо ове арачке новце послати цару; а ми би оне новце лепо за ђебану употребили, и не би нам било бадава што смо ранили они 60 Турака. Шта је то према нашој војсци, међу нама, а није у граду! А могли смо (тим начином) и целу годину мирни бити од нападања турскога, растежући у купљењу и проче.

Веће пуче глас по ордији: мир, мир — и сви капетани све своје сиромашније отпустише војнике, и послаше кућама, и свој Босни је мило.

Но сад да видите. Човек уговара, а Бог решава.

(И ово сам заборавио. Кад смо ја и Чупић дошли у ордију, застали смо по па Галоњу из Мачве, и више од двеста кочија мачвански, где догоне дрва и траву и други измет по ордији Турцима чине.)

Ми смо заискали међу нас Сирчића, како сам горе казао; али, како ми новски капетан онда казује, поп Лука послао писмо капетану Али-Видајићу (који је онда за пашу ванзирао), да се он као њиов спахија за њиову нахију подувати, и да ће њега народ најволети, и доста кметова потписати. За ово не могу јемствовати, да је поп Лука без договора писао. Могао је и ко други од шабачке нахије у име његово написати Видајићу и кметове потписали; јербо на моје после питање по па Луку, каже ми да није он писао.

Сад спрема се Сирчић, а спрема се Али-паша Видајић. Сирчић с ове стране Дрине, и са њим његов син Али-алај-бег; и Муста-бег из Новог капетан и други Крајишници држе страну Сирчићу. А Кулин капетан и други држе страну Али-паши, да он тескере понесе. И тако међу њи распра.

Зовну мене и Чупића у пашин чадор. Седи паша, алај-бег, новски капетан Муста-бег и више Крајишника под чадором. Онда капетан поче: „Попе, од нашега

мира и уговора нема ништа, кад ви међу собом нисте сложни. Ви хоћете Сирчића пашу, поп Лука иште Али-пашу, а ми и сва ордија не дамо другоме; а Кулин и његова орта не да Сирчићу, но хоће Али-пашу. И сва се ордија поделила на две стране, и хоће крв да легне међу нама. Зато неће ниједан поћи. Но 'ајдете да вас изведемо на оно место, одакле смо вас и узели, а наше Турке да вратимо нама, па идите и кажите: — Ето све ордије и везира (Ибраим-паше) у Шабац; и ко је раја нека дође у Шабац, донесе дугу пушку, два пиштоља, и нож велики у лико свезано, и нека у Шапцу измет ордији чини, пак коме Бог што даде. — Но одма спремајте коње да вас липо изведемо и с наше вире скинемо”.

Ми једва дочекамо. Док наши коњи бише спремни, дође око 200 Турака Крајишника, све миздрак у руци, по четири по пет челенака за капом кривом крајишничком. Пође он и алај-бег, прате нас, и ништа нас не чувају. Дођемо у Црну Бару, одјашемо од коња, чекамо да наши доведу она четири бега, да се разменимо, но нема и — а већ ноћ. Почеше Турци под јабукама клањати акшам (њину вечерњу молитву); ни у по молитве не свршише, а! повика алај-бег Сирчић: „Муста-бег! биња, биња! муртатлук (тј. јаши, јаши! превара је). Сад ће Вла опколити нас овде далеко од ордије”. — Ја почé говорити, да то није превара, но да наши нису погодили на које ће место оне бегове довести, и да се они никакве преваре не боје. Док ја толико речи изговори, а они сви прекидоше молитву, и већ на коњма. Изјасмо и ја и Чупић. Пођосмо, а они ти нас окружише онако као сватови невесте, и пођосмо. Кад ја видé да идемо опет у ордију, паде ми мраз на образ; али опет се прикучим њима двојици и рекнем: „Забога, бегови, немојте тако, да идемо обојица, но да се један вратимо у Шабац, да оне бегове доведемо на ово место”. — „Е — рече — ти не можеш ићи! А који ће други?” Ја кажем, бар нека иде Чупић. — „Добро, Чупић може ићи; нека иде, а ти ћеш с нама”. Али се то разговарамо све у брзome јашању. Врати се Чупић и оде; ја сам остадо, само један момак, Иван Бугарин, носи два пиштоља за појасом. Сад они се боје да момак не убије кога, а неће да му пушке узму, ваљда да ме не плаше, но капетан новски дотера коња близо, пак рече: „Деде, ђаче, удри из твоји пиштоља у ону јабуку; ако будеш прави дал-крлукчија, биће ти пет драмлија у пиштољу (а! су они чули да смо сваком подавали, кад смо мало пређе на Шабац јуришали, да у пиштоље међу по пет драмлија); ако ли не будеш, а оно ништа”. — Неће момак. Ја повичем: „Удри, удри!” (Сетим се да они 'оће да му пиштоље испразне). Потеже мој Иван, сву јабуку нашара драмлијама као де́то кљуном. — Новљанин: „Аферим, море, баш си дал-крлукчија” (који руком за голу сабљу'вата). Он опет: „Удри море и други”. Те мој Иван и други.

Што већма пада мрак, то они мене већма окружавају. Како дођемо у табор, мене у чадор, запалише свећу, и једнога побратима покрај мене, седи, а око чадора стража. Свуда седе Турци, пуше чибукe, а сви ћуте. Чујем ја где се чибуци истресају, не видим кроз чадор. Зовнем мога Ивана, запитам: „Шта је то околo?” Каже: „Има педесет Турака, седе око чадора, пуше и ћуте”. Веће видим и сам себи говорим: „Е, мога оца сине, баш си долијо веће!” Питам мога побратима, који често ми долази, чува ме и излази: „Шта је ово, побро, око чадора?” — „Ништа, ништа, побро, састали се Турци те пуше и јегленишу”. Кажем ја, да ми њиова јеглена нимало није мила; они и лепшиј места имаду за јеглене а не око мене; а! ко ми је крив кад сам турској вери поверовао и овде запао. Мој побра куне се: „Тврда је вера, не бој се ништа за тебе” итд. — У тој се

ноћи не спава. Како зору опазише, сва се она спрема, да ја ђоја не видим, разиђе. Ја ону ноћ у мисли пођем себе разговарати и мислити колико ћу ја за страоту знати? — толико, колико ме од чадора одведу; а како сабљом ударе, више (се) плашити нити страоту трпити нећу — то ће одма проћи. А и мога су оца посекли, и на смрти је аманет оставио да му нико његов Турцима не верује, али сам ја његов аманет заборавио, но то из нужде и за народ жртва, и сваки час погледам кад ће целат доћи да сече.

Рано ујутру ето ти новског капетана, мога поочима, јербо сам га синоћ јошт уз пут, како смо се из Црне Баре вратили, поочимио. Поче ми говорити: „Прото, чујем ја, да си се ти врло уплашио; али не бој се, попе: тврда је турска вера, тврђа од камена; ја сам алис (прави) Турчин Крајишник, а нисам ка ови Бошњаци, који даду веру па погазе. Докле год видиш мене жива и моје Крајишнике, не бој се твому животу; а кад погинем ја, и Али-алај-бег и паша Сирчић и наше војске, онда ти ништа помоћи не могу” и проче (војске око 6000 има с ове стране Дрине). — Кажем ја: „Поочиме, ја то све теби верујем, али сам се уплашио и не могу се ослободити. Шта ће онолико Турака око мога чадора?” — Капетан: „Не бој се, тврда је вера; оно је моја наредба, за твоју и моју фајду, а све ћу ти после казати шта је”. Како је дошао, довео је свог момка Ивана, и све трпа шећер по пун вилџан: „Пи, попе, то је добро, то разбија кар”. — И тако оде, и често Ивана шаље те ми шећер и кафу доноси и разговара. Иван католик у закону, поштен човек. Бејаше Петров пост, а неки кнез Иван испреко Дрине доноси ми рибе дринске, и он ме разговара, али уздише, или је лукав или врло жалостив; то ми није мило, готово би волио да ми не долази с његовим уздисањем. Долази ми дањом и поп Галоња мачвански. Видим како Мачвани догоне дрва и траву. Чуди се поп Галоња зашто Чупић не доведе бегове. Док сутрадан дође поп Галоња и каза ми, да Чупић не сме нигде у војску да изађе. Хоће га ваљевске старешине и војска да убију, говорећи: одвео нашег проту, предао Турцима у руке, а он се вратио, — и свуда га по Китогу траже, а он се сакрио, не зна се где је. Ја онако чекајући толико дана и сваку ноћ онаку страоту око себе гледећи већ сам себе прегорео, али ми је жао момка, који ће с моје памети погинути, опет жалим и коња где га доведо бадава да га Турци јашу, ни отет ни поклоњен; а ја шта сам тражио, нашао сам.

Опет новски капетан дође и пита: „Попе, јеси ли се што огаретио?” — Ја му опет кажем: „Поочиме, ја се не могу никако ослободити. Да ми је срце као у Краљевића Марка, опет би се уплашило гледећи толику војску, и око мене толику сваку ноћ стражу”. — Опет он сирома заклиње се, нели: „Видиш колика је ова ордија?” Ја кажем да видим и да нигда толике видео нисам. „Видиш ово поље?” — Кажем: „Видим”. — „Да баш ваши’ајдуци она четири бега и посеку, толико неће се на овој ордији познати, колико да ишчупаш четири травке из овог поља. А што је толика стража ноћом око тебе, то је зато: породица и војска они бегова који су доле искали су тебе да те воде њима преко Дрине, да те они чувају; а Кулин капетан и Али-паше’оће да те парама уцене, зато сам ја метуо више Турака, да те од њи чувају; а опет породице она четири бега не верују нама, боје се да ми тебе не пустимо, а њини бегови не остану у’ајдучким рукама, зато је много око тебе, јер и они шаљу своје те чувају, да те ми не испустимо. Баш да она четири бега и погину од’ајдука, тврда је вира на коју сам те довео, ти се не бој; твој ми крмак пред свом овом ордијом на образу висео, ако те не изведем на оно место одакле сам те примио; и стајаћу док ти уђеш у Китогу, па кад два пиштоља избациш, онда ћу знати да си на саламет изишао, и с моје липе вире скинуо. и после који кога море, и чија дубље засече (тј. сабља).” — „Све то, господару и поочиме, ја

верујем, али не знам како оде Чупић толико дана, нити доведе бегове, нити каква абера имам за чим стоји. Но дајте да пошаљем мога ђака, нека оде и види за бегове и дође да нам каже, па после шта ће бити нека буде.” „Е, ајде нек иђе!” — Кажем ја да ђак (веће и ја га почé звати ђаком) никуд сам отићи не зна. Одма он нађе једног Мачванина; он нема коња. Кажем ја: „Ето мога коња”. — Капетан: „А шта ћеш ти без коња?” — Ја кажем: „Мени ће ђак опет довести”. Лепо спреим све на коња. Пита мене Иван кад ћу ја доћи, вели; ја му кажем: „Кад пође Чупић, онда и ти дођи и доведи коња”. А већ ја видим да Чупић више неће на пазар; тако неће ни мој Иван, ни мој коњ доћи.

Верујте ми, децо, кад испрати и момка и коња, чисто ми ни пола муке нема. Кад момак мој верни неће с мене погинути, а и коњ неће Турцима остати, а себе сам осуђујем, шта сам тражио нашао сам, ја већ себе прегорео. Колико ме капетан слободи, ја једнако целата погледам. Док једно јутро дође мој поочим, капетан новски, брзо иде и нагло повика: „Муштулук, муштулук, попе: живи бегови!” — „Та ја знам да су живи, но камо и да дођу, да се и они и ја курталишемо брига.” — Капетан: „Бе кад су они живи, сад ми није бриге, а ни теби, макар кад дошли. Ја сам се страшио да и они ајдуци не побију, пак онда би мучно било и за ме и за те. Сутра ћемо да идемо и да се разменимо”.

Рано ујутру искупљају се Крајишници, све са миздрацима, криви капа на глави, скоро на свакога капи по две и по седам челенака. Ове челенке дају везири ономе који каурску главу донесе. То му је на глави носити као неки орден, и по том се познаје колико је глава непријатељски осекао и који је бољи јунак.

И ово сам заборавио. Када веће видим да Турци хоће да дођу у Шабац, нити оноликој сили можемо противстати, одем код Сирчића паше и рекнем му: „Ви, пашо, ако Бог да, оћете у Шабац да дођете и рају предате, и ми ћемо нашу војску која нас слуша од Шапца уклонити. Али ви знате да сада код нас има ајдука, Бошњака, Ерцеговаца, Немаца и други земаља бескућаца који ће у Китогу дочекати и побити се са ордијом, па ће се војска ражљутити, а робље је око пута, па ће све поробити, па ће се народ уплашити, па вам нико на предају не сме. Но изун дај нам, да робље од пута уклонимо”. — Паша: „А ти пошљи кога, нека се робље уклони с пута”. Нађем попа Галонића, пошљем да трчи и закаже робљу да бегају и мал гоне у Цер, а други у Засавицу. „Кажу да ће Турци да ударе.” Поп Галоња оде, и тако све с пута уклоне.

Зовну мене у чадор алај-бега. Дођем, седи са њим мој поочим Муста-бег, новски капетан, оба пуше и ћуте. Рекоше, и ја седо; и мислим да оће да ме уцене, колико ћу новаца им послати. (А имао сам само осамнаест дуката, и све сам и подавао, које моме побри, које другима, да дознам шта се за мене и народ говори). Намислим да им обрекнем колико заишту, само да се курталишем жив. Позадуго ћуташе, док рече Муста-бег: „Кажу ми алај-бег!” — „Јок вала, кажу ми ти!” — Онда капетан поче овако: „Попе, да ти кажем једну ћаију (тј. приповетку). Био је један краљ — вели — и војевао, и многе земље поузимао, и дошао до једне земље, слушај добро, којом једна краљица влада. Онај краљ напише књигу оној краљици, иште да му даде неколико градова, а неколико да остави за себе; пак не дао му шејтан (ђаво) да пошље књигу по саији (књиганоши), но узме те свеже прапорац на ногу, пак собом сам однесе краљици књигу. (У Турској адет је: који књиге носи он свеже на ногу прапорац, пак слободно

свуда иде, нико му на пут стати неће, и зове се саија.) Та је краљица имала два сина у војсци, и тога саију пропусте, и књигу однесе њивој матери краљици. Кад уђе у одају (у собу) где краљица седи, да јој књигу и каже поздрав од његова краља. Краљица књигу проучи, осмёне се, па рече: „Е, краљу, шта ти је јоште му рат (воља, жеља)?” — Краљ: „Бог с тобом, краљице, нисам ја краљ веће његов посланик; истина, да сам на краљев облик налик, зато ме краљ шаље тако великим краљевима и краљицама, то им књиге односим”. — „Јок, јок, ти си тај и тај краљ.” — Он се одриче. Али је краљица врло мудра била, па је послала накаша (молера) те краљево суре извадила, пак у другој соби држи; зове краља у ону собу пак рекне му: „Огледај се у ово огледало, погледај сад у ово суре (образ). Чије је ово суре?”

— Види краљ да га је краљица познала, пак онда ући (уфати) краљицу за прси, потеже 'анђар, да убоде, и рече: „Баш јесам краљ и видим да ћу погинути, али и ти нећеш живити”. — Краљица повиче: „Дур, дур (стој, стој)! књигоноша не има зарара. Ја ћу теби дати књигу, те ти прођи кроз војску мојј синова; али кад знаш писати, напиши књигу, подај саији други пут, нека носи, а ти немој сам писати, сам односити, јер да је икакав саија гдегоде погинуо, ја бић тебе убила. И опет кажем ти, напиши књигу, па не носи сам, но по другом шаљи”.

Ово је за мене приповетка да не будем други пут књигоноша. То је доста од Турчина савета. Ето моје казивање што сам вам обећао. Сад онај мој сан толкујте како 'оћете; ја га толкујем овако: што је била осечена глава и у рукама сам носио — то је што сам отишао у Турке, однео је сам у рукама; што први пут мет' врат, притискива' и не може да прирасте — то је оно што нас први пут Турци изведоше, пак се не променисмо, но ме Турци вратише у ордију — то сам опет моју главу носио у рукама; — а што је после прирасла, — то је што су ме Турци после по други пут изнели и разменули. Слава Богу на његову дару, без кога се, тј. без Бога, ја никад не би оданде избавио! То је било мало после Петрова-дне.

Сад пође алај-бег и мој поочим Муста-бег Н. и повише од 200 Турака, како сам казао, са миздрацима и мало у кога нема беле браде. Нађоше мени мачванске кочије. Ја се возим, а Турци једнако окружили око кочија. Дођемо у Црну Бару. Опазимо нашега кнеза Кедића, и Цинцара Јанка, попа Николу Смиљанића и више капетана и коњика. Међу њима стоје она четири бега. Сад новски капетан отрча на хату к њима; од наши' изиђе Кедић и Цинцар Јанко пред њега; повичу: „Не иди, Турчине ближе, кад нисмо веру уватили”. — Онда капетан узне везен јаглук, баца Јанку у руке: „Ето вира!” — Цинцар Јанко развије јаглук и рекне: „Ово је марама, камо прота, прота?” — Капетан: „Ту је вира завезана, сад ће и прота доћи”.

Почесна ова моја парада сва стоји на коњма, не сме нико да сјаше. Док Муста-бег преко поља дотрча и поче викати Турцима: „Сјашите, браћо, сјашите, браћо!” А они сви углас: „А како ћемо, капетану сјати, кад ено Вл' пуна планина?” Он сиромаше на све руком: „Е, сјашите, браћо, турске вам вуре! Вл' се уплашио, 'оће да бига, па ће нам бегове одвести или побити”. — Једва (их) сиромаше ослободи те посјаше; али сваки покрај свога коња стоји и миздрак у рукама држе, како би одма узјали. Ја ти одовуда на кочија, а четири бега одонуд; сретнемо се насред поља, питају ме весели: „Како ти тамо, прота?” — „Хвала Богу, добро. Како је вама било?” — „Шућур Богу”. —

Ја моме поочиму Муста-бегу благодарим, и на хата узјашем и дођемо под Шабаци у
Тополик. Ово је било јулија 6. 1806. године.

X

ишем господару Ђорђу опширно како је амо и да Турци хоће јамачно

доћи у Шабац, јербо је врло много Турака, нити ми сами можемо им забранити да у Шабац не дођу, и да ћемо ми ову нашу војску иступити од Шапца за Добраву, да у народ не пустимо.

Јаков је отишао на Забрежје волове предавати, које смо по народу покупили за ђебану, и ђебану примити. Ја и поп Лука кренемо војску испод Шапца са Думаче и у Вучијевици наместимо. Трећи, четврти ли дан, заборавио сам, дође везир и пет паша и сва ордија у Шабац. Напунише све шабачко поље. Просуше пушке пуцати и по сата су непрекидно пуцали, као наша парада што без команде пуца, и шест топова једнако, зато да би нашу војску већма поплашили.

Међутим дошло је писмо од господара Ђорђа, да је он разбио на Морави Турке и да у Тополи купи војску и да ће нама скоро доћи.

У који је дан босанска војска пошла за у Шабац, у онај исти дан Хаци-бег Сребрница изишао на планину Рожањ према ваљевској нахији, послао, и неколико села озго запалио. Кад војска димове опази, а они ноћом сви отрчаше своје фамилије уклањати с пута.

Писали смо и ја и Лука Јакову, како је код нас, како Хаци-бег од Сокола пали ваљевску и комад шабачке нахије, и он је писао Катићу и кнезу Сими да доведу индат, и почели се у Дрену — селу ваљевске нахије — скупљати. Ја чујем, да је Карађорђе дошао на Бели Брод, и одем к њему. Он води са собом кнеза Теодосију из Кнића и Гружана око триста војника; Милан и Милош Обреновићи с Рудничанима, и горњи крај београдске нахије. Дођем ја. Он до Бога љутит; само што се поздрависмо, пак опет ћути. Мало после пита за војску. Кажем: како горњи крај опази где Хаци-бег пали куће, а они отрчаше да робље уклањају; а Посавина како види, онда и они утекоше; но одоше Јаков и кнез Сима и наново у селу Дрену купе, и чекају Катића Јанка, и ко је годе побегао опет сви у војску долазе. — „То није истина”, рече, „код Јакова нема никога!” И он посла Стефана, свога момка, да види; оде Стефан и дође, и каже: код Јакова има, и код кнеза Симе, 4.000 војске. Он и томе каже: „Није истина!”

Да, — одма ме је запитао: „Камо ти хат?” — Кажем: „Послао сам у Забрежје, да се мало поизлечи, гди га је тане мало ударило на Шапцу с Турци бијући се”. — „Није, није — вели — онај твој хат бели, но онај што су ти Турци поклонили и 400 дуката”. — Ја

кажем: „Да су ми хата поклонили, ја би га доиста дојашио, а дукате би донео; али нису, но сам ја моји 18 дуката потрошио, а да сам имао, и више би потрошио, гди сам запао и у каквој сам муци и страу био”. — А, којекуда, ко тебе посла у Турке? Ти иде по Петробургу, иде по Бечу, пак оде у Турке да све тајне покажеш”. — Ја кажем да не би никакве тајне открио, макар погинуо. — „Енеде! а кад Тура метне на муке, како не би казао? Ко те посла? Зар ниси имао кога послати и заваравати Турке, већ сам собом да идеш?” — Ја му кажем: „Господару, ми смо вам послали и јавили, да Турака сада је пошла највећа сила, да сами не можемо противостати, и да они говоре да ако примимо тескере и рајалук окабулимо, да ће се они вратити. Тако дође Чупић, и с договором свију ја сам очо с Чупићем. А нашим одласком ми смо и на Дрини задржали барем двадесет дана, ако не више”.

Узе он малу чутурицу, напи се, пак пружи мени. Ја принесо устима и не мога се пити. Помисли: Боже мој, како је Карађорђе могао помислити да би ја узео од Турака 400 дуката а да њему не би казао! и саме сузе залише — не мога се ракије пити. Спусти чутурицу покрај његова колена, уста — а он само погледа — и одо под једну шљиву, набијем цубе на главу, и ту не знам колико сам плакао и суза излио; у том и заспим. Рекао му Поповић Павле из Вранића: „Јави му се, господару, црче плачући, жао му је”. — „Нека, нека, којекуда, нека зна други пут како ће у Турке ићи. Зар је мало други људи да и шаље, куда види да и треба слати?” — Пробуди мене Поповић Павле: „Ајде — вели, — зове те господар”. — Устанем, умијем се, дођем. Он седи, и Милан, и кнез Теодосије из Кнића, и Павле Поповић; седо и ја; а он одма: „Ето ваљевска и шабачка се сви поплашили и збркали, а овај (руком на ме) све што је радио и писао све је добро бивало, пак сад неће ни он, а шта ћу ја сам да радим!” — Ја онда рекнем: „Господару, ја сам, истина, код везира говорио да смо ми сви цару покорни, и да ћемо примити арачке тескере, и цару арач дати, еда би везир војску дуље задржао, док и ви на Морави Турке разбијете и нама дођете. А да смо Турке бар 20, ако не више, дана нашим одласком задржали, те у Шабач нису дошли, то ћете после се и од други осведочити. А сад су мене код вас опали, да сам од Турака новце узео, и да ми одсад ни ти ни други као невери веровати као досад нећете. Зато ми је жао, зато сам сада у овом магновенију забун и смућен, од мене ништа засад не гледајте, нити могу као досад што радити”. — „Ене га сад! Ја не кажем да си неверан мени и народу. Но кажем да си луд. Зар ти је мало други људи, макар и војвода, да шаљеш, а не ти собом да идеш сам” итд. Видим и ја после, да није сасвим од мене паметно било и од Чупића, али је пробитачно, јербо смо задржали Турке више од 20 дана, док и Карађорђе дође. „Кума Стево, — повика — донеси дивит и артију!” — Донесе Стева [Јевтић] његов. „Де — вели — узми, па пиши коме знаш и како знаш”. Одем ја сада под шљиву где сам плакао. Пишем кнезу Пеји у Забрдицу и кажем да је: „— — — господар Ђорђе прешао Колубару на Бели Брод, и да се улогорио у селу Лајковцу, и да је довео 12000 војске и петнаест топова (само са два топа дошао је, али тако је онда ваљало л...ти), и да ће 4000 војске и пет топова послати на Уб, друмом, ближе к Шапцу; и да је он чуо да се Хаџи-бег ушанчио у Братачићу ваљевском, и да код вас нема војске, зато ће господар Ђорђе одавде право у Ваљево са ово осам хиљада војске и једанаест топова, из Ваљева управо на Хаџи-бега, да га разбије, па кога кнеза близо Хаџи-бегова шанца не застане и сву његову војску у гомили, тај ће кнез на мукама умрети; а који се војник не нађе у својој војсци, тај ће војник пред његовом кућом на колу бити. Но се главама играти немојте; сваку своју војску, који пушку понети може, у гомилу, пред Хаџи-бега! А ето господара, сутра ћемо одавде поћи; пошли би данас, али не можемо да волове одма

искупимо који ће топове вући. Ја сам њему казао да ви код себе имате војске, но нису сви, али сте врбовке послали и догоните војнике. Зато опет велим: ако код вас не буде сва ваша војска на број, ти не можеш жив остати, а и мене ће посећи што га варам. А он има доста војске, и без вас може Хаџи-бега разбити и на Др ину нагнати. У Лајковцу јулија 1806. (заборавио сам датум). Прота Мат. Ненадовић. (Ово је Карађорђево додатак: П. П. Господар Ђорђе послаће своје момке тајно преко села, и кога нађе код куће, онде ће га убити и на точак метнути а кућу запалити. Ово ти тајно пишем за тајне момке, да не би кога код куће застали)”.

Друго тако исто писмо напишем кнезу Миловану Грбовићу; треће кнезу Милићу Кедићу, четврто Мијаилу Недићу буљубаши. Однесем њему писма, прочитах. „Е тако, тако!” рече. Пошљем по момцима сваком.

Док ми други дан из Лајковца у Ваљево дођосмо на конак, али нам казаше, да су сви они којима сам писао у скупу с војском пред Хаџи-бегом код Братачића. Рано ујутру посла господар Ђорђе Милана са његовом војском и његовим братом Милошем Обреновићем, Лазаром Мутапом, Јованом Курсулом, и одоше у индат Кедићу, Грбовићу и кнезу Пеји. — Сутра ујутру рано повика господар Ђорђе: „Ајте, спремајте, да идемо Братачићу”. — Почеше спремати момци, а ја искупим главне људе, тј. кнеза Теодосију, буљубашу његова Милована из Гараша, Хаџи—Мелентија [Стефановића], архимандрита рачанског, (јербо је Карађорђе љутит и у бризи, Турци са свију страна; слабо с ким говори) и рекнем: „Ајдете да говоримо господару Ђорђу, да он не иде собом горе, но нека седи овде. Ако разбије Хаџи-бег наше, сви ће овде доћи; ако ли оде господар, и, Боже сачувај, да Хаџи-бег разбије Карађорђа, онда све пропада”. — А они кажу: „Ми му не смемо говорити; а ти, ако смеш, говори” — а спремају. — Мучно мени да он иде. Пак одем њему и рекнем: „Господару, ми смо се сви договорили да ти собом не идеш горе. Јер ако Хаџи-бег разбије нашу војску, то је ништа, као једну чету, и опет ће се сва војска овде око тебе скупити; ако ли ти идеш, пак, Боже сачувај, да тебе разбије, а он више војске има него у нас, онда би пуко глас, да је Хаџи-бег разбио Карађорђа, и наше војске и народ где је годе који, сви би надежду изгубили, а Турци се ослободили, и после коначна пропаст свима, кад глава страда”. — „Е, чича-прото, тако је, то све и ја знам, али ће рећи: не смеде Карађорђе да изиђе Хаџи-бегу на битку, а како ће сутра везиру и свој Босни изићи!” Манем ја руком, дође Хаџи-Мелентије и Теодосије, почнемо сви говорити колико смо боље знали, да га устанимо; и он одобри, бар данас да се задржи, да чујемо за нашу војску, која је пред Хаџи-бегом, како стоји. Тако престаде спремање. Прође по сата, а њему дође опет уја, повика: „Спремајте!” Брже обалише чадор. Ја опет покупим оно моје друштво и дођемо молити, од сваке руке доказивати да за њега није данас путовање, бар док наша војска горе учини пробу на Хаџи-бегу итд., и одобри. Ово је било под Кличевцем у Ваљеву, на месту где је сада кула. Поћута мало, пак повика: „Кума-Стево, ајде узмите тај топ, пак отиди са чича-протом, Грбовићу и кума-Милану у помоћ!” (Он је мене често чича-протом звао.) Ми спремимо топ и око 60 коњика, пођемо; он остаде и код њега кнез Теодосије из Кнића, и са њима око триста војника.

Ја и Стево (његов писар) одемо, и на један сат и по, близо логора, чујемо пушке много пуцају. Познамо да је бој. Поитамо што брже. Дођемо до Миланова шанца. Милан увуче топ у шанац и каже: „Турци су наше разбили, и ето наши бегају”. Ја са оно 60 коњика истрчим на брдо, имамо шта и видети: наши низ један поток шумаром

бегају, а Турци с обе стране пољем, опколили коњици, а пешак за нашим кроз честу трче и бију. Ми са брда сви углас повичемо, и неколико пушака опалимо: чуше и видеше Турци нас и помисле да за нама велика војска иде, пак побегоше натраг, а наши, како и ми сретосмо, окуражише се и за Турцима. Од речице (та је речица по сата од Хаџи-бегова шанца) наша се војска опет поврати, и терајући Турке и убијајући сатерамо у шанац. Обилазимо са две стране. Кнез Грбовић Милован и Милош Обреновић с војском (јер је Милан у шанцу) од истока; ја с оно мога друштва пређем од југа, и Мутап, Живко Дабић и Јован Курсула. Ми смо се на једном брегу у планини наднели над турски шанац и тучемо у шанац, и добре пушке лепо у шанац добацују, а која згоди, убија. Дође нам из шанца кроз честу неки добар јунак, Гача из Скадра соколске нахије, који је Хаџи-бегу на Штиру рану однео (јербо је соколска нахија јоште политично под Турцима) и он из своје добре шешане неколико избаци и једнога уби у шанцу. Један повика од наши: „Аферим Гача!” — „Ћути — вели, — душу ти; не вичи Гача, веће вичи: удри Ђуро, јербо ћу ја сад Хаџи-бегу опет у шанац.” И Турци пуцају из шанца на нас, но ми смо грмење увалили бусију, и само гди кога ране, које ми пошљемо у шанац. Тако смо се тукли добра три сата, док једанпут појаше сав турски коњик и оде северозападу. Разговарамо се: куда ће? да неће Шанцу? — и веће зађоше за брдо. Прође, реци, један сат, а они обишли уз један поток, пак јуришише на Грбовића и на Милоша с леђа, а пешак из шанца; онда наши немаду куда но право кроз коњике. (Ту погине наш кнез Пеја и доста други.) А други турски пешаци из шанца подиђоше под нас пуцајући уз брдо, а ови други навалише на нас и ми брду барјак окренемо, тј. Мутап, Курсула, Живко Дабић и ја и оно наше војске, све планином Кокоровом. Већ наши Турци не трчаше далеко за нама. Дођемо у шанац Милану у мрак. На том боју погине наши повише 60, али је Турака и од 300 више, како нам је после Гача казао. Ували се мрак и прођоше два сата, дође нам Гача из Скадра и Никола из Прогоревца, који су тек из турскога шанца изашли, и кажу: „Хоће Турци ноћас да бегају; дајте војску да наместимо покрај пута у бусије, да се сити натучемо ноћас Турака”.

Милан не да, но каже: „Ово су турски шпиони, хоће да нашу војску Турком издаду”. Ја кажем да су ово наши пријатељи, „њи добро познајем, и овај Гача вас дан је с нама био и Турке тукао”; аја, не верује и не да. У шанцу се задржимо, рањенике испратимо које у Ваљево, а неке својим кућама. — Зовнем ја Мијаила Недића из Осјечне буљубашу, и рекнем њему да узме вредни момака, колико више може, да иде да запали турско село Петрц, Хаџи-бегу иза леђа. Он то послуша, и оде са 200 момака. У тај час дође мени писмо од Карађорђа. Укратко пише: „Како — вели — примиш ово писмо, тај час ајде овамо, и повези топ, а та војска гди је нека стоји до друге заповести”. Ја онај час попитам с топом и осванем код њега у Ваљеву. Путујући ону ноћ, видим ждраку што је Недић сав Петрц попалио. Кад види Хаџи-бег ватру иза леђа а војску пред собом, он остави шанац у Братачићу и побегне натраг на Рожањ. Недић, попаливши Петрц где Турци побегоше, удари на стражње и доста њ побије и пљачке и коња узме. Ја оставим момка, да ми, кад сване и разбере јесу ли Турци побегли, као што нам каза Гача и Никола, или јоште у шанцу стоје, хабер донесе.

Како се састанем с Карађорђем, кажем горња опстојатељства, и рекнем: „Надам се да ће Хаџи-бег побећи, јербо нам добри наши пријатељи кажу”; и да ће мој момак рано хабер донети за Хаџи-бега. — Карађорђе: „Е, мој чича-прото, ево и горе невоље: ударили Турци од Шапца, и наша се војска побила и Катић Јанко погинуо; а друго,

ништа не знам куда је наша, куда ли је турска војска окренула. Но где ћу ја данити и чекати, док боље разберемо о војскама?” Ја кажем: „Господару, у Косирићу код моји воденица, онде има за коње траве, у воденици брашна, могу момци леба намесити”. Он остави мене и кнеза Теодосију, виши Ваљева са оно 300 Гужана с топом, да онде чувамо, ако би Хаџи-бег продро и у Ваљево дошо. Ја му кажем: „Господару, мени ће мој момак донети хабер озго, иако буде Хаџи-бег ноћас вратио се натраг, ја ћу избацити пет топова; ако ли буде освануо у своме шанцу, ја ћу избацити три топа; ако ли би, сачувај Боже, овде продро, ви ћете чути и више топова”. Он узе око стотине својих момака и оде.

Тек прошло четири — више ли мање ли — сати, дотрча мени у Ваљево момак: „Муштулук, нели, Хаџи-бег ноћас утече натраг на планину”. Ја одма испалим пет топова, да чује Карађорђе, да је Хаџи-бег побегао, да се зна по том опстојатељству владати, и опет пошљем момка, да му из уста каже. Но он, како је чуо пет топова, све је знао. Уверио се да се Хаџи-бег натраг повратио. Ето Ти његове писме. „Како примиш — вели — писмо, крени војску сву и топ, ајде право на Уб и гди будем чућеш, да ме стигнеш.” Ја се одма кренем са кнеза-Теодосијем, повеземо топ, и онај дан про-. Ђем касабу Уб, и у ноћи стигнем га у Љубинићу на конаку. Сутра у Орашац на конак, гди нам дође Јаков и кнез Сима из Бељина на договор, и више буљубаша, и они опет у Бељин одоше; ми ноћимо, сутра дођемо и ми у логор у Бељин.

Како је Карађорђе чуо, да је Јанко Катић погинуо, одма је послао своја четири момка, да дође брат Јанков, Марко, Јанку на место, и поведе од своје кнежине сву војску. Јербо како је Јанко погинуо, и мртва га отпратили, сва је његова војска вратила се кућама, говорећи: кад немамо нашег старешине с киме смо се научили војевати.

Ајде, децо, да вам накратко и о смрти Јанковој штогод преповедим. Док се Карађорђе бавио код Ваљева, а ми горе око Хаџи-бега, босански везир и сва велика војска од Шапца крену се путем к Београду (Асан-паша држао је десно крило преко села и палио), дође у село Месарце где Јаков, поп Лука и Јанко Катић пресретну га и побију се, и по жестоком боју од обе стране, Асан-пашу разбију и губе га к Шапцу натраг. У том терању сустигну једног старца, салете и повичу: „Предај се, предај се, Турчине, не гини лудо”. А Турчин повиче: „Коме да се предам, које вам је старешина?” — Војници повичу: „Предај се Катићу Јанку” (који се туна наблизо трефио); и Јанко дотрчи са запетим пиштољем у руци, натрчи на Турчина и сам повиче: „Предај се, Турчине, баци оружје; ја сам Јанко Калић. Турчин рече: „Предаћу се”, и чујући име Катић, а знао је како Јанко храбро Турке сече, потегне из своје мале пушчице, те Јанка на месту убије. Сад наш комшија и парох, поп Панта, скочи с коња и старца свеже. Ову сам пушчицу гледао у попа Панте; мало је дужа од једног аршина, не ваља три гроша. Ово ми је вако казивао поп Панта, а и више људи који су онде били. А и старац мало је више ваљао него његова пушчица, али проклети уби опакога мудрога и преко мере храброга јунака, Катића Јанка. Овога Турчина старца, како је дошао у логор Марко, брат Јанков, за свога брата посеко је.

Док се то горе размрсивало, дотле везир са великом војском друмом прође, дође у село Ушће код Саве и падне око речице Вукодражи, која дели ваљевску и шабачку нахију, на конак. Дочују то наши, побаце Асан-пашу више терати, нека иде сам, а они се поврате за везиром, нађу га на конаку, и сву ноћ из шуме тукли из пушака; а кад

зора буде, они се даље у шуму уклоне, јербо је у Турака врло много војске и топова, које су сву ноћ на наше бацали, и ђулета и картаче, а у нашиј није топа било. — Сад везир видећи како наши ноћом нападају и бију, а можда је чуо да је Асан-паша разбијен, остави пут к Београду, врати се натраг и, брзо терајући, опет дође у шабачко поље на своје старо место.

У то време, чујући то Милоје Петровић, који је имао шанац код Београда у Циганској Бари, куд протиче Мокри Луг у Саву, да су Турци од Шапца пошли к Београду, и Београци често на њега ударали, врло се био поплашио са оно мало војске и бећара: али се опет храбро бранио и одржао шанац, док је дознао да су се Турци горе разбили на Вукодражи.

’Ајдете опет горе. Кад из Орашца дођемо у Бељин, у логор, застанемо и Милана ’де је његову војску довео. (Јербо како је чуо Карађорђе да је Хаџи-бег стукнут натраг, писао је и послао свога момка, да одма с војском дође, а да остане Грбовић Милован, и Кедић Милић и Недић, да чувају, да се не би Хаџи-бег повратио к Ваљеву или пошао на Шабац, нама за леђа.) Сад у Бељину у логору преданимо. Ту је Карађорђе; љутит, слабо с којим говори, све ћути. Док му нешто писар његов, ваљда је скривио — он ђипи, пак ти мога Стеву батином, батином; нико не сме да се прикучи, да моли, а од њега се не отима. Док већ у неко доба потрчасмо молити и Стеву отурисмо, те побеже, а он крџалинку довати да убије, а Стева се умеша у војнике и тако се спасе. Сад сва и војска и војводе и капетани гледају то, и један с Другим шапље: „Јаој, брате, кад он од свога момка и писара тако ради, ја шта ће од нас, ако скривимо, бити”. Уђе слога, и, да је рекао онда: „ајте сви на Саву, да прегазите”, — ту се не би смео наћи један који не би на Саву нагазио, а то ли на Мишарско Поље.

Ту нам у Бељин дође Милош Стојићевић Поцерац (до то доба није био знатан), од своји Поцераца поуतेко. Сад Карађорђе обу опанке и пушку на раме, па пешке, и ми, нас око сто педесет, за њиме, премда се његов коњ, дорат, и нашиј неколико коња, а и мој, поиздалека за нама, води; али ми сви у опанцима за њим пешке уз Добрану, куд нас Милош проводи, више шумом него пољем, до Цера планине, испод Цера дођемо у Двориште Милоша Обилића. Ноћимо. Од нашега друштва отиде неколико момака кроз Китог, на друм куда Турци већ из Босне слободно у Шабац пролазе; побију се и донесу пет глава турскиј. Онде су доведена три кмета поцерска, који су ишли у Турке и ’рану носили. Пита Карађорђе: „Чије се ово Двориште зове?” — Кажу: „Зове се Милоша Обилића, војводе поцерског, Двориште”. — „Е, којекуда, посеките ову тројицу, турске удворице, који воле Турцима него својој браћи Србима; а ово нека буде (руком на Милоша Стојићевића) војвода Милош Поцерац, Милошу Обилићу на место! А ви, Поцерци (окрете се њима, јербо је онде с Милошем дошло неколико, око сто, Поцераца), видите како ова тројица платише својим главама, који воле Турцима него својој браћи Србима; тако ћете и ви сви који одсад не узаслуша овога мога и нашега војводу Милоша. А ти, војвода поцерски, ако моје заповести не испуњаваш, овим ћеш трагом проћи.” Поклони се Милош и пође му руци; он не даде руке, но се у образ пољубише. — И рече Милош: „Господару, сто живота да имам, сви ћу сто изгубити, а твоју ћу вољу и заповест до смрти испуњавати”.

— Стоје они Поцерци у највећем страу, гледајући ону тројицу без глава, док један рече: „Господару, нисмо имали међу собом свога војводе, опрости нам досад, а

одсад ми сви за нашим војводом а он за тобом у гору и у воду!” А и други сви: „У гору, у воду, за нашим војводом”. Ори се стотину и више гласова, да човеку и сузе потеку. — „Ето, којекуда, да је просто, а одсад да вас видим! Чувајте се да вам у такве гости не долазим”. Сви му се, и ми и Поцерци, поклонисмо и благодарисмо. Поцерци пођоше руци; он се по с неким у образ пољуби. Те ти богме и ми с војводом сви и са свима љуби се у образе (као добра фамилија на Божић око пуне софре): „Наша браћа, наша браћа! Христос посред нас!”

Вратимо се у логор. Кад сутра да видиш наше браће Поцераца са својим војводом — нагрну као скакавац у логор! Не верујем да је који смео остати, већ ако какав врло престарео, да сарани ону тројицу посечени. — Ето, шта у своје време важи паметна строгост: погубити тројицу за сачувати хиљадама. Истина, да мени не пристоји овако мислити и говорити, али и Христос Спаситељ себе је дао на смрт, да спасе сав род чловјечески. Тако је и Карађорђе радио. Прикучимо се поближе Добрани; Карађорђе нађе један проштац себи из ливаде, и заповеди да сваки војник, пешак и коњик, нађе проштац и преготови, кога пушка не може пробити. Ово је (горе приповедано) бивало од маја 1806. до 30. јулија. Пођемо, 31. јулија; дођемо на Мишар; по приличном боју начинимо шанац.

О ПРАВИТЕЛСТВУЈУЩЕМ СОВЕТУ

Како је Совет у Србији постао 1805. августа 15.

У

Петербургу српској депутацији пребацивали су и преговарали

(Чарториски, министар иностраних дела): да наш Карађорђе убија и неправде чини. На то смо ми депутати одговорили, да није истина: но Карађорђе, од сваке оне нахије, која је са оружјем на Турке устала, заиште од нахије најбољега и правосуднога човека, и тако од сваке нахије по једнога са собом води, и свакога кривога даде оним људма те пресуде, и какву каштигу они изрекну, он, Карађорђе, даде својим момцима те изврше. — Он (Чарториски) каже: „Ако је тако, то је добро; ако и није, нека буде. И ваља да имате синод. Јербо нити ће Русија, нити икаква држава, корешпондирати са једним човеком, но са народом и са синодом”.

Како депутати из Петербурга, ја и Јован Протић, дођу око половине јануара 1805. године, — први око Карађорђа, Јакова, Милана и кнеза Симе и прочи старешина мирски и духовни, Јова Протић пак око Миленка, Добрњца и прочи — навале да се синод постави. И како Карађорђе, тако и сви други и народ кабули и жели да се темељ правитељству постави. Но будући да је навала турска од свију страна, зато се није могла скупштина сабрати.

Док је Карађорђе Карановац тукао и 29. јулија попалио и Турке истерао, дотле дође му известије да је Порта учинила нишкога Афиз-пашу везиром београдским и наложила му: да покупи војске колико му треба и да дође у Београд, да Србе покори. Афиз-паша одма почне купити војску. Међутим нареди да се неколико хиљада покроји они мали црни капица од абе, као што је онда у пожаревачкој нахији раји Србима адет био носити, и мали бритвица; и да фесове поодузима а црне капице подели, и да оружје одузме а бритвице да подаје, које је неколико пуни кола спремио и натоварио био. И одма је послао овога Омер-агу у Ужице за муселима, и да купи од Босне војске, да буде готов, док и он у Београд пође. На тај глас, по узетију Карановца, остане Карађорђе, да око Јагодине скупља војску, да дочека Афиз-пашу, а пошље преко мене да са Миланом и Јаковом гледамо не би ли се од које руке са Ужичанима уговорити могло: да они мирују и да се у бојеве не мешају, бар док би Афиз-пашу разбили. „У противном случају како најбоље знате — вели, — само гледајте, да мени Ужичани за леђа не дођу, кад се ја са Афиз—пашом побијем.” (Божа је и Веса Велимировић отерали из Карановца топ у Бранковину.)

Ја се састанем са Јаковом и Миланом. Позовемо и дођу нам 20 Турака Ужичана у планину Црнокосу. На питање српско: зашто су дозволили Бегу Новљанина и Фочића Осман-агу из Босне, и што ће им Афиз-пашин Омер-ага из Ниша, и зашто купе јабанску војску, и нашто ће им та војска? — Ужичани одговоре: да они не купе војске, но да је из Ниша дошао Омер-ага са Афиз-пашиним бурунџијом, и он га зна шта ради и проче. Срби одговоре Ужичаном: „Та ви добро знате, да је босански везир Бећир-паша предао нама четири дахије; на наше искање морао допустити те смо им главе поодсецали; чули сте и добро знате да су шабачки Турци, не могавши трпети од нас бојеве, лане из града истерали Мус-агу Фочића са његови триста момака јаничара; пак су сада с нама у миру и љубави, као што смо и пређе били, а иначе би погорели. Тако делате и ви истерајте Омер-агу нишкога, Бегу Новљанина и Осман-агу Фочића и њихову војску, пак ми да идемо нашим кућама, а ви останите у миру и с нама као и досад у љубави и комшилуку; или дајте да и ми истерамо или побијемо”. Ужичани кажу да и они истерати не могу, „нити и вама у руке предати можемо, јербо то и наш дин (вера) не допушта”. Срби рекну: да ће они доћи са војском да и отерају или побију, пак ће онда целога Ужицу и свој сиротињи бити тешко, „а сав грех на ваше душе!” И тако се растану, и свако у свој логор оде.

По растанку са Турцима ја одма дођем у Бранковину, распишем на кметове да у речени дан сваки што више војске у Бранковину доведе; и Божа је та писма разашлијао, а ја хитно одем на Забрежје [10. јула 1805.] и у Земун ради џебане и други војени потреба. Како дођем, одма са оном војском из Бранковине и топовима и џебаном пођем, најпре јавивши Јакову и Милану, да ћу ја преко Маљена у Пожегу, јербо за топове нема друга пута на Ужице, но да се они старају, да не би ја изненада на Турке нагазио. Они одма све војске прикуче близу Ужица, и по великом боју око свега Ужица поправе метеризе, тако и Турци око свој кућа бусије поватају, и бране се из пушака и са града топовима. Наша војска тако је око Ужица стајала: од Поникава са запада кнез Милић Кедић из Суводања ваљевског и Хаци-Мелентије архимандрит рачански са једном горњом части соколске војске; Јаков Ненадовић од севера пак с ваљевском на Татинцу, Крчагову до Крушчице; Милан уз реку Ђетињу од истока са Рудничани; прота Милутин [Илић] гучански од југа са Забучја. И тако се жестоко туку. Дођем са топовима и оном војском, која [је] поткрепила опсаду. Наместимо два топа (више и није ни било) према граду на Крушчици. Сви команданти, војводе и старешине стајали су сваки међу својом војском и храбрили, ја сам стајао код оба топа, помагао са момцима топове пунити, јербо нисмо имали до само мало вешта једнога тобџију, а другога нам ранише Турци на Карановцу. Ту је било ђулета сумпором и смоловом жицом обвијени; ту је било са ковачким меовима усијати гвозђа, најпре по фишек земље набијемо пак вруће гвозђе у топ. Чувши наша војска наше топове како пуцају — а могла је скоро сва војска видети, јербо је Ужица у равни, а около брда као венац куда наша војска стоји, и скоро свака војска другу види, — на глас топова још боље охрабри се војска и жестоки бој удвоји се. Турци одбијају, наши наваљују. Ту је између прочи погинуо наш храбри барјактар Дамјан Миленковић из Кутишице. (Тог смо Дамјана ја и стриц Јаков јоште 1804. године слали у Црну Гору до владике Петра и у Рисан до Ивелића, те је ајдучки очо и дошао и писма однео и донео.) Пуцајући таким ђулетима и врућим гвозђем, погодимо једанпут од џамије у мунаре, која је сва од чамовине или од луча. Запали се мунара усред вароши. Пролети једно ђуле и баш у метериз, где су око 200—300 Цигана од камења метериз начинили на Забучју, а кад ђуле паде иза леђа међу Цигане, и камење по њима прсну, наши ти Цигани не чекају

друго ђуле, но сви широм оставише метериз и преко Ђетиње граду побегоше. А Милутин прота са Драгачевцима упаде за цигански метериз, а наши сви унаоколо повикаше углас: „Утекоше Турци, утекоше Турци, утекоше Турци!” — Чујући Турци тај глас, а видевши где џамија скоро усред вароши гори, уједанпут оставише своје бусије и побегоше граду. Срби јуришише и са све страна запалише куће. Наши, који су знали гди је затворено око 60 Срба варошана и сељака, отрче, обију затвор и пусте да не погоре. Ко није погинуо или рањен, или не трчи унутра да пали и пљачка, но стоји на брду, као ја на брду код топова, врло му је лепо било гледати божије чудо, како сва варош уједанпут пламти. Ветра ни најмање нема да дува, но из доље дигао се пламен у ведро небо, и кад високо дим као дебео столњ изађе, онда се рашири облак од дима на подобије амбреле, и озго'лад начини. — То је било лицем на Св. пророка Илију, 20. дне јулија 1805.; тај је бој трајао ноћом, и од јутра до четири сата после подне; — да у Ужицу ни једне куће или зграде ниси имао видети. (Кажу да је било кућа 5000 турски.) Само се види што није могло у град стати јербо је град мален: — преонуло око града женско и мушко као рој за грану. Чујеш само јаяк жена була и писку деце.

Зауоставимо војску. Наместим страже, да се војска близу робљу не прикучује. Дође весник од Турака, моле да изађу на разговор. То им се одобри, и дође их 20, које стараца бели брада, које агалара. По поздраву и мало на земљи одмора, како Турци тако и ми Срби све што је било припишемо судбини, и да је то од Бога кмет. „Што је коме господин и Бог на рођењу записао, ваља да претрпи; но како ћемо одсад?” — „Добро ћемо, господо! Прво, истерајте Омер-агу нишкога, Бегу Новљанина и Фочића Осман-агу и њиову војску, који су и донели угарак и ваше куће попалише; друго, донесите 50.000 гроша, да поделимо војсци која је своје кућне послове оставила и око вас дангуби; треће, да доведете 80 добри коња, да потпунимо у кога је момка коњ погинуо: пак ви, који може нека овде седи, који не може пут му је отворен у Босну”. Турци обећавају Омер-агу, Бегу и Фочића и њиову војску истерати, али не могу, нити имају, новаца и коња дати. (Да, заборавио сам, — овај Омер-ага послао ми Афиз-пашину бурунџију: да ја као човек књижевник знам да је грёота се цару противити, но да окренем народ опет под царев скут, и да ће ме цар бератом и ферманом као мог оца учинити оборкнезом, и проче. Баш је лепо погодио коме је послао бурунџију. Посекао ми оца, па мени кнежи; лепа памет!) Ми останемо при првоме искању. По многом разговору и цењкању, веће Турци кабулише, изнесоше 50.000 гроша и доведоше 80 добри коња.

Јаков и Милан броје паре и подељују коње, а мени дају једнога врло добра хата под добрим такумом и рактом. Но ево сад нешто новије! Нећу ја тога хата, него хоћу онога хата кога је Осман-ага Фочић дојашио у Ужице, тј. белог крхата, јербо је његов брат Фочић, када је мога оца посекао, мога коња одвео. Вичу Турци: „Вала је овај хат бољи него Фочићев; а његов не ваља ни 100 гроша!” — Виче Милан и Јаков: „Узми, добар је хат и окићен; ето каже господа да онај Фочићев не ваља. — „Ваљао, не ваљао, ја хоћу онога кога је Фочић дојашио, или ћу сад ја подићи војску, ударити на град и сам га узети а може бити и главу Фочићеву, и више зла бити; но ви се маните бројања новаца, све ће то напразно бити.”

Одустајем оданде, одем међу војску и кажем: како ми је Фочић, кад ми [је] оца посекао, одвео мога коња, а сад неће да свога даде, но хоће на срамоту да га јаше, а другог подмеће, а ја хоћу на град с војском, да га сам узмем. Ту је био кнез Милић

Кедић, наши сви капетани и Мутап, војвола Милош Обреновић и прочи. Онда Мутап: „Ајте, браћо, ајте! посекао ми оца, поарао ме, одвео ми коња, пак сад не да но, код оволике наше војске, да ми га јаше на срамоту; ајте, браћо, на град!” Залупаше добоши, развише се барјаци, полетише војске свака своме старешини. Гледају Турци и питају Милана и Јакова: шта ће оно сад бити? — „Ето шта ће, човек хоће Фочићева хата или оће на град”. — „Аман, уставите!” — „Ми, веле, уставити не можемо, јербо њега сва војска слуша скоро боље него нас; но идите ви и молите га, јербо ће нам сав посао покварити.” Дође Хаџи-Ибраим Ваљевац и јоште два старца. Почеше говорити: “Прођи се, човече; баш кад је за тим стало, дај момке и да пошљемо три Турчина, нека хата доведу, макар се са Фочићем побили”. Спремим Цинцара Марка и Илију Клонпу из Ваљева, и поведу јоште четири момка. У град оду, заишту хата белог, но Фочић почне се противити: да не да до мртве главе. Онда скоче Ужичани: „Вала ћеш га дати, или ћемо сад и тебе и хала предати Србима у руке. Зар ти је мало што сте донели угарак и наше куће попалисте, но јоште хоћете да и робље Србима у руке дате? Напоље из града, пак делите мегдан са Србима!” — Фочићу се немадне куда, заповеди те хата изведу, гола. Момци рекну: „Ми га водити нећемо и не смемо без добра такума”. Онда изнесу сав коњски такум, и кубуре сребрне и проче, добро га одену. Фочић се заплаче, пољуби хата у чело, и момци узму и доведоше на Татинац. Истина да онаки хатова може бити, али ретко, и у свој Србији ни у једнога није било опакога а то ли бољега; и тако сам га после јашао много година. (Запретимо, те и Бега Новљанин, који је кнеза Ранка, Лукина брата, 1800. лето, убио, пошаље свога хата Луки.)

Ето сад је мирна крајина! — Новце и коње поделимо. (А и пријатељима нешто около пошљемо.) Коње потпунимо који су изгинули и отменим буљубашама. Поставио Алексу Поповића из Субјела за ужичке нахије војводу. Огласимо да сваки Србин слободно долази у Ужице — а чаршије нема, јербо је све изгорело — и ко има шта продавати. За сигурност јемствују ужички Турци и српски поглавари. Ужичани истерају своје госте у Босну; а ми одемо сви, сваки својим кућама. То је било дне 22. јулија 1805. — Ту је било, кад су ови Турци Ужичани пипали руком српске топове, и кад су видели да нису дрвени, као што су они држали, сузе им ударице.

Хајдемо сад Карађорђу и Миленку, да видимо шта раде.

Карађорђе скупио потајно војску око Јагодине и чека да Афиз-паша пређе преко Мораве, и да га дочека у бусији, зовомој Жиље. То је место, идући од Јагодине к Ђуприји, шума и честа да ни пешак никуд проћи не може, а то ли коњик, но само туда и то узаним путем, као што је у Мачви Китог био. Но по несрећи обадва су та пута и шуме окрчени и у ливаде и њиве обраћена, и то је велика штета за Србију. Дозна Афиз-паша, да га Карађорђе чека да само преко Мораве пређе, да га дочека, а Миленко, који је стајао у шанцу на Иванковци, за Афиз—пашом да пође, и тако да међу две ватре Афиза љува.

Не смејући Афиз преко Мораве на Карађорђа, но пошље три Турчина код Миленка, и говоре: да се Миленко уклони с пута, да Афиз-паша с царевим ферманом и војском прође преко пожаревачке нахије у Београд, и како Афиз-паша у Београд на везирлук седне, да ће писати да цар пошље ферман и берат на Миленка да он буде у пашалуку највећи кнез и тако даље. — Миленко одговори: „Кад је Афиз са царским ферманом, нека иде царским друмом, преко Мораве, Јагодине и даље Београду, куда

су од Косова пак досад везири у Србију улазили и излазили. А што ми берате и кнештво паша обећава, знајте да ја волим над овим крајем комендант српски бити, него бератом над свим пашалуком кнез бити. А Афизу преко Пожаревачке проћи не дам”. — Турци: „Миленко! У тебе је мало војске, а у Афиза силна је војска, он ће и на зор проћи”. — Миленко: „Може преко моје и моји војника мртви глава; али док један жив траје, проћи му овуд не дам. А Бог праведној страни помаже. Таки и последњи одговор и селам однесите Афизу. Више нема разговора!” — Турци оду и кажу све Афизу.

Миленко, видевши да Турци преко Мораве на Јагодину неће и не смеду, и добро се увери да ће сутра сва сила на његов у Иванковци шанац ударити, одма пише у Јагодину Карађорђу, и све му јави, и каже, да ће сутра на њега Афиз ударити, но нека он прикупи војску близо, и да Турцима с леђа удари. Карађорђе, како се извести о свему, одма прикучи војску Морави, и почне преко Мораве преводити. Но Афиз не чекајући дуго, но сутра рано са свом војском крене, удари на Иванковце, и вас дан на Миленка јуришавао, а овај га храбро дочекивао и одбијао вас дан до мрака, гди је доста пало са обадве стране, али је пет пута више пало Турака, јербо они с поља јуришају, а Срби из шанца дочекују, и Турци вас дан своје и мртве и рањене односе. Кад се веће мрак уфати, Афиз поплаши се и у Параћин врати. Самі мртви турски коња преко четири стотине што је око шанца лежало, крме што је рањени одведено.

Карађорђе и Младен, како војску преко Мораве преведу, поитају на Иванковце; но већ и ноћ наступи. Брзокоњици отрче, а не јавивши напред да иде Карађорђе и Младен, но у мраку прикуче се шанцу. Миленко помисли да се Афиз-паша повратио и повиче на војску: „Плотун, јунаци!” Војска опали пушке; како се говорило око 10 с поља које мртви које рањени пало; док се ови одбију натраг и добошом огласе, и познаду се.

Сутра рано Карађорђе изведе војску и топове на брдо више Параћина, и неколико топова опали. Афиз-паша уплаши се и са свом војском побегне у Ниш, где после неколико дана, или од стра или од срамоте напречац умре. Како Афиз из Параћина изађе, Карађорђе да дозвати неколико параћински Турака, и каже им да он на Параћин војсци не да, и да он није ни с царем ни с другим пашалуцима околним у кавзи, но само с београдским дахијама, субашама и са оним који зулумћарима помажу, и тако јави, да сваки Србин слободно у Параћин ради куповања и продавања може ићи, за то он и параћински Турци јемствују. Одатле врати се свак својој кући, а Карађорђе у Тополу, откле нам јавља све како је Афиз-паша прошао. Ово је било око — од 1. пак до седмог или 10. августа 1805. године; датум не памтим.

Сад у два месеца, ми освојивши и попаливши Карановце, разбивши Ужичане многобројне и Ужице попаливши, разбивши силну војску Афиз-пашину, трима славним победама опојени, сваки Србин и Српкиња песму пева гордо. Шта нам сад треба радити, то је: да се постарамо сад за внутреност добар поредак увести. Ја не сметајући са ума, да нам прво намерени синод ваља увести (о ком Божа пише једнако у Бранковини устројеније), согласим Јакова, Милана и кнеза Симу, као коменданте. Пишемо Карађорђу, да нам 14. августа дође у Боговађу увочи Велике Госпође. Наредимо и разрежемо од ваљевске, београдске и рудничке нахије да оближњи крајеви, за 1000 за скупштину, сву потребу донесу у манастир Боговађу, и оближњи

крајева буљубаше да доведу 7—800 момака с пушкама дугим, и то да буде све увочи Госпође у Боговађи. довоземо оба топа, који ће на црквене возгласе пуцати и плотуне палити. Дозовемо ваљевскога владiku Антима (истина да је био Грк, али света душа), који ће на светој тајни Карађорђа помазати светим миром. Божа је спремио једно слово врло возбудително за слободу и трогателно, које ће очитати у цркви при помазанију Карађорђа, и шта је његова дужност, и шта на заклетви на себе прима; друго пак слово народу и војницима, напољу, шта је сав народ дужан и проча - и да онде људе за синод изберемо. Ми смо довели кмета Весу Велимировића из Љубинића за ваљевску, Коју Ивановића из Свилеуве за шабачку. Милан довео Стојана из Берчића за рудничку. Све је то у приправности било, и са радостију чекамо, да нам дође господар Ђорђе, да сутра на Велику Госпођу чинимо параде и церемоније. Истина биле би просте, али би нас Србе здраво веселиле; док пред мрак 14. августа дође Татарин, донесе нам од Карађорђа писмо, да он у Боговађу не може доћи, но да је он наредио да буде скупштина у Борку код кнеза-Симине куће, но ми тамо да идемо. (Тога узрока нисмо дознали, зашто нам не дође; може бити није хтео себе понизити на наш позив, но он хоће, како и гди он рекне.) Како нам је свима собратим жао било, што не могосмо чинити наше намерене церемоније на славу како Карађорђа тако и целог народа!... Но се повинујемо заповести, одберемо најотменији око 300 људи и владiku Антима, а проче отпустимо кућама. Дођемо у Борак, и тамо је све готово за скупштину. Разговори били су о свачему, а највише о попуњавању на бојевима са Труцима џебане, да гледамо не само потрошено попунити но и више додати, и да ћемо о јесени опет скупштину собрати, и колико се на скупштини одобри на вилајет порезати, да се дугови подмире и одуже.

Међу прочим разговорима у заседанију, ја опоменем: „Господару! будући да сте ви и све старешине обећали, да на првој скупштини синод поставимо, и да је то сав народ чуо, и да с нестрпением кад ће се синод установити погледа; а ово је скупштина, и сад је време!” Карађорђе: „Којекуда, ето у скупштини пак бирај најбоље и кога хоћеш, пак људе води у манастир Вољавчу, и тамо седите! — Ја одма искупим Весу Велимировића из Љубинића, за ваљевску; Коју Ивановића из Свилеуве, за шабачку, Стојана из Берчића, за рудничку; Павла Поповића из Вранића, за београдску; које смо за то определеније и довели. Преставим како Карађорђу тако и свима, и кажем који је за коју нахију. Карађорђе и сви рекну: „Дабогда срећно!” — „Сад,” вели Карађорђе, „узми и пак води у Вољавчу; и старајте се како вас Бог учи за сав народ српски, да би и мени терета мало скинули; а ја ћу скоро тамо доћи.” Али ваља да од сваке нахије по један советник буде, зато Божа одма написа од његове — Карађорђеве — стране заповест: да свака нахија собере од старешина, буљубаша, калуђера, попова, кметова и од простог народа целу скупштину, и да између себе изберу најбољег, најправдољубивијег човека, и у ком сва нахија има повереније, и да га закуну: да ће он са прочим советницима о свему народу српском беспристрасно бригу носити, а наипаче о својој нахији; да ће свакога праведнога заступати и бранити, а крива, био он комендант, војвода, буљубаша, поп или калуђер, или кмет, без разлике и лицемерија, кривца великога за његова дела у синоду јавити, синод пак врховноме војду Карађорђу, који ће согласно крива каштиговати а права одбранити. И кад се закуне, нека му скупштина полномошчије са потписима целе скупштине даде, нека донесе у Вољавчу, и онда ће га синод за свога содруга и синодију примити.

Онда ти ја и Божа и она четворица горе речена сместа одемо у манастир Вољавчу, где само нађемо ватре и један арап брашна кукурузна калуђерскога. Манастир сиромашан, ћелије малене и ниске. Велике рудничке планине до манастира притисле, и једва човек с коњем дође а кола никако; нас шесторица и шест момчади једемо оно мало калуђерског брашна, али скоро да нестане. Пошљем нашега друга Стојана преко брда у Црнуће и даље, те нам нађе брашна и купи, и људи на леђи доносе, и понешто пасуља. Кола никако доћи не могу. Гдикоји се понамешта по доксату, гди спавамо. Наша је срећа што је било лето, како смо прави испосници са 'раном, јоште да је зима, онда богзна шта би било.

Нађемо једнога сељака, те нам отеса и начини од липовине астал и две клупе; наместимо у једну собицу; простремо једну мараму на астал, метнемо свето еванђелије и манастирски крст, и око тога чинимо заседаније. За чоју и друге мале канцеларијске ствари поручили смо да се донесу. Одма нам дође кнез Јанко из Конске за смедеревску, Ђурица из Ресаве за Ђупријску, Вукашин из Сабанте за јагодинску, Јован Протић за пожаревачку. Сваки је донео како се заклео, и од скупштине полномошчије... Чуше околни људи за синод и навалише као на светињу, тужити се и питати које зашто. Особито калуђери са старим дипломама, да им потврдимо. Друге смо људе задовољавали како смо умели, калуђере пак одбијали смо: да није синод јоште потпунио се, а и то требаће чекати да буде, и да скупштина привилегије потврди, итд.

Постећи онде, а не имаде се гдегоде штогод за јело купити (сваки би од нас волео се са Турцима тући него синодовати у Вољавчи), пошље мене дружина у Тополу, и кажем господару Ђорђу, какву оскудицу у'лебу и у свачему трпимо, а и сам је видео, кад је долазио, зато га сви молимо да нас макар гди премести, макар у какво село гди би имали штогод за јело и за коње купити. Он каже: „Видим и сам да се мучите, али тако је сад време, а даће Бог и боље. Ја ћу писати Јакову и Милану нека каже боговађским калуђерима, нека вам што за дочек приправе, пак идите онамо”. — Ја одма одем у Вољавчу, кажем господарево одобреније, и сви се обрадују. Трећи дан спремимо се и опростимо са пустињом вољавачком и пођемо за у Боговађу. Ударимо на Тополу, гди нас је лепо угостио; ми захвалимо господару, дођемо у манастир Боговађу. Калуђери нас лепо приме. Поделимо собе и квартире; определимо најлепшу игуманову собу за заседаније. Са калуђерима у великој трапезарији ручавамо заједно; сад нам се чини да није лепше ни цару. Утом ту нам дођу наручене ствари, као: зелена чоја, чираци, маказе, 'ртије, восак и проче канцеларијске потребе. Простремо чоју по лепом асталу, исправимо евангелије и боговађски велик сребром оковани крст. Сад наставимо радити, што смо у Вољавчи почели, тј. пишемо у сваку нахију: да сакупе општу скупштину од нахије, војене поглаваре, попове, калуђере, буљубаше, и од села по 3—4 и 6 људи, и да између себе изберу по три најразумнија и најбогобојажљивија, и који су у народу као правдољупци познати, и да их зауне скупштина: да ће они у магистрату седети, и свакоме без разлике беспристрасно и безлицемерно, по садашњем обичају, засад, и по чистој својој совести, судити. А будући да засад немамо други писара, зато да одреде где има повише у једној цркви свештеника по једнога, да код мађистарата моли се Богу и да може штогод од мађистарата у Совет отписати и јавити; и да те људе наместе у варош, ако није изгорела, или макар у селу у какву кућу, да седе и да суде. У повећим пресудама могу позвати и војене старешине; у недоуменију да јане синоду од нахија које су ближе синоду, а синод јавиће Карађорђу;

а које су нахије ближе Тополе, оне нахије и мађистрат нека јављају Карађорђу, а господар Ђорђе јављаће Совету. И то да буде одма испуњено. И магистрати се поставе засад тако, док се Совет са г. Ђорђем постара и друге уредбе пошље.

у Ваљеву је сушествовао магистрат јоште од 1804. године од први дана маја. Најпре смо од све нахије саставили на Рељину Пољу скупштину, одредили Петра Читака из Мушића, Јована Рабаса и попа Мату из цркве бранковичке, јербо је у цркви бранковачкој онда било четири свештеника; и дали смо им два пандура. И кад смо у Ваљеву поставили мађистрат, онда смо са војском отишли на Врачар, на летњи Никољдан. И војене старешине јављале су у синод како је по внутрености и како нам се око граница налази, а ми смо из синода слали господару Ђорђи тако исто из доњинахија; а ближе нахије Тополе слали су известија у Тополу Карађорђу, а он нама и извештавао како нам по внутрености и по нашим границама стоји.

Седећи ми у Боговађи, и чистили смо се с калуђерима — премда смо и ми понешто куповали, али не све; у Вољавчи нисмо имали ниједнога помоћника за писање, него је Божа био и канцелиста, препишчик, протоколиста и све, само што сам му ја каткад помагао преписивати, ем преседник, ем експедитор. У Боговађи имамо два калуђера, Неофита из Дрена и Мојсеја игумана, те су помагали концепте преписивати. Зато треба нашим калуђерима благодарити, што су нам монастире сачували, где се наше свештенство учило, и нашу веру и обичаје сачували, те се нисмо истурчили или пошокчили као у Босни.

Но и ту нећемо дуго седити. Казаћу вам зашто. Смедеревске нахије старешина, Ђуша Вулићевић, дође у Смедерево, у српску варош. (А Турци били су сви у граду и како су јоште били 1804. лето. Када је Карађорђе предао пожаревачке Турке, удари на Смедерево, да и њега туче. Смедеревски Турци изађу пред њега, и замоле га: „Немој нас тући, ми ћемо с миром седити у граду; а ти иди, како годе са Београдом учиниш, ми се противити ништа нећемо“. Он даде им веру, да се не боје, но само мирно у граду да седе, и тако и у том примирију остави.) Сад, 1805. пред јесен, дође Ђуша Вулићевић у Смедерево, и са Србима врло се веселио, али кажу да се врло напио, пак ноћом сам дигне се на градску капију. Турци викали: „тко си?“ и „натраг!“ — Ђуша шта је говорио, не знам, и није хтео одступити. Најпосле Турци опале из пушака и убију га.

Чује то Карађорђе. Колико је жалио Ђушу, више се обрадовао и веселио што су Смедеревци веру и примирије преступили и повод дали, да и тући може. Скупи војску и опседне и туче Смедерево. Баш не памтим колико је дана тукао, пише мени у Боговађу; те и ја одем у Смедерево. После неколико дана Турци се предаду, и ми у град уђемо. Преберемо турске аласе, и неколико најсиромашнији, за које смедеревска нахија каже да су поштени и мирни, оставимо у доњем граду, да живе у својим кућама, а друге све оправимо низ Дунав.

Афиз-паша када је купио у Нишу војску, послао је уз Дунав на лађи преко педесет харара велики, у сваком повише од сто ока пиринча; и кад он дође с војском у Београд, да онај пиринач крене у Београд. Кад наша војска уђе у град и опази пиринач, почеше сваки јагмити, свак за себе. Ту се деси неки буљубаша Живко Шљивић из пожаревачке нахије, који је после војводом постао, и узне један апар. Кад ја виде да се тако може, бацим мој шал преко два апарара и рекнем: „Ова два хоћу ја за свети синод!“

У оно веће нико не дира. Живко са момцима пренесе свој'арар и у једну кућу мету. Ја му рекнем: „Молим те, буљубаша, да и ова два за свети синод тамо пренесемо”. Живко одма заповеди момцима, те пренеше код његова'арара, и кућу затворимо.

Сад Карађорђе рече: „Ајде, вели, да бирамо куће за синод”. Нађемо једну прилично лепу кућу. „Ево ти, вели, куће за синод, а ево около други за ноћивање синоција; но иди у Боговађу, и све пренесите овде у ову кућу”. Ја сутра поранам и, кад у Боговађу дођем, кажем, да смо Смедерево од Турака очистили, и да смо тамо нашли приличну кућу за канцеларије и за заседаније, и да имају квартири од турски кућа, и да је заповедио господар Ђорђе да се спремимо и у Смедерево идемо. Ми се са нашим духовницима опростимо, и они нам за срећно путовање молитву читају и отпоју. Ето и друго преселеније синода.

Дођемо у Смедерево, у наши' царева и деспота град, и све како ваља понамештамо. Најпре учинимо рачун досадањег на синод и око синоција трошка; нађемо да смо за све то потрошили 1300 гроша тј. 130 дуката цесарски. (Јербо смо се о себи као и други војници'ранили осном трошку.) И мени синод даде облигацију, јербо сам ја све моје сопствене новце трошио. Ми како смо дошли у Боговађу, одма смо послали на заорешку и шабачке скеле, да скелеције држе чисте рачуне и да ником другом по синоду сваког месеца доносе рачуне, и што буде готови новаца донесу. Како се наместимо у Смедерево и почнемо радити у Смедереву, пошљемо наше скелеције на Гроцку и по Морави. Истина да онда није било трговине и слаба је хасна бивала, ал' опет понешто у синод дође, и синод мени у Смедереву врати сто тридесет дуката, које сам на основаније синода потрошио.

Ту нам је дошао у синод Младен Миловановић из Ботунје за крагујевачку, Аврам Лукић из Драгачева за чачанску, кнез Василије за ужичку. (Тога смо Аврама слали у Тријест, те нам је испросио од Срба у Тријесту око 2000 фор., и то је онда лепа помоћ.) Туна, како смо умели, радимо, а све се надамо кад ћемо Београд узети, да и тамо четврто преселеније синода дочекамо, и Бог даде те дочекасмо. Ја кажем: „Господару, сада се доста советника искупило, ја сам довео Весу из Љубинића за ваљевску, који ће овде у синоду остати, ја ћу да идем кући, да мој стари занат предузнем”. — Карађорђе: „Енеде га сад! А што си људе искупљао, кад ниси мислио са шњима седети? и прочитај... Но иди ти, брат-Весо, кући, а кад ја мој стари занат почнем радити, онда ће и чича-прота свој стари занат”. Веса једва дочека и оде. Онда отпусти и Ђурицу [Сточића] из Ресаве — зашто га је отпустио видићете; — а одма на његово место дође Здравковић из Ресаве, Милосава Ресавца отац, за ћупријску нахију. Ту нам дође [Јован] Савић (Југовић) у опаклији; и будући да је онде седио владика Леонтије, и мислио је да владика има вливаније у Совету, зато се око владике умиљавао, да би га владика у Сонет примио, а друге као за маловажне држао (зато је неко време као у подозрењу био), а није знао да је Карађорђе мрзио на Леонтија као на најгорега Турчина, за тај узрок што су све четири дахије послали међу Србе владика и дошао је у војску и Србе саветовао да се прођу буне, но да се агама покоре и проче, и мало још онде није платио; зато је Леонтије био у подозрењу, с отога и Југовић који се с њим саобраштавао. Мене је много пута владика питао и кушао: шта су нам Руси рекли у Петербургу. — Ја сам то казивао: да Руси ништа друго нису рекли, но толико саветовали да ми сами за себе пошљемо кнезове у Цариград и молимо Порту, да нам пошље доброга везира, и да нас од Гушанца и зулума ослободи, као што смо и послали

проту Алексу [Лазаревића] из Шопића, Стевана Живковића и Чардаклију Петра 1. маја 1805. лето. А и г. Вук [Караџић] пише у својој „Даници” да је владика у Смедереву у синоду био, но то није погодио: био би, ал да није владика Леонтије у почетку код Карађорђа и код народа укварио, и не хтео остати међу народом (као наш свети Антим ваљевски, ако је и био Грк). — Кад је Божа умро [25. марта 1807.], његов млађи брат Михаило Грујевић стане за секретара у синоду.

Кад је мене Карађорђе по делу народњем послао у Беч, ја се упознам са Стефаном Живковићем (који је превео на српски Телемака). Позовем га да дође са мном у Србију. Стефан каже: „Имам само, вели, јоште по године да учим и да свршим науке, и диплому добијем, пак ћу прећи”. — Ја му кажем: „Прођи се, брате, врага и диплома и више учења; нама је нужда и невоља за учене људе, и то што си научио нама ће бити засад доста, а дипломе може бити да ћеш са сабљом у руци добити, како је код нас”. И он послуша и пређе. То је други родољуб за Божом. —

Питате ме, зашто је Карађорђе Ђурицу отпустио, или правије да кажем, из Совета истерао. — Седе у синоду Карађорђе и запита ме: „Јесу ли ти сви советници од нахије полномошчије донели?” Ја кажем да јесу. „Да видим”, вели. Уста Божа и у нашој младој архивици нађе и донесе и неколико прочита. „Нађи” вели „брат-Ђуричино полномошчије, и прочитајте ми”. — Прочита Божа; он слуша како се Ђурица у скупштини заклиње највећом клетвом, живим Богом и триста и осамнаест богоносни отаца и свим светим — по калуђерски — „да ћу ја Ђурица са другим синоцијама старати се о свему нашем народу, а најпаче о својој нахији, мотрити, истраживати, распитивати и чувати, да не би јачи слабијега, старешина, буљубаша, или газда сиромаша праведнога нападао и газио, и ако то не би могао мојим добрим саветовањем прекратити, да ћу без лицемерија, беспристрастија по мојој чистој совести у синоду јављати, да синод, како знао буде, права одбрани и крива да каштигује и проче”. — Карађорђе: „Е, браћо синоције (онда је било више браће него господина), је ли вам Ђурица јавио, да је њему познато, како је један буљубаша једнога поштена и права човека испребијао, ногама и чизмама газио, и да је тај човек после четири дана сав испребијан умро?” — „Није, господару!” — Ђурица уста и рече: „Заборавио сам, господару!” — Ми се управ почесмо за нашег другара стидити, и почесмо разговарати шта је заслужио, када је заклетву преступио. Карађорђе пресече наше договарање и рече: „Брат-Ђурица, кад си преступио заклетву и ниси над народом надзиравао и ниси чувао овце, а ти узми капу, пак иди чувај свиње, и срећан ти пут!” — Ђурица пође му руци, а он трже руку. Тако ти мој Ђурица оде из Сонета. Одма пишемо под именом синода и Карађорђевићем, и дође нам Велислав Здравковић, отац садањег советника, Милосава Ресавца.

ПОСЛЕ ПРОПАСТИ

ри паденију Србије 1813. године 23. септембра месеца, Никола

Мариновић, Земунац, бивши добар познаник, а можно да и ортак покојнога Милана Обреновића, поручи да војвода Милош Обреновић, што пређе може, на кленачки према Шапцу чардак дође: „Имам му нешто важно казати”. Војвода Милош, не хотев сам ићи, зовне и мене; пређемо оба, гди запита Мариновић: „Како сте с Турцима?” Кажемо: да се са шњима бијемо и да и се не бојимо, а скоро ће и зима два зла раставити. А Мариновић кроз плач: „А јадно вам ваше бијење и небојање! А гди вам је Черни Георгије?” Кажемо: да је доле на Морави пред оном турском ордијом. Мариновић каже: „Није истина, но ено га побегао у Земун, а Београд пуст остао, Турци дошли у Смедерево и к Београду спјеше” и проче. Кад се добро извистимо и о истини уверимо, вратимо се натраг на баир у наше шанчеве, кажемо самим војводама, и договорно одредимо војводу Милоша Обреновића и буљубашу Петра [Јокића] Тополца, да узму све коњике који се онде налазе и да трче мензилски ону ноћ и београдски град уфате, ако пређе Турци уграбили не буду, и како град уфате, да нам даду знак, да и ми сву војску и лаке топове довеземо преко Добраве, к ваљевској нахији, а да остане Луко са Шапчанима и Чупић Стојан са Мачванима према Турцима, где и сад стоје, нека шабачки град чувају, и нека се Турци око тврдог Шапца забављају

или, ако смеду, на Врачар покрај Саве иду, кад је наш Београд, а ми им у народ не дамо.

Мало затим дође Андрија Милошевић из Кутишице и посведочи, да је Черни Георгије доиста побегао у Немачку; да је Јаков Ненадовић у Совету напунио два бурета најважнији писама, и на Забрежје, да се у Цесарију претуре, уместо ракије, послао; и да је њему — Андрији — заповедио, те Совет запалио, да не би Турци важна још писма затекли; и да су Турци на београдску нахију наступили, и да већ пале. То сва војска веће дознаде, и као громом поражена оно вече сва побеже низ Саву. Овим начином останемо ја и капетан Јовица Милутиновић, садањи член суда ваљевског, у нашем шанцу са 18 момака, пуњећи велики топ и на Турке бацајући, да би наша војска и топови даље измакли; и Турци ћуте. Док много после одласка наше војске запали се једна кућа у граду; и звоно поче наопако лупати, и Турци онда повикаше: „Ала, ала, ала!” и на град јурише, кога празна нађоше. (Говори се да је Луко од Думаче вратио једног момка, те је кућу запалио.) Веће се засветли и по нашем шанцу, и ми са 18 момака побегнемо низ поље шабачко за прочом нашом војском. На дну поља, недалеко од Думаче ћуприје, стигоше нас Турци у мраку, и на стражње момке опалише пушкама, где Никола Живкелић из Кутишице падне с коња неубијен, но близу у рит

сакрије се, а ми за нашом војском побегнемо. Но чусмо гди око Мишара пушке пуцају и хан у Мишару гори. Познамо да су Турци нас претекли и да нам је пут од наше војске пресечен, мало се повратимо, да и околу обиђемо и претечемо, но кад дођемо на Мишаре, видимо да и на Добрани меана гори и пушке пуцају.

Вратимо се пут к Ваљеву, и у сунчево рођење дођемо на коцелевачку ћуприју, ту се с Јовицом опростимо и исплачемо један другом, аки последње целованије одамо. Јовица оде својој кући, а ја са оно момчади на Забрежје, гди се народ у Цесарију превози: куда је и војвода Милош Обреновић на дан пређе био дошао с војводом Јефремом Ненадовићем (а није, као што Милутиновић каже, са својим Димитријем), и не наставши своје фамилије, по коју је јоште пређе са Шапца послао свога Димитрија, да је доведе, наставши Јакова Ненадовића у Забрежју, а не у Немачкој, и свога синовца Ристу, сина Миланова, кога је Јаков са собом из Београда и извео, Милош преда на аманет Јакову и сабљу Миланову и Ристу; кога је неће Јаков у Русију одвео. А Милош узме гуњ од Дамјана Марковића из Бранковине, и оде у Брусницу тражити своју жену и децу. Ја кад сам после Милоша дошао увече, нађем Јакова у Забрежју и почнем га укоравати зашто нам пређе не казаше да ће бегати, да заједно сви бежимо, или да сиротињу Турцима предајемо, како ми је босански везир [Али-паша] Деренделија бурунџију и Хаџи-бег своје писмо у логор наш у Липолист послали и понуђавали: да народ предамо на царски образ, да се не роби и не пропада, јербо је тако закључио султански девлет и росијски цар. Јаков се мени изговара и заклиње: да и он ништа знао није да ћемо овако бегати. Ја ноћим у забрешком шанцу и оставим капетана Милована Зујаловића из Тулара с препоруком, да он туне командира и дошавши народ у Цесарију превози, а да ћу ја ићи пред Турке, и кад видим да они иду низа Саву, ја ћу му хабер послати, ко се не буде могао преко Саве превести, да бега у шуме. И отиђем уза Саву. У Грабовцу ноћим, пораним; дођем у Орашац, одакле из планине видим, гди Турци из Дрена терају говеда и прочу стоку к Сави, на ушћу у Саву реке Вукодражи. Вратим се на велики друм, и кога сретнем да на Саву с фамилијом и колима иде, кажем: да се врати натраг, и кога сретне нека враћа и нека бегају натраг у велике планине, јербо су Турци, једни од Београда а други од Шапца, Саву уватили и од Цесарије пут пресекли, и који пође упашће у Турке. Пошљем хабер капетану Миловану и Ђорђу Крстивојевићу, да су Турци на конаку на Ушћу и да ће данас или сутра на Забрежје, а од Београда и сами виде димове, докле су Турци дошли.

Одатле се вратим и одем у Бргуле, мојој воденици, узети брашна и' леба умесити, и онде оставим моје коње и проче момке, а са шест момака пешке одемо у село Конатице, где видимо Турке палеће села и' арајуће, и они нас виде, и мисле да смо и ми Турци. Други су иза нашиј леђа, у Лисом Пољу и Пироману. Покрај Турака прођемо и одемо кроз планину у Кожуар, на међи шабачкој. Видимо иза леђа гди Турци пале Бањане и Љубинић. Пред вече вратимо се и, кроз љубинске попаљене куће и покрај једнога одељења Турака, дођемо у Таково Живану попа-Петрову, коме је кућа у луку, где смо пређе још наручили, да он свагда готова за нас' леба у преправности држи. Ал' то све Турци попалили. Одемо у једну ливаду и ноћимо. Рано устанемо.

И' одам неколико дана и дању и ноћу у недоуменију. Турке видим, а топове чујем, како турски топови, једни од Смедерева и Београда до Колубаре, а други од Шапца и ушћа у Саву реку Вукодражи, глас топовски гласом гласу одговара. Видим и димове од запаљених селских кућа: једни од Шапца а други од Београда у небо се састају,

у ведру дану облак начинили, и за свакога Србина који чује и види канда га у срце ударају, или сам у огњу гори. Сад ми дођи, о витијо, слушај и гледај и опиши ако можеш ондање грозно позорије народа српскога! а наипаче од Мораве те до Београда, где ни јунија дети обојего пола ни столетнија старци не пошчажаху сја. (Од Моране до Колубаре, јербо је ваљевска Посавина, што није могло уграбити преко Саве, то је побегло у планине, а села и куће празне остале и горе у ватри која су близу друма.) Испитуј виновника, а не осуђувај сама Чернаго Георгија.

у тако крајњем недоуменију помислим: небо високо, земља тврда, а од Цесарије Турци воду затворили, бегати се нема куда а бранити се не можемо. Неизбежимо ропство и смрт пред очима видим. Презнем и отргнем се из руку очајанија, и аки од сна пробудим се и помислим: а да л' би се јоште у чем себи и свом роду помоћи могло? Од свију мисли ова ми се учини неопходимо најпреча и најнужнија: молити највећег врага, Турчина. Од два зла бирати мање.

Пређем на крај турске војске. Дођем више Уба на брдо Вучјак, гди нађем око 30 Срба у скупу; плачући се поздравимо. Замолим ја некога Глишића Милована из Паљува, да ме послуша и однесе моје молебнo писмо у турску војску. Глишић иза гласа повиче да не сме, но да молимо старца Јакова. Пошљем истог Глишића и два моја момка; доведу старца Јакова из Паљува. Ја му кажем моје намереније, и молим га да однесе моје писмо до везира Деренделије и до Хаџи-бега, у коме молим се у име народа: да не пале и да не робе, а да ће се народ на царски образ предати. Но ево невоље, старац Јаков виче једнако: „Не смем, те не смем, посећи ће ме Турци.” Молим, намолити не могу, а претње ми не помажу. Напослетку кажем старцу: „Јакове, ти си од свију нас овде старији барем 25 година, умри пре нас 25 дана, а мореш спасти толику сиротињу од палења, сечења и робљења.” И кажем му: ако однесе писмо у везиров логор, могу га Турци жива пустити, али „ако не однесеш, Богом ти се заклињем, да ћеш овде за по сата од мене погинути”. Кад Јаков види да му је мрети те мрети, пристаде да носи писмо.

Одсекоше му велики прут, навр' прута начинише процеп, и у тај процеп мету писмо. Он узе тај процеп с писмом, подиже га високо да се види, И оде у турски логор. У том писму приклињао сам везира да престане робити и палити; сав се народ разбежа. Шта ће цару пуста земља, шта ће Србија кад све Србе исеку? и прочита; — веће да устави палење и сечење по селима, а народ се предаје и на миру ће бити, и прочита. Старац из Паљува доиста писмо однесе у процепу, но кад је преко поља близу логора био, трипут је падао, па опет устане и даље. Није смео никуд на страну, јер смо му казали, да ћемо ми за њим из шуме једнако гледати, хоће ли баш у Турке отићи. Везир, кад прочита писмо, заповеди одма те се сва турска војска из села поврати и престане свуда више палити и пљачкати, и крене се даље. А старца Јакова невредима отпугне. Наши оду на Врачар, приме од везира: муселима и кадију, и одведу у Ваљево. И с отим се од Колубаре до Дрине мир учини и судови турски и кнезови поставе. По неколико дана томе следује Аксентије [Миладиновић] кнез београдске нахије, и после оде кнез Аксентије са [Али-агом] Шерчесмом и преда војводу Милоша и проче.

Ја пређем на Купинову. Чујем да је Верховни Вожд у манастиру Фенеку. Отиђем њему, где су били и свети краљ студенички и сви калуђери. На вечери напи један од калуђера: „У здравље Верховнога Вожда господара Ђорђа Петровића, коменданта

серпскога!” — а он сироме бризну плакати и сузама лице му се обли. Дај ми сад онога јунака и иноверца, кога се ништа не каса као нас, да се држи и не заплаче, ако има и камено срце. Сва се вечера у плачевно позорије обрати. Ту је г. Јевтимије [Ивановић], ондашњи прота земунски био самовидец, који би може бити и боље казао. Одемо у собу гди се кафа пије. Студенички архимандрит Мелентије [Никшић], стари Василије [Радосављевић] и Самуил. Сироме Верховни Вожд, све једнако јецајући и држећи руку на очима, на столици седи. Ја управ да кажем од плача једва сам проговарао за утешити Вожда, и рекнем му: „Господару, није фајде плакати, но узми пасош, иди у Брисел гди се чује Александер, и кажи му: „Ја сам Черни Георгије Петровић, који сам подигао мој народ, да га од турскога зулума избавим, и десет година држао се; а сад дође 20 Турака на једнога Србина и освојише нас. Зато дошао сам, каштигујте како хоћете мене, а избавите народ мој”. — Рече му прота земунски: „Господару, тај совет врло је добар. Ни други ти лепши дати не може”. — А Вожд: „Тако је, којекуда; искао сам пак ми не даду Немци пасоша”. — Ја му рекнем: „Ишти само до ћесара Франца, даће ти се; а у Брислу чују се да су оба двојица императора и прајски краљ, а кад дођеш једноме, онда можеш свима тројици”. — Он: „Тако ћу и искати. Но иди ти обиђи и намести твоју фамилију пак дођи, пак ћеш и ти са мном ићи”.

Ја одем у Купиново и у Ашањи обиђем своју родбину, која је код своји људи већ намештена, и одем у Фенек. Кад ја тамо, ал’ њега и проче отерали у Голубинце; те и ја тамо. Каже он да му не даду Немци пасоша, „но не знам ко ће носити прошеније”. — Ја опоменем за Стеву Живковића, и они ме пошљу, да га зовем да напише на царева прошеније. Одем у Земун, кажем Стеви зашто га у Голубинце зовемо. Степа каже: „Брацо мој, ја хоћу; но нека оне курве новаца даду, јербо ја немам”. Ја опет у Голубинце — и одем у Нови Сад да обиђем стричеву децу, као брат-Јеврема, његову мајку и проче. Док се ја у Новом Саду бави, ал’ и они сви се из Голубинаца у Варадин дотераше и у горњи град метуше. Будем онде дан-два, пак бежи у Ашању и Купиново, док ме нису Немци шњима.

О'АЈДУЧКИМ ЧЕТАМА

(Пре устанка Карађорђевог)

Ја сам од части мога оца Алексе описао житије, Но ово сам заборавио, које

мислим да је најважније од његови дела. Кад су Немци оставили Србију и своје судове пресекли, а турски судови нису јоште по касабама дошли нити понамештани, казао сам како је мој отац дошао из Карловаца [1791.], предузео обдржавати међу народом мир и тишину, а како је ваљевска нахија под заштитом од војске наше, која је становала код Ваљева у Кличевцу шанцу, тукла се по граници и бранила нахију од Турака, која је могла радити и са житом била је изобилна.

(Премда су многи Турци једанпут долазили на Кличевац, и цели дан тукли се, где су мога оца били од шанца одвојили са числом војске, и са Турцима се помешали; ту мал' није погинуо, док није Кљуновић капетан из шанца индат послао, и онако међу помешане Србе и Турке опалио топовима и тако растави Србе и Турке, где је погинуо турски знатни поглавица и војсковођа Зеин Усеин-ага и много Турака. Од наши погине из Котешице храбри Марко Кара и више од српског фрајкора. Речени Марко убије Зеина, пак баци шоцу а узме Зеинову шешану, но од шешане не имајући фишека да напуни но празном се кијачки бранио, и сав кундак о Турке испребијо, док много Турака салете и из пушака убију га. Зато би требало свакога нашега војника саветовати, да у боју никада своје оружје, макар непријатељско и боље било, не мења, јербо сваки човек своје оружију ћуд зна, и од њега фишеке умерене има, и у њега се најбоље поуздати може. И за то одличије мој отац одма је ванжирао обрлајтнантом. Тај фрајкор и офицере и ја сам видео у Кличевцу, а после ми је отац казивао да је тај фрајкор у хиљаду и осам стотина момака састојао се, из саме ваљевске нахије, који је само обучен био у фрајкорски мундир, и егзерцирали се, и да је под Михаљевићем из све Србије било осамнаест хиљада момака, који су се сви егзерцирали и против Турака уза сав немачки рат на Турке војевали. Само шабачка нахија није фрајкора давала. Немци су седели у Шапцу а шабачки кметови тајно су купили понешто арача и, кријући од Немца, по игуману манастира каонскога Макарију, у Зворник Видајићима пошиљали. Зато Турци на шабачку нахију и нису наваљивали, и она је могла слободно земљеделије обдржавати, и довољно' ране имати; кроме што је морала кулук војскама немачким чинити.)

Као што сам казао, мој отац судећи ваљевском нахијом и овим крајем, док једанпут Црни Ђорђе са педесет, шесет ли момака пређе Колубару на Маломе Борку, на Кршу, и пође од села до села, пређе у шабачку нахију доникле, пак се поврати,

одакле његова чета натовари понеки казанчић и понеки котлић. Прелазећи преко ваљевске Колубаре и Тамнаве, где годе ноће по једно говече закољу, а село им мора лебац намесити, одакле по неки товар жита понесу, јербо су, каже, имали у планини Кљештевици збег. Чује то мој отац, пошље им свога буљубашу Живана из Каленића, попа Петра из Такова и кмета Весу Велимировића из Љубинића, да га поздраве: да одма из нахије изађе и да се више не усуди с таквим начином у ваљевску нахију прећи, јербо он то не може а и неће трпити, да се по народу такви трошкови од беспосленичара чине. Посланици оду, нађу га у Бањани, и кажу му од Алексе и леп и прек поздрав. А он одговори: „Ја сам и сам пошао, и ово жито хоћу да носим јербо у нашем крају нема леба. А што је Алекси за тим стало? И тако га поздравите”. Оде преко Колубаре.

У то исто време дошао игуман из манастира Боговађе (Петровић) Василије (Жарко). Овај Василије био је родом из села Паљува нахије ваљевске. Кад дође игуман Жарко моме оцу Алекси и каже му: да је прешао преко Љига некакав Петар Мутњанин са 20-30 момака и по боговађској нурији бадјава једе, пије, и замоли га да он тамо оде, које ради Мутњанина, које ради и други сеоски послова. Алекса оде у Боговађу, пошље игумана Жарка, дозове у манастир Боговађу Петра Мутњанина, и на питање, зашто он толико момака води, и по сиротињи бадава ’рани, — Петар му је казивао: да се у тамошњим нахијама збркало и да тамо немају ране, да су дошли да се поране, и проче. Он му је казао: „Брате Петре, иди с душе, води те момке и распусти, нека иде сваки својој кући, јербо ја не могу то трпити да ви народ узнемирујете вашим конацима” и проче. Петар је — каже мој отац — врло човек паметан и разборит био, који се обећа да ће одма преко Љига прећи, и „одма ћу — вели — све распустити; и ако ја тамо не узмогу живити, ја ћу доћи да код тебе пандур будем!” И одма је отишао. Отац каже: „Веће после за њега нисам ништа чути могао”.

Овај исти боговађски игуман Жарко у 1804. году, кад смо на Врачар изашли, био је и он онда када је Карађорђе пошао увече, на неку веру београдски Турака, да ће му капију отворити. (Хотели су га преварити и само га унутра упустити, пак капију затворити и унутра све потући. То се добро зна: да су београдски Турци хотели мир с нама, они би могли и сами ласно дахије потући, јербо је више много Турака ерлија него дахија; но то је наговором дахија било, да само преваре и унутра међу куће у сокаке домаме.) И Жарко пошао ноћом. Кад буде на Лауданову шанцу, завади се Станоје Главаш са Жарком око једне ћорбалте жуте од пиринча, као тупа сикирица, коју ја познајем. Станоје Главаш хтео је силом да му са јункаша скине. (Ову је ћорбалту тј. тупу сикирицу игуман боговађски и за Турака на седлу о јункашу свагда носио, ја добро знам). Игуман Жарко — јунак, ни Турцима се није дао газити, но и је везао и сикирицом оном тукао, — потегне сабљу и повиче: „Около голићу!” (јербо је он имао таки обичај често говорити, кад хоће кога од себе да одбије; а и у шали са нама од пређе говорио нам је: „около голићу!”) — Станоје Главаш повикне: „Побратиме Ђорђе, ево калуђера са сабљом!” — Он се при кучи, да види шта је, а Главаш извади пиштољ на Жарка, а Жарко мање сабљом, да Главаша удари, а! промаши те Карађорђа мазне и засече по образу. Главаш и други опале пиштољима те игумана убију. А кад пиштољи пукну, онда сва војска повиче: „Лагум, лагум!” пак бежи натраг колико се скочити може. Овако ми је књаз Милош Обреновић, који је онда био војвода, са великим смејом казивао. „Сваки нам је, вели, скок од Лауданова шанца до у Мокри Луг по сто дуката вредио”. И он и сва војска мртва је игумана благосиљала, говорећи:

„Жарко погибе, али сву нашу војску од срамотне смрти избави, јер би нас Турци на њивој вери све потукли”. А то се и само каже: да су ерлије хотели нама верни бити, они би лако могли учинити; када дахије и њиова војска изиђу на нас на Топчидер и у Врачар на бој, они би лако могли капије затворити, и шанац уфатити, пак они изнутра, и ми споља међу две ватре дахије и њиову војску, и ако не би све побили, ми би барем отерали у Видин, кад би ерлије нама од истине верни били.

Док је мој отац’одао по селима боговађским и по другим местима подгорским, селима око Медведника, дотле неки Јовица из Врбице са 40-50 момака пређе на Белом Броду Колубару и преко ваљевске оде у шабачку нахију. И он, где годе ноћи, по једно говече закоље, а сељаци морају’лебац давати и пиће. У исто време и Црни Ђорђе са више момака него што је водио, пређе на Скобаљу селу на Кршу, преко Колубаре, и већ дође до Вуконе и до Кожуара, исто по првOME обичају, бадјава једу и пију. Чује то мој отац. Све друго на страну остави. Дође кући у Бранковину, распошље момке по селима, заповеди: да се сви фрајкорци с пушкама скупе у Чучуге, где ће и он чекати. Испуљајући се војска, дочекује то Црни Ђорђе, врати се, чини ми се, из Вуконе и из Кожуара натраг, и дође у Таково. Отац мој на Уб, а Ђорђе у Шарбане на ручак. Стигне га војска, мало се попушкарају, и они оставе ручак; дођу у Каленић. Отац мој за њима, стигне и близо Колубаре, и помало се пушкарају, као ђоја један другог плаше: овај да они брже бегају, а онај други плаши, да ови не приступају ближе. Док Црнога Ђорђа чета мога оца буљубашу, Николицу из Црвене Јабукe, убије на месту и више ране момака. Мој отац, угледавши свога врснога буљубашу Николицу мртва покрај себе, ражљути се, и да га освети повиче: „Плотун, и јуриш јунаци!” Војници, као што су у фрајкору егзерцирали и знаду шта је плотун, обале многе пушке. (Ту убију Карађорђево једнога момка на место, и Карађорђа самога ране у руку у длан. Пробију му длан, од које ране Карађорђе је у руку сакат остао.) Ту већ није било могуће од грма до грма прескакати, ни бусије фатати, но нагну широм бегати, а ови за њима; а они нагазе на Колубару и побегну, оставе и оно жито и друго што су понели. (Овако ми је мудри и храбри из Рогаче Катић Јанко, кад смо на Врачар изишли 1804. године, кад се нисмо са Турцима по Врачару тукли, но у’ладнику више цркве од чадора, седели, — па ми је преповедао и смејући се вели: „Твој ме је отац двапут преко Колубаре у воду нагонио, те сам по пуне чакшире воде износио, где Црног Ђорђа длан пребише, једног момка убише, и више рањени. Но после, Алекса и ја кнезујући, а Ђорђе тргујући, и заједно са Хаџи-Муста-пашом на дахије војујући, врло смо се пазили и као браћа живили и разне разговоре водили, и овај ми силај — вели — твој отац а мој брат поклонио. Бог да га прости! ал’ да радимо, да га осветимо!”)

Док се мој отац у Каленићу око Колубаре са Црним Ђорђем и Јанком Катићем играли клиса, дотле дочекује у манастиру каонском Јован Врбица, поврати се натраг. Пошље два момка у Бранковину моме стрицу Јакову и кмету Глиши Павићу, да му приправе једно говече, вина и ракије и на 50 друга’лебац за ручак, иначе прети, да неће село на миру остати, „а ја ћу, вели, све платити у новцу”. Они све то приправе, поране и узјашу коње, изађу на бранковички вис, да из прекраја гледа откуда ће Врбица доћи. Врбица прође врло рано, кући дође где се ручак готови, ал’ не застане Јакова ни Глише. Пошље два момка да и нађу на брду и поздраве, и да и на веру дозову, а да се ништа не боје. Ови момцима одговоре: да они неће доћи, и воспоздраве Врбицу, да и он гледа и, што пре може, побрже руча и да одлази, и проче.

Ја како сам, као ђак, спавао са стрицем Јаковом и са Глишом у пшеници под једном јабуком петровачом, нисам ни осетио кад су ова два отишла. Устанем и онако санан пођем кући, али на плоту на прелазу стоје три момка с пушкама. Запитају ме чији сам; ја се кажем да сам син Алексин; док један мени руку у цеп, извади кесицу, у њој седам које петака које марјаши, пак себи у недра. Отац ми је начинио сребрн прстенић и потписао моје име, да се ја боље учим, а овај ти скиде и онај прстенић, пак себи у цеп, па повика: „Бежи, бежи натраг; ако те опази арамбаша, посећи ће те!” и отера ме натраг. Ја гладан, а жалећи за мојим петацима, помислим: ја нисам ником крив, а неће мене арамбаша посећи; вратим се око брда, дођем кући, ал’ то велика громила оружати људи, дуге пушке о шљивама висе, једни седе, други одају. један седи те га момак чешља, велики перчин, све му се прси сијају. Ја запитам једнога: „Које је арамбаша?” јер сам упамтио од онога што ми петак узео, да је арамбаша њиов старешина. — „Оно је, вели, што је у токама, што га момак чешља.” Ја скинем капу, пак одем те га пољуби у руку. Пита ме чији сам; ја му се кажем да сам Алексин. „Добро, душо, добро, ми ћемо да ручамо, пак ћемо ићи. А где ти је отац?” Кажем да ја не знам. Пожалим се арамбаши, да ми његови момци узеше кесицу и прстен. Он фришко посла три момка а она тројица дођоше; упаради и пита ме који је узео. Ја кажем: овај је, а он повика, те ми одма даде и прстен и петак. (Овај који ми је кесицу узео био је именом Новица из Гараша, и он је после у Карађорђево време подигао ребелију на Карађорђа. Наћи ћете у мојим писмама које је године и месеца било, ја сам заборавио. За Новицу и његово друштво против Карађорђа има се доста писати — а и за друге бунтовнике који су и кад на сирому Карађорђа бунили.)

На Врбици арамбаши нису биле токе, него све талири један до другог, по јечерми испрешивати. Таман они седоше да ручају, али враг, или ђаво, донесе две бабе из Подгорја. Ђипише питати откуда иду и чују ли гдегоде за какве ајдуке и јесу ли виделе какву војску. — Јадне бабе не знаду обиње, да лажу, кажу: „Идемо из Уба, никога нисмо виделе, но чусмо на Убу, да је Алекса са некаквима се побио и растерао.” Онда ти двојица ђипише, свезаше бабе за шљиве, загрнуше зубуну, па голим ножевима плостимке, одсекоше и од шљива гране: „Казуј, баба, шта сте јошт чуле и видиле?” јадне бабе пиште као гује: „Јаој, стајте, казаћемо”; а оне сироте оно те оно, што су и пре казале. Зар и њима се досади тући, повика Врбица: „Прођите и се, но ајдете ручајте.” Ручаше побрзо, пак онда узеше мога брата Николу и нашега слугу Тодора међу се, и одведоше са собом до у село Јасеницу до оне чесме, пак и врате оба натраг. И ови кажу да су врло брзо ишли, зар бојали се чете; и ништа не платише, а ваљда би платили да не дођоше вражје бабе, те поплашише. (Овај арамбаша Јован Врбица, после за Карађорђево рата, имао је добар дар и све је рањене момке у Врбици и по војсци видао и танета из момака вадио; и ја кад сам одлазио у Тополу, многи пут сам му кад на конач кад на ручак долазио, и врло је поштен човек био; и о прошлости смо један другом приповедали.)

Сад мој отац кад у Колубари дозна, да ће Врбица од Каоне преко Бранковине проћи, поита из Колубаре са четом да га претече, но кад дође кући, а Врбица измакао и отишао Боговађи. Мој отац задржи се у Боговађи, и поручи да му јоште војске дође, пак онда се крене на Кљештевицу, гди кажу да је збег био, говорећи: „Ајте, јунаци, да и питамо, како могу чете преко ваљевске преводити, и да им покажемо да сам ја сад господар ваљевске, и да не дам народа газити.” И тако ти оду на збег. (Не знам је ли ту Карађорђе десио се; а можда је очо руку видати.) Еле по малом отпору збег раскопају,

и, што су нашли казанчића, санчића и котлића, свак своје позна и поврати. И одонда су већ престали беспослени буљуци по нахији 'одити; док веће и турски судови по касабама се поставе; а мој отац почне опет, као и пре немачке крајине, кнезовати; док и Фочић посече га. Дакле, Карађорђе је имао две ране, једну на руци од пушке, а другу од сабље на образу. Обадне ране од Ваљеваца.

Сади треће зло, јоште у почетку које је хтелo да буде, које би могло највећу несрећу нашем народу да проузрокује, овако је било, ако ме питате. Казао сам да смо на Врачар изишли с војском 1804. године, 6. маја. У нашој војсци био је Живан Петровић из Каленића који је био како мога оца Алексе, тако и наш главни буљубаша; и свагда се уклањао испред Карађорђа, јербо је знао Карађорђе, да је Живан из села Каленића, где је он у руку рану добио.

Поврати се Карађорђе из Пожареваца. (Који је био узео од сваке нахије поглавице и понешто војске, отишао у Пожаревац и предао Турке; а мене оставили те сам топчидерску војску надгледао и рачуне и ђебану примао, а понеки пут с Турцима се по Врачару тукли и Сава-малу попалили.) Премда смо ми сваки у свом логору запрећивали да нико без узрока пушку не избаци, биће каштигован, но, војска скоро сакупљена и нерегулата, није се могло сасвим узаптити. Карађорђе, кад дође (неколико дана по доласку), пошље свога чауша и у сваком логору изда оштру заповест, да се нико не усуди пушку напразно избацити, јербо ће жестоко каштигован бити. Али неки наш мали буљубашица, Митар Мањеница, брат кнеза Пеје из Забрдице, кога је Фочић окнежио када је мога оца посекао, и који је Пеја са Јаковом и Карађорђем у војсци ишао на Пожаревац, кога је Карађорђе омилио и један му од турске уцене сребрн нож поклонио, — исти буљубашица Митрић избаци једну пушку. Чује то Карађорђе, јербо је близу нас седио (тј. кнез Сима на Стењаку, више седање соларе; а наш логор на Царевој Ђуприји; а Карађорђе и Катић Јанко између нас; а Младен и Милан код 'Ајдук-чесме; све то с леве стране Топчидера). На глас пушке пошље Карађорђе своје момке; нађу Митрића и отерају његову чадору, који се оправдао, да се сама пушка окинула.

Кад то види стари буљубаша Живан, а он се поплаши, мислећи; кад Карађорђе отера Митрића малог буљубашицу, који је само избацио пушку преко заповести, а сутра ће и мене, који сам са кнезом Алексом у моме селу на њега пуцали и руку му пребили, то Карађорђе само проба, хоће ли војска ваљевска бранити свога буљубашу. Јаков и Катић Јанко били су отишли код 'Ајдук-чесме у логор Милану и Младену као у гости. Ја сам у'ладу спавао, док пробудим се и чујем где добоши лупају, а војска се паради. Помисли и фришко запитам откуда Турци долазе. Живан каже: „Неме Турака, него Карађорђеви момци отераше буљубашу Мањеницу. Данас њега, а сутра ће мене, да пизму покаје. А ми не дамо се газити; зато сам ја заповедио да се војска паради и топови да су готови, и'оћемо нашег буљубашу међу нас.”

И то треба знати, да донде није ни у једнога поглавара било топа кроме у нас; које су нам пријатељи из Новог Сада, особито владика новосадски Јовановић, јоште како смо у марту Шабац почели тући, по Пуљевићу из Митровице, два топића по од по фата послали. Зато смо на најопаснијем месту и стали с логором, на Царевој Ђуприји, и чували. једно зато што смо имали два топа, а друго што је у нас ваљевске војске од свију највише било. А кад војску Живан побуни, ја виде какво зло и пропаст хоће да

буде; стога повичем: „Стој, буљубаша, ја ћу сад Мањеницу довести!” И рекао би да нисам отрчао, но одлетио, и Карађорђу све кажем шта је и каква ће несрећа за све нас отуда произићи, а и сам види гди се војска колеба и паради. Карађорђе одма рече: „Ајде, момче, и моли Бога што си брат кнеза Пеје, који ми је ушао у вољу на Пожаревцу, а млад си и кажеш да ти се сама пушка оборила, а ја бић тебе научио како се своје оружје чува, а не би ти помогао ни овај чича-прота.” (Он је мене многи пут звао: чича-прота.) Ома вратим се ја са Мењеницом у војску, и колико сам умео саветовао и казивао, зашто смо устали војевати: да би се са божјом помоћу избавили од турскога зулума, а другојачије не можемо но слогом и старијега послушанијем, и да сви ми морамо имати једнога старешину, као у срећним домовима, кога ћемо и слушати и бојати га се. Сва војска повика: „Тако је, тако је, и један старешина бити мора свима; но међу нас љубов и слогу! и да се с Турцима бијемо и нашим старешинама покорни и послушни будемо, али да и старешине нама правду твора!” и прочитаја.

У недељу по обичају дође Карађорђе и Катић и ондашње нахијске старешине, и после божествене литургије седнемо под 'ледник; ту је и Живан буљубаша. Међу прочим потребним а и шаливим разговорима запита Карађорђе: „Бога ти, момче, какву ти ономад будалаштину бејаше започео?” Живан: „Од стра, господару, скривио сам јоште кад је кнез Алекса заповедао.” — Он се осмёну мало: „Та који се боји, онај бега, а не онако. А ти, као стари буљубаша свима нама добро познатог кнеза Алексе, требало би да си код њега памет научио, да научиш и мене и свакога другог, да се држимо у љубави и у слози, а не да зао пример показујеш. Видиш шта смо започели, и знај, ти и други, да Црни Ђорђе није подигао оружје да над својом браћом пизму и освету чини, веће је подигао и позвао све вас и свакога Србина на оружје, да на Турцима освету чинимо, како за кнеза Алексу, тако и за све кнезове наше и браћу, које су Турци исекли и погубили, и да скинемо у име Бога јарам који Србин од Косова вуче до данас. А ја одсад првога чујем да рекне, да ће своме брату Србину пизму или освету учинити, ја ћу десет Турака живи пустити, а пизмеџија Србину главу ћу одсећи.” Живан: „Господару, признајем да сам покварио и крив сам, али сам се препао. Опрости ми! Он се опет малко осмёну. Живан пође му да пољуби у руку, он му руку не даде, него се пољубише у образе, и рече: „Нити је крив кнез Алекса, нити ја, ни ти, но онако је онда време било. Одсад који што старо зло помене, или какву пизму узгони, биће му као што сам казао. и док сам ја жив, неће бити пизме, ал неће ми ни други судити...” Устаде и „збогом!” — оде своме чадору. Ми сви присуствујући онде скинемо капе и благодаримо на опроштењу и прочитаја.

Опет Живан и Карађорђе. После је овога Живана Карађорђе врло љубио и у 1806. години, када је Карађорђе дошао у Ваљево, да идемо на Братачић пред Хаџи-бега, онда на Кличевцу седнемо да печено јагње ручамо, — он зовне Живана: „Оди, Живане, да ручамо!” — Живан: „Де-те ви, господару, ручајте; ја данас постим понедељник.” — „Ха, ха, ха! Којекуда, по души те, зато 'оће Хаџи-бег да попали сиротињу, јер ви постите понедељник. Седи, ручај велим ти!” — те ти се мој Живан наклопи на јагње, као и Карађорђе и ја, грешници. Карађорђе: „Којекуда, момче, смета ли ти јагње?” — „Вала ти, господару, који ми опрости; одсад ћу све овако.” (Карађорђа био пошао на Мишаре, пак уз пут дошао са око 300 Гужана. У Карађорђа није било обичаја море, бре, никоме рећи, но свакоме, и млађем и старцу: еј момче, мало

позатегне, рекао би да два о изговара, нпр. моомче То је знак неког почитанија и благоволенија.)

ДНЕВНИК МАТЕЈА НЕНАДОВИЋА

ПОСЛОВАЊЕ У БЕЧУ

У време Бечког конгреса

Други ред поласка мога с прошенијама у Вјену

(**О**нда сам понео и печате, ако се она прошенија не одобре да другојачија могу правити.)

9. децембра 1814. год, у среду, по совершенији прошенија, дођем у Карловце; ноћим.

10. децембра, четвртак. У Варадин. Потпишем пасош и маршруту за пошту, одем у Нови Сад, купим потребно на пут, дође пошта и по полдне у 1 сат из Новог Сада пођем. Не имајући коња, на трећој пошти преноћим.

12. децембра, увочи недеље, дођем на конак у Пешту. Ноћим, ујутру док пасош потписа, док у Будиму опет коња нема. Сислим, платим фијакера до прве поште (13. децембра) и у 1 сат по полдне седнем у кола.

14. децембра. Путујем дањом и ноћом.

15. децембра. У вторник у 8 сати дођем у Вјену. Код „Златне крушке” ноћим. Из Новог Сада у Беч за 4 и по дана.

ПОСЛОВИ С РУСИМА

Д

екембра 15. дне 1814. год. дођем у Вјену по други ред с прошенијем из

Земуна, одакле сам 9. декембра пошао. 16. декембра јавим се г. Недоби и предам јему писмо од народа с печати послато и објасним усмено, какво је сада страданије у Србији и прочитаја. — 17. декембра рано у 8 сати одем г. Недоби и све му по реду пространије изјавим: да сам донео полномошчије и печате војводске, да можемо по совету њијовом писма правити и печате где потребито буде ударити у име целог народа српског об оно пол Сави. Тај час одем с Недобом графу [Јовану] Каподистрији у канцеларију. По обичном поклоненију, кажем: да је народ српски сада у крајњеј погибели и да Турци секу, вешају, на коље набијају, робе и харају и проче, тако да је народ принуђен био и по други ред, обаче последњи, послати ме с полномошчијем и печати да могу просити милости најпре у императора росијског као у покровитеља, а после у свију христијанскиј царева и сајузника; зато от Јего Сијатељства совета просим. Граф советује и за добро налази да свима царевима прошен ија поправимо, и да буду готова. За руског императора да просим аудијенцију преко Булгакова, и не буде ли могао аудијенцију исходатајствовати, то у цркви или на степени, кога император Александар из цркве пође, да му се инштанција у руке предаде; и да одем код његова секретара Стурзе, да прегледи је ли добра инштанција, које сам тако учинио и отишао Стурзи, провидио је и казао: „Добро, добро! јоште додајте овај пункт: чтобы цареви утолико милостиви били народ српски са султаном помирити, и чтобы султан са Србима, аки с подајницима и с платежницима својим поступал, а не аки са жертвами.” А то је било одма и тако начинимо на сва четири једнако прошенија, тј. аустријског, прајског, руског и англијског. Донешено прошеније одоздо, које је у Земуну 8. декембра 1814. год. начињено, није сходно видео оном опстојателству.

19. декембра препише г. [Димитрије] Давидовић и [Димитрије] Фрушић и однесемо по трети ред г. Недоби увече, и тамо оно прошеније и преноћи; и Недоба повадио из тога неке главне пунктове, те и он у канцеларију предао, које ће император читати пређе нашег прошенија, и рекне г. Недоба: да се може јоште на краће начинити, и што више на росијске речи преокренути, јербо ће цар слађе читати и прочитаја. Советује г. Недоба: да на графа Неселроду начинимо прошеније на немачком језику, и да га молимо чтобы он нама у Јего Имп. Величества аудијенцију исходатајствовао, и да би и он својим уваженијем како код руског тако и код другиј сајузника за народ српски милост своју показао и говорио и проче, како стоји у његовом предатом писму.

20. децембра. Ово исто писмо однесемо у канцеларију и предамо г. Булгакову, он га из канцеларије однесе и предаде грофу Неселроди у великој сали. — И даде ми Булгаков цедуљу под печатом, и однесем је Недоби, који одма оде Булгакову на разговор. — Код оца Ђермана ручам, и с њим одем у секретара Даниловског препоручити се; он казао: дело је ваше у графа Неселроде, тај појдите. Данас писао сам архимандриту Мелентију, Молеру и Гаји [Николајевићу] и јавио да сам срећно овде дошао пословати: и како советују онако поступамо.

21. децембра преписао је г. Фрушић и однео сам Недоби, видно и одобрио тј. прошеније на цара; и казали смо да су исто тако и на друге царе, само што су имена измењата. Казао ми је Недоба да одем до Булгакова, и да му јавим да су сва прошенија готова.

22. децембра у 10 сати отишао сам у канцеларију Булгакову; он казао: „Приди у 12. час.” Отишао сам у 12. час, а он казао: „Дали смо расписку императору о вашем пришествију и прошенију, што он скажет, ви то узнат будете чрез г. Недобу” и прочита. Одем одма Недоби и кажем да сам био код Булгакова и шта ми је рекао. Недоба каже: „Добро, језели мње они скажут што нибуд, то ја вам не закасњу обзнанит. Но подаждите.”

25. децембра увече питао сам Недобу има ли какав одговор од Булгакова. Недоба казао да нема јоште никаквога.

24. децембра рано око 9 сати одем Недоби и питам: има ли какав одговор, — каже да нема, но да одем код Булгакова да га сам упитам. У 12 сати одем Булгакову и питам: има ли какав одговор. Он ми казао: „Пождите, јоште не пришло од императоре.” Ја казао: „Будемо ми пождити, токмо имејемо л’ ми надежду добити аудијенцију у Јего Величества, чтобы јему народњеје прошеније вручили.” — Булгаков: „Конечно будет, но времја неизвесно.” — ја: „Језели ви знајете, што не будет аудијенцији, то ми где нибуд будем вручит јему својеручно писмо.” — Булгаков: „Будет, будет несумњено.” — Спрошивах: „Давати прочим царем прошенија прежд нажели код нашег императора аудијенцију имејемо?” Казао Булгаков: „Конечно, надобно дават. Наш цар всја знајет, но ви поскорите дават”; и казао нам да прошенија буду готова на све царе. То вече одем г. Недоби, и кажем да је обнадеждио да ће бити аудијенција и казао нам да прочим дајемо прошенија. Тако исто и Недоба рече: „Подај што скорије, на то наш цар чека”, тј. да дамо и другим владатељима да они могу боље радити за нас у согласију. Ту је присуствовао и г. [Лазар] Павковић. Тако смо и почели и дали графу Врбин прошеније за аудијенцију код императора аустријског. Тако и прочима, како стоји, свакога под својим именом на особитим листовима, сиреч: на аустријског, на прајског и на англијског, о којима сам свима записао како смо ишли и кога дана и како смо коме предали. Давао сам Стевану писмо (прошеније) да однесе до г. Стурзе да и он провиди, но Живковић није хтео, но ми је казао да му више праг не прелазим... и прочита.

31. децембра у 6 сати одем код г. Недобе и кажем да смо били код аустријског Худелиста и да смо му предали у руке прошеније које ће он дати графу Метернику, и да је казао г. Худелист да је се Српски сенат врло непоштено противу државе и противу самог императора владао; но да они то ни најмање српском простом народу

не приписују, и да ће он, тј. Худелист, јоште данас по одлазећем њиовом куриру у Стамбол у име императорово јелчији аустријском писати да би султан, као њихов пријатељ, заповедио Турцима да од онаког са Срби поступања престану. — Недоба је казао: „Право и каже, да су ружно поступали на комшилуку”, и да је добро што ће они султану то преко јелчије дати знати.

1. јануара 1815. год. Нисам одлазио г. Недоби.

2. јануара такође, имајући посла другима одлазити.

3. јануара рано у 8 сати одем г. Недоби и казао му, коме смо предали прошенија и с киме говорили; зато рекао ми је да одем до у канцеларију до Булгакова, и да му кажем да смо сва прошенија испредавали.

у 10 сати одем у канцеларију, гди чекам читав сат, а дође г. Булгаков. Сказал јему: „Ваше Превасходство, ми по совету вашему сва прошенија гди које надлежало раздали смо, но что нам тепер повелевајете делат? — Он: „Хорошо, надобно ждат одговор.” — Ја: „Сказал аустријски император, что будет аудијенцију нам дат, зато наставленије прошу”. „Хорошо, ја о том с графом проговорју, а ви завтра придите.”

4. јануара у 10 сати одем код Булгакова и јавим се у канцеларији. Он сказал: „Јето граф Неселрода пошел у императора, но ви подаждите и завтра об дванадесетом часе придите.”

Увече у 6 часа одем Булгакову, да кажем да ујутру доћи не могу, јербо морамо код аустријскога императора бити на аудијенцији и не нађем га у канцеларији. Одем г. Недоби и њега не нађем, вратим се. После опет одем г. Недоби, нађем га и кажем да сутра морамо бити на аудијенцији код аустријскога императора, зато га молим да отиђе до Булгакова и каже да не могу у речено време код њега доћи; потом Недобе за совет питам, како ћу код аустријског говорити. Каже: „Говорите да је народ серпски к овом двору био толико година веран и биће и унапредак и прочитај.”

5. јануара у 1 сат по полдне одем у канцеларију, гди Булгаков даде ме одвести у велику салу; сказал: „Пождите немношко.” Там сидел пол часа. Приде Булгаков и у другу собу графу Неселроди узове ме. Граф таки по мојем поклоненији зачал говорит: „Ето, ја сам бил у государја, ја све сказал и он сам видел како серпски народ тепер страдајет од Турков; да, император многократно писал султану, чтоби престал от такових мучителствиј и прочитај; и вас император будет зват к себе.” — Ја спросил графа, чтоби и он од своје стране како код Јего Имп. Величества Александра Всеросијског тако и код другиј сајузников постаралсја о благоденствији народа серпскога. — Граф: „Ја све то сатворју по силе мојеј.” — Ја сказал, что ми били на аудијенцији код Јего Величества императора австријског, что он сказал да что боље можно у тајности пребивамо, что не би Турки дознали, и тим у вјашче зло вергнут. Он, граф: „Правда то, — но ви прочим не јавили, токмо нам росијском, австријском, прајском и англијском, а од тих не будет султан разумит. Но друго что?” Ја: „Он говорил, что он као добри пријатељ султанов будет јему писат, чтоби народу серпском у облакшат. Но будет ли султан послушат, не знаје.” — Граф: „Правда.” — Ја: „Ваше Сијателство, ми дали прошенија на 4 царја по вашему наставленију; но наша

серпска надежда на Русију, покровитеља својего, да и избавитељ скоро будет, сва: јежели избавлени будемо, то Русији благодарит, а јежели пропали и истурчени останем, то Русији приписат будем.” — Граф: „Јето правда, вас император будет зват, и ви узнате чрез г. Недобу,odoroје времја будет.” — „Просим Ваше Сијателство, чтобы ви пространо рассказали Јего Величеству како ниње бедни народ у крајњеј нужде, јоште никојему другому руке не пружајет за избавленије просит, токмо Русији”, и прочитаја. Граф: „Несумено он вас избавит.”

6. јануара одем г. Недоби и кажем, да сам био код Булгакова и грофа, и да су казали да ће нас император звати на аудијенцију, но в oтoроје времја, да ћемо преко јего знати. Недоба: „До бро, что они мени скажут, то ја вам бесумено јављу.”

7. јануара опет г. Недоби, и нема никакав од— говор. Одем г. Павковићу, он мало болестан. 8. и 9. јануара нисам био.

10. јануара рано у 9 сати одем г. Недоби и момак каза: „Не има господина код куће, но дођи довече око 5 или 6 сати.” У 5 сати по полдне одем и нађо другoга човека код њега, и не мого се ни о чем разговарати. Само каза ми г. Недоба, да има једна соба за једну персону близу њега.

13. јануара ишао сам код г. штатског титуларног советника Павковића, разговарам се, но дође један официр, тако одем.

14. јануара у 4 часа примили смо писмо из Земуна с потписом Архимандритовим, Молеровим и прочим на г. Павковића и г. Недобу, Фрушића и друге. — Таки по г. Је(вти) пошљем писма г. Павковићу да изручи; Фрушићу и Давидовићу ја сам предао. А јего високородију господину штатскомy советнику и кавалеру Теодору Ивановичу Недобе, да ја предам. И отишао сам у 5 сати по полдне и не нађем га код куће; слуга каже у 7 сати доћи ће. Ја слуге предал писмо, и кажем, да ћу доћи у 7 сати на разговор и тако вратим се. То вече у полак 7 сати одем опет, нађем г. Недобу, почнемо се пространије разговарати за нас српске депутате — и за нека сопствена предложена прошенија која сам видно код Булгакова у канцеларији да је веће повторено. (Јевта Чотра дао је прошеније, гди се каже да је био српски советник и за се проси, да га цар призна и награди пензијом као и оне у Русији српске бегунце, и које ми је Булгаков показао. Пита ме Булгаков: „Знаш ли ти за то?” — Кажем да не знам.) На што је говорио (Недоба), да би боље било трудити се о опшчему благу, а то получив сваки ће учасник бити, и да је у опшчему благу получио и наше сопствено — за које смо се нарекли депутати. — У то доба дође момче, пресече нам разговор, и даде ми оно писмо које сам малопре његову момку био дао, тј. Мелентијево, Молерово, Максимово, Цукићево и прочих, да га однесем г. Павковићу да га преведе на русијски и да се даде грофу.

Тај час — 8 сат — однесем г. Павковићу и кажем му налог, који рекне: „Све ћу учинити за љубов рода, и дужности царске службе.” Хотео се и више разговарати, но дође један, и тако ми је со отпушченијем рекао: „Заповедајте сутра доћи, те ћемо се што нибуд разговарати.”

15. јануара. У 11 сати опет одем Павковићу да видим преводи ли оно писмо које сам му синоћ дао, но он скоро сво бијаше превео. БлагодаРим му на његову труду, који је се прошедшу ноћ био трудио о нашем делу, и казао ми је да ће данас све начисто бити преписано, и да ће га г. Недоби послати и даље куда надлежи.

16. јануара одем Павковићу г. Лазару, и питам је ли свершио писма. Каже: „Свершио сам и г. Недоби послао.” Тај час одем и нађем га; каже ми: да је писмо преведено, и да га је дао грофу Каподистрији, но да га гроф није имао кад прочитати, него ће вечерас прочитати и дати у канцеларију грофу Неселроди. Питао сам: ваља ли с овим писмом да одем и сам до Булгакова? На то Недоба: „Ваља, ваља, но отићи.”

17. јануара. Ујутру рано у 8 сати у канцеларију, но г. Булгаков јоште не бејаше дошао, зато служитељи кажу ми да неће доћи до 12 сати, но после да дођем. У 12 сати одем, но г. Булгаков бејаше код грофа Неселроде. Причекам, изиђе Булгаков, покажем му писмо које су Срби из Земуна писали, да Турци нису ни најмање своје јарости у Србији умекшали, но једнако Сербље бију, секу, харају, робе, и на коље набијају, и да се њихова злоба све од дан до дан више и више умножава а не умаљава, и да су Турци сасвим намерили и име српско да се не чује истребити; зато просимо чтобы од императора и каквог небуд решеније от Јего Величества добити. — На то Булгаков отиђе у другу собу гди гроф стоји и јави му, изиђе и мени каже: „Ја сам то све казао грофу, и данас јошт гроф до императора полази, и све јему сказати; што буде от императора то ћете ви чрез г. Недобу извесно знати.

То вече отишао сам г. Недоби, казао сам му да сам био код г. Булгакова и шта је говорио. На То МИ Г. Недоба рекне: „Дођи ујутру рано, и оно писмо које је на русијски преведено от грофа Каподистрије узми и Булгакову однеси”.

18. јануара. У 7 сати примимо писмо од Гаје Николајевића из Земуна и однесем г. Недоби, његово предао му, а наше прочитам које гласи: за Карафејзу, да се у Ђуприји-паланци затворио са својим крџалијама, и муселима ондешњега посекао, и хареме оданде отерао, и у околним нахијама дао себе прогласити за највећега њиховог старешину, и да народ ништа се од другога нико нема бојати, но да ће он свакому и самом цару и везиру за њи одговарати и њи бранити. На то рекне ми г. Недоба, да ја у име њега отпишем и поздравим све, тј. Мелентија архимандрита, Молера, Цукића, Поповића Максу и проче, да им отпишем и на то и на первашње писмо у име њега, да и уверим да је надежда добра, и да ће бити спасеније, само нека моле Бога да живи Император Александар. — Ако не данас биће сутра, ако не сутра то прекосутра, еле неће остати без спасенија, но мало да буду у стерпенију; и прочита. И то ми је рекао: „Турци секу оне које им кнезови предаду, а не друге, а ребелијанте и други цареви секу”.

19. јануара. Рано у 8 сати одем г. Недоби, и мало поседим док он приписива тужбу Младенову на Карађорђа. По совершенију тог писма, одемо у канцеларију грофа Каподистрије и даде МИ оно писмо српско, што је г. Павковић превео, да однесем г. Булгакову.

У 12 сати однесем оно писмо и предам г. Булгакову. Он каза, да ће га предати грофу Неселроди, и да ће г. гроф предати самом императору. Ја сам га онда од моје

стране молио: „Покорио молим Ваше Превосходителство, чтобы ви у име наше молили јего сијателство г. грофа, да би и ово, а и свако наше тужно прошеније исправно и незадржано преко њега у руке Јего Императорскому Величеству дошло; да се Јего Величество увери како тужни народ серпски, под његовим покровителством, и опет у последњем свом часу узда се и чека од свога покровитеља, да му и избавитељ буде, и да нам какво нибуд решеније даде надежде или већшег очајанија. — Он „То се уверите, све ћемо учинити — и доиста ви ћете скоро срећни бити, обаче ове речи да никому не кажете, за своју чест”, и проч.

20. јануара. Отиђем г. Недоби и кажем да сам однео писмо у канцеларију и дао г. Булгакову.

21. јануара. Нисам никуд имао посла отићи.

22. јануара. Примим писмо г. војводе Молера, такођер друго на г. Недобу с потписом г. архимандрита Мелентија, Молера, Цукића, Поповића и Тополца П(етра Јокића), и то вече однесем то писмо г. Н(едоби) и не нађем га код куће, но се вратим.

23. јануара. Рано око 8 сати однесем писмо и предам г. Недоби, прочитам и ја моје које је Молер писао — — Г. Недоба каже ми да однесем ова писма г. Павковићу да њ преведе на руски, које ће он, г. Недоба, тако дати грофу Неселроди, а гроф цару нашем. И то ми је рекао г. Н(едоба), да су Турци у Влашкој неке зулуме починили; но за се горе.

Однесем тако г. Павловићу писма и кажем, да је г. Недоба рекао да њ преведе како треба, но г. Павковић собом оде до г. Недобе — а да ће он писмо до ујутру свршити како треба — но да ја рано к њему дођем.

24. јануара. Ишао сам рано г. Павковићу, но нисам га нашао, отишао у канцеларију. — У 7 сати био сам код г. Недобе и питао га: хоћу ли писати ја или он за — — На то г. Недоба: „Немој, но гледај свога дела”, и пр. И то рекао ми је: да свагда пишем доле, да гледају каквим начином боље могу, које с политиком које с новци, нека се с Турци помирују; макар голи остали, само душе да се сачувају и вера.

25. јануара. Ишао сам г. Павковићу и дао ми она писма: од 7. јануарија под именом Гајиним, Мелентијевим, Молеровим и Цукићевим; друго од 11. јануарија, које гласи: како Турци по Србији свирепствују; треће проте Смиљанића, истог садржанија.

26. јануара. У 1 сат по подне, примили смо писмо од архим. Мелентија, Молера, Павла Поповића, Павла Цукића, и Гајино, и прочи. Жалостније страдање серпско у Србији, и турско на Србе свирепостије, то јесте: да су од оних који су пређе позатворани били, да су 11. и 12. јануарија на београдским капијама мечи исекли, а числам глава 96. — По казивању земунскога терџомана досада 173 (главе) и да су исти тај дан из крагујевачке нахије донели осечени серпски поглаварски глава у Београд 50. — И тога времена да су игумана из Никоље Атанасија и јоште некоје число Срба довели и на коље код Батал-џамије понабијали живе; и да су из Београда отишли Турци у сваки град и касабу да све оне исеку који су позатварати били у апсове, које

сума износи затворени људи којегди у турским апсовима число у малу руку узети се може седам до осам стотина. у Крагујевцу који су били затворени и посечени 86. — У Чачку такођер 78. — У Драгачеву то време посечени 60. И да су разумели да из Драгачева воде свезани Срба у Београд, (и по путу секу где који сустане, и не зна се хоће ли кога жива и довести) — числом 100.

27. јануара. У 8 сати однесем ово писмо г. Недоби, и не нађем га код куће. Вратим се, и одем г. Павковићу, и покажем писма жалосна, но и г. Павковић показа ми своје писмо, које му је рођак из Земуна писао, исто и оно гласи жалостњејше страдације српско — и он ће из његова писма оно превести.

у 4 сата по подне одем г. Недоби, покажем писма и читам пред њим жалосно стање српско, како последњега од нас говора ишту, у последњем свом издиханију, и питам да ме советује шта ћу им на ово одговорити. Има ли со чим утешити? — Он ништа друго, но како је и пре говорио да им отпишем: да сваким начином гледају како годе с Турцима, које новци, које с политиком, да би мало умирити се за време, јер су така опстојателства, да моле кнезови београдског владику, да он пише и моли патријарха, а патријарх цара, да им за време облакша. Ја кажем: „Ако што скоро не буде то ћу и ја ићи у Србију, водити свога брата и јошт од најбољи фамилија 100 синова или браће, одвести у Стамбол, заклети се патријарху, а патријарх цару, и дати му тај реум нека седе, да нам се само зулум скине. И бићемо султану верни и сваку његову заповест, буди каква била, макар и с оружјем исполњавати.” Он: „А кад што буде, зар да изгину она момчад?” — Ја кажем, да је боље да погину стотинама, него сви. „Не, не, то се може и друкчије, до два дана да видимо шта ће последовати.”

28. јануара. Рано у 8 сати по наредби г. Недобе одем г. Павковићу, и предам му оно писмо и кажем, како је рекао г. Недоба, кад га преведе да га даде у канцеларију грофу Каподистрији, и молим га да што скорије учини он; рекне да ће све учинити.

29. јануара. Дођу нам писма у 5 сати по подне и тако однесем два на г. Недобу, и не нађем га онде, рекне ми његов служитељ: „Дођи ујутру, наћеш га около 8 сати, а после ући ће у канцеларију.”

30. јануара. Рано у 8 сати одем г. Недоби, и предам му његова писма и моје, немаде кад слушати, но оде грофу. Ја му пођем говорити да нас советује што ћемо и како ћемо, има ли какво последње решеније. Он рече: „Дођите мало после, моћи ћемо се о тим разговарати, и да узмеш она писма да однесеш г. Булгакову док г. Павковић донесе.”

У 9 сати одем и почекам. Јего високородије, господин штатски советник и кавалер Теодор Иванович, из канцеларије не може изаћи, а г. Павковић не дође, зато одем, и рекне ми момак: „Дођи довече између 7 и 8 сати, наћи ћеш господина.”

Одем у 7 сати, а г. Недоба још у канцеларији. Чекам пол сата, дође г. Павковић. Потом мало, изиђе г. Недоба и у његову собу одемо. Питам: јесу ли она писма предали? — Каже, да су већ дата императору. За проче рече да се не бринемо.

31. јануара у 9 сати отишао сам код г. Павковића и дао му оно наше писмо, у кому стоји написано: како је једна Серпкиња молила статуу, а мислећи да је жива, императора Александра видила, које је свакога сожаленија и плача достојно. Узе га г. Павковић, и рече: да га покажем у цркви нашим господам, „каково је серпско к Росији преверженије, и у нашега цара надежду полагају”.

1. фебруара био сам у 9 сати код г. Недобе и казао ми је, да ће данас или сутра наш император што смо му год преко грофа дали прошенија и жалосна серпскога [народа] страданија, да ће он то све пред све сајузнике и иностране министре представити, и да ће цар на то казати: да он не може више серцу одолети нити трпити, да се серпски народ будући њему јединозакони, а и под његовим покровителством, овако тирански истребљује! — И да се ми ни најмање не сумњамо, да нећемо скоро следствија добра о тому видети, и да ће надежда не бити тшча. „Но ви претерпите се док видимо шта ће други одговорити на предложеније нашег императора.”

2. фебруара био сам код г. Недобе, и разговарали се — — „Дођите сутра да видимо шта ће бити изашло.”

3. фебруара одем и каже да јоште ништа, „а уверите се, каже, зацело да је све представљено да лепше и боље не може бити.”

4. фебруара нисам био.

5. фебруара одем, питам: има ли што? Он каже: „Надам се да ће данас император на министру издати што буде, јербо тако ред иде, што цар потпише преко министре излази.”

7. фебруара одем и питам, но каже: „Јошт нема.”

8. фебруара примим писмо оздо, однесем и јавим.

9. фебруара одем, питам, нема јошт.

10. фебруара ишао сам, нисам га код куће нашао.

12. фебруара одем, каже ми, да је јуче говорио граф Разумовски са англијским о делу нашем, и да му је добро одговорио; а данас ће са аустријским.

Примим писмо Гајино, однесем да покажем, но не буде код куће.

13. фебруара рано одем, покажем писмо

15. фебруара одем у 8 сати г. Недоби; каже: „Некако не знам или је од Бога или је од кога другог, обаче не може нам посао да пође управо како би требало, ови други стоје супрот — — но опет уздам се у Бога, ако не може другојачије бити, а оно ће бити као Влашка.”

16. фебруара ишли смо ја и Је(вта) да му покажемо писмо, које смо примили од општине; но нисмо га нашли.

17. фебруара одем и покажем писмо, да су Турци послали у вилајет заповест, да сви кнезови морају доћи и од свакога села кметови да поведу оне момке, као: капетане, тобчије, добошаре, и који му драго био чиновник за серпскога владања; они да сви морају доћи у Београд. Судећи, ми говоримо да и хоће како скупе све исећи. Кажемо да су од цара биле пошле тескере у Србију арачке, но да су опет враћене, и да је место тескера од цара изишао катил-ферман на сву Србију, и да хоће да све исече, и прочита. Да се више Срби не могу за новце откупљивати, јербо Турци узму новце и опет посеку, нити се они могу сами помирити докле цар не би предузео да са султаном уреди, и проч. И већ неколико нахија, као: Груза, Крушевачка и Жупа и друге нахије, немаду ни човека жива у себи но саме жене и деца, а људе све које на коље, које извешали. И то ће истином сутра гроф предати цару. Које ме г. Недоба уверава да не сумњам — но да будемо у стерпенију и да четврти дан дођемо и видимо хоће ли се што до оно доба моћи одговорити.

22. фебруара. У опредељени дан одем г. Недоби, питам и нема јоште никакова решенија но „дођите прекосутра да видимо”.

23. фебруара опет одем и нема.

24. фебруара такођер одем, представим писма која сам примио од архимандрита и од Молера: да је Милош у Београду с јоште неколико кнезова, и да везир иште од сваке нахије повелико число људи, под именом да шанац око Београда копају, и то све да морају доћи: тобчије, добошари, каплари, капетани и војводе и најмањи који је био чиновник серпски или момак војводински; а особито да је везир веће двапут Милошу говорио, да му доведе Мутапа, Лому, [Милића] Дринчића, [Току] Протића, кнеза Аврама [Лукића] и проче неке војводе, ако и не доведе да ће Милош за њи главом платити. И да су Главаша у Колари убили, и главу у Београд донели, зато прочи не смеду да дођу, јербо виде како дођу да ће изгинути. Зато је Милош слао човека и питао за совет: има ли каква надежда поћи, макар до 3 месеца, ако ће бити, да се бранимо, да не пуштамо овако невин народ да се коље и истребљује. И да су му наши одговорили да причека док од нас известије добију. Зато како да им одговорим? — На то г. Недоба: „Док и то предамо, да видимо шта ће нам узнутра од цара казати.”

25. фебруара одем питати, но извесни глас дође, да ће император поћи ови дана. Што ћемо ми овде без никаква известија или решенија, куда ли ћемо ићи одавде, не имајући народу ништа показати, прима ли нас или не прима, јербо ће нас питати? Говори ми Недоба: како се чуло да је Наполеон побегао, мислим да ће се император јоште задржати, сад се могу сва опстојателства другојачије може бити и променути, но за одговор чекајте 4—5 дана, познаћемо како ће бити.

1. марта 1815. год. примим писмо од Молера и Гаје и представим: да је Милош јоште у Београду с неким кнезовима, и да су многи народ дотерали и шанац копају; но да су људи, из нахије ваљевске, Ранко из Вуконе долазио, послат од кнеза Петра питати: хоће ли што бити и до 3 месеца да устанемо да се бранимо, јербо знамо док шанац сврше да ће све исећи; како многи људи по шумама и горама бегају, и да су

посекли војводу Протића, и да је везир Милошу говорио и заклињао га тајно, да му буде веран, и да га не изда, јербо имамо — казивао је — рат с Московима и проче.

Питао сам: како би помогло се оним људма који доле седе, пак терају и или у Русију или у Турску или да се овде потпишу? Рекао је: да ми идемо молити овде, јербо „то ми не можемо у њивој земљи, но вама је приличније”. Казао ми је, да отпишем доле у име његово, да је боље овде један него 3. „То је, вели, моје мњеније, а ви опет како знате.” (Ово је за Стеф. Живковића и за Јевту Чотру да онде у Бечу не требају.)

3. марта дођу и писма из Земуна. Однесем увече, представим да су Турци веће почели бојати се и Немца, и говорити: „Имамо рат с Московом, а ево и Немац на нас хоће војну”. Представим да су Ломе војводе 21. фебруара главу одсекли и у Београд донели, представим да су турске чете отишле уфатић га.

8. марта однесем писма Молерова. Кажем како Турци држе све кнезове као под стражом, да им доведу 3000 најбољи Србова у Београд да и исеку, или неће пустити кнезове. — Недоба каже: „То је мучно веровати, и не смео цару представљати, но да се разбира је ли права истина, пак онда ћу ц(ару) ја(вити).”

10. марта одем Булгакову, јавим вишеречена писма. То исто и он, Булгаков, рече да треба о том потврђења.

13. марта пишем Молеру и Гаји да добро испитају: је ли истина да иште везир 3000 људи погубити — — и да ми не пишу којекакве чувене неистините вести, које се не смеду царевима представити.

17. марта одем Булгакову, нисам га нашао у квартиру.

18. марта однесем писмо Молерово, како се Милош са шњим састао, разговарао, и да му је везир говорио и заклео га: „Хоћеш ли, Милошу, бити веран? Имамо рат с Московима”, и проч. Но да Милош иште последње решеније од нас, црно или бело, и да је Молер одговорио, да ћемо скоро одговорити, но нека јоште трпе. Зато просим: шта да им одговорим? Булгаков: „Ја засад не знам, на то: да надежда избавленију зацело има, но јоште време неизвесно!” — — и прочитај.

20. марта донесем писма Молерова и Гајина, не нађем Булгакова.

21. марта такођер канцеларија затворена. Недеља је.

22. марта предам прошеније на грофа. Рекне ми Булгаков: „Дођи до 2 дни”.

24. марта кажем Булгакову, како Срби у Србији непрестано страдају и бесчеловечне муке трпе, у надежди на покровитеља својего, и јоште у оваком положају, да истребленију серпском клоњашчаго с тирјанства никому другому руки своја не простирају, токмо покровитељу својему. — Булгаков: „Из ваших росписок узнали и све знајемо, но ви појдите до грофа Неселроди, он будет с вами говорит прочитај.”

Таки одем Неселроди. Јаве му, он казао: „Њет Булгаков здјес, завтра приди” —

25. марта одем, опет: „Њет Булгаков.”

26. марта у канцеларији каже ми г. Булгаков: „Гроф будет первеје с государом говорит, потом на ваше прошеније одговор даст; но ви подождите, и чрез мења времја узнате, или чрез Недоби”.

27. марта, код Недобе питам: „Једа што?” Каже: „нема”.

29. марта, код Недобе. Кажем, како пишу из Срема: да њ терају судови, да им се потпишу да су ћесарски поданици или да иду у Турску или у Русију. Ако је могуће да представите овом двору, да и јоште претрпе и не узнемирују. Недоба каже: „То ви боље је да замолите за њи код овог двора, а ми не можемо се мешати у овом царству, но ви молите. Али они њи неће претерати силом у Турску. А што њ прегоне из села у село, то политика зактева, да Турци чују. — Кад се тако муче, што нису у Русију пошли?” Ја сам казао: да су Срби уверени били на слово императорово, да ће Србију избавити по слову даному, и да ће се они вратити сваки у своје отечество; или ако сасвим не избави, поне са султаном својим посредством, умири; а друго, сваки овај који је остао, по половина фамилије његове у Србији остало је, зато су гледали ш њима сајединити се каквим начином. Булгаков: „За то что буде государ ска— зал, ви будет узнат.”

— Априла 1815. одем г. Булгакову у канцеларију; он од грофа изиде, и повеселим гледом: „Но подаждите! јоште государ ден не означил, котори будет, а бесумено будете имет у государја аудијенцију”. Ја прошу: „Что делат буду, времја нашему пашпорту прошло? Нас буду терат”. — „Но подајте грофу Стаклбергу, он вам даст росписку на здешњу полицију, и не будут вас онеспокојават.”

5. априла одем Булгакову; и гроф изиђе напоље. Он: „Ето ја помјанул грофу, а ви подождите.”

8. априла одем Булгакову, но он опет каже: „Подождите, неможно питати хоће ли што бити”.

14. априла код Недобе, није ли што Булгаков одговорио? — Није.

16. априла. Такођер није.

17. априла одем код Недобе, изиђе гроф Каподистрија. Тај дан увече опет Недоби; каже: „Дођи други ред”.

18. априла — Воскресеније.

20. априла. Оно што смо пређе чули и јавили, да су се Срби противу Турака дигли бранити живот, посведочио се. На то јавим графу, и граф каже: „Јавићу государу”.

23. априла известије из Молерова писма. Све разумесмо, како су Срби — они 3000 осуђених везиром на смрт — устали бранити свој живот. Говорим Недоби, да советује шта ћемо. Питао графа, граф дозволио да начинимо прошеније по нашој вољи, и дамо преко књаза Волконскога императору. Начиним, однесем г. Недоби, но каже: „Врло је големо.” Задржа код себе за прекинути; два дана стојало код њега, он сасвим другојачије сочинио. Ја примим, и моје употребимо, где смо о свему старом и ново императору опоменули. (Како гласи под датумом 27. априла прошеније на Јего Величество Александра Перваго.) То је дато априла 27. дне.

3. маја г. Недоби покажем писмо: да бедно отечество наше, у последњем часу гибли својеја, нас себи зовет.

4. маја Недоба каже, да је говорио много графу за нас. — Ја одем Булгакову и кажем: да Срби, наш бедни род страждушчи у последњим отчајани свакија милости лишен: нам пишу, что отечество нас потребује в себе имет, зато ми за долг себи признајемо и немедлено отечеству на жртву поспешит будемо; но последњаго решенија просим — и прачаја. Булгаков: „Подаждите, ја много за вас говорио; будет решеније”, и прачаја.

10. маја. Недоби однесем писма Молерова и Мелентијева. Јавим: како се Срби бију и добро успевају, но да би цар послао што новаца, да се сада у овакој нужди потпомогне. Недоба: „А коме би дао, кад у Србију нема човека коме би се доверили, све су неваљали.” — Ја кажем да има и добри људи ком би се смело доверити, нису сви неваљали.

11. маја опет одем код графа Орурка. Граф узме ме у интов и одведе код генерал-ађутанта государевог, графа Чернишева. Чернишев казао: „Поутру придите, будем сам, тепер имејем дело.”

12. маја. Одем Чернишеву, и придет генерал: „Извините, баћушко, что ја сеј час појду на дорогу, а ви что имејете дадите мојему ађутанту, Јакову Степановићу Бутјагину, он мње принест.”

13. маја предам прошеније Бутјагину на Чернишева.

14. маја отишао је и сам император руски из Вјени.

15. маја одем у квартир Булгакову, слуша, каже: „Њет.”

17. маја код Недобе.

19. маја код Булгакова, и казао: „Приди завтра, граф хошчет с вам говорит.”

20. маја отиђем, и казао: „Днес неможно, а чрез 3 дин придите.”

23. маја, по утру. Граф: „Что ново?” — Ја казао как Срби бијутсја непрестано и всегда Турке побеждају и проч. — „Ето знају, но ви делајте что вам первеје сказано — — — они будут престат, а император имејет о томе попеченије, да, и писао — — —”.

„Последњеј раз прошу Ваше Сијателство, чтобы Росија дала денги за сије времја и отпустили нашего Врх(овног) Вожда.” Гроф: „А тко јему бранит, јежели он сам хошчет?!”

28. маја с г. Павковићем одем генералу Оту, молити, да би он и посланик код овог двора нама потребе нужне исходатајствовали. Он, От, каже: „Ми ако пођемо то радити, то ћемо за вас горе урадити, но ви сами о том, како најбоље знате, просите.” — Ја: „Ми се бојимо да у какву замерку код Руса не паднемо.” От: „Ви се тога не бојте, Росија зна вашу жељу и приверженије к јеј; но сада тако је да морате просити сами.”

ПОСЛОВИ СА АНГЛЕЗИМА

30. **Д**екембра 1814. у полак 8 сати одемо с г. Фрушићем и г. Је(втом)

полномошчному (у Конгресу) министру аиглијскому, господину Лорду Кастлрији, да му предамо прошеније сочињено у име серпскога народа, у ком молба стоји да би се и он као краљемесник англијски с прочи сајузници подузео код султана српски народ оправдати и у мир довести и проче. — — — Не нађем га у двору, служитељи нам рекну: да сутра у 1 О сати дођемо, и да ћемо му онда предати писмо, и моћи са шњим говорити, и тако вратимо се натраг.

31. декембра у десет сати опет одемо Лорду Кастлрију, изиђе његов секретар, дамо му писмо и покажемо ког је содержанија и шта просимо.

На то секретар каже: да се они у такве велике предмете мучно подуфаћају. То је дело, вели, у себи врло деликатно, то се каса султана и његове внутрености, „а ми смо са Отоманском Портом у врло голему пријатељству”. — „Баш зато што сте ви у пријатељству, ми к великодушному Англијскому престолу и к милостивому лорду припадамо, што ће њега султан најбоље као свога пријатеља послушати, и заповедити да се престане од оног над Србима свирепствија.” Пита: „На ком је језику прошеније?” „На немецком.” „Ми нисмо добри немци”, но опет га узме. Но други секретар пресети се, и врати нам говорећи: „Носите и на латински преведите ми, боље латински знамо, и сутра га у 12 сати донесите.” Тај дан г. Давидовић и Фрушић увече почну преводити, 1. јануара 1815. год. соверше писмо.

2. јануара одем са г. Фрушићем гди Лорд обитава, предамо секретару; он нам каже: „Док Лорд прочита и види, пак или ће вас звати на разговор, или ће преко нас што буде казати”, и запишу у њихов дневник наш адрес и нумеру гди пребивамо. 3., 4. и 5. јануара нисмо одлазили.

6. јануара сâм ја и Је(вта) ишли смо у квартир Лордов. Дали нам да седимо, и разговарао се секретар турски с нама, питали смо има ли какав одговор. Он одговори: „Јок, трећи дан биће одговор.”

10. јануара око 10 сати одем са г. Фрушићем и Је(втом) гди нам кажу служитељи лордови: „Нема сада ништа, но сутра у 12 сати, може бити да ћете моћи с Лордом говорити” и тако одемо натраг.

11. јануара одемо с г. Ф(рушићем) у 12 сати, мало почекамо, но Лорд покрај нас и један његов ађутант на један ма́ прође на врата напоље: ни взора! Зовну нас његови служитељи у другу собу, где мало тек поседимо, изиђе нам други ађутант, и почне говорити француски: „Будући даје Лорд многим конгреским дели отјагошчен, зато ваше прошеније није имао времена извидети, но ја знајући опстојателства и садашње Двора Англијскога са Портом Отоманском пријатељско сношеније, да и кад добро ваше прошеније извиди, неће вам друго одговорити но ово што вам кажем, а ја вам ово кажем: да се наш Двор Англијски у таква деликатна дела нипошто мешати неће, ни ви више нама долазите, само толико вас могу саветовати, да се добро чувате и у тајности стојите, да вас какови султанови људи не виде и не дознаду о ком делу овде сте, пак ће онда султан рећи: кад се влашки краљеви мешају у моје државе, ја ћу њима начинити посла. Но до неколико дана, ви један можете доћи ако би Лорд имао што да вам рекне” — и тако одемо.

ДЕЛАЊА КОД АУСТРИЈСКОГА ЦАРА

24. **Д**екембра 1814. год. дали смо писмо молбено на г. графа Врбну, да

би нам у Јего Императ. Величества аудијенцију исходатајствовао, чтобы прошеније народно јему ми својеручно вручили. Момак његов одговори: „Дођите прекосутра, биће вам одговор. То смо били ја, г. Ф(рушић) и Је(вта). У речено време ишли смо ја и г. Је(вта) и питали: има ли какав одговор за нас, и не би — међутим ишли смо сваки дан и вече и јутро.

28. декембра дошао нам је одговор писмен, да ћемо бесумњено имати аудијенцију код Јего Величества императора аустријскога — но кад император определи дан и час да ће нам г. Врбна јавити, и проче. Тај дан буду и писма (прошенија) сва готова, која је преписао Давидовић и Фрушић.

30. декембра у 8 сати по подне с г. Фрушићем одем у двор фиршту Метернику да му предамо писмо (на немачком језику) које смо начинили у име народа српскога, но служитељи његови кажу: „Дођите ујутру око 10 или 11 сати, онда ћете моћи предати.”

31. декембра рано у 10 сати одемо опет, гди место Метерника изађе нам советник државни Худелист, и прими писмо, и уверава нас да ће га тај час дати графу Метернику.

Препоручимо се да би и он као једна висока особа код Јего Величества како најбоље знао буде проговорити и умилоствити Јего Имп. Величество да би изволили представити султану, да би престао од онога свирепства које сада на Србље у Србији сушче излива. — Г. Худелист: „Знамо ми добро како и Турци кољу и секу, и на коље набијају и досад, а особито сад су Турци веома огорчени на Србље, и умислили су да Србе сасвим истребе ако узмогу. Обаче тко им је крив, то су све тому они узрок”. — Ја: „Молим Ваше Сијателство, није прости народ тому ништа крив. Народ је прост, ненаучан, особито слуша и повинује се тко му се годе старешина насове”. Г. Худелист: „Ја, ја, знамо ми то добро да народ није крив, но су криве њиове старешине, а особито њиов онај неваљали и гнусни Сенат, који су у Београду били, они су с нашим поданикама свирепије поступали, него сада Турци што ш њима поступају. Они су наше поданике неправедно ариштовали, глобили, били, убијали: они су сваку правичну трговину са својим неваљалством прекраћивали; они су хтели и наше у овој страни поданике против свога цара возбунтовати, да су с непорјадочнога њиовога поступања многи наши граничари, како трговци тако и други, несрећни постали; они су и на самога нашега цара хулили. Тако су се били возгордили са оном малом својом

искром случајне среће, да ниједнога императора у Европи себи савњали нису. Дотле су својим будаластим високоумијем били дошли, да се веће на комшилуку нису могли трпити, и да смо веће ми сви магнати готови били цару говорити, да једанпут дигне неколико регементи, да сав онај Београд разори, но опет, знајући ми милостиво срце нашега цара који жали народ, нисмо му хотели говорити, и чекали смо не би ли се поправили, али не ктеше се поправити дотле докле јадни народ у пропаст не турише. А ко вам је давао изнајпре барут, олово, пушке? Ко добре савете како ћете поступати? Ко ли код султана правдао и увешчавао га да ви нисте устали против Отоманске Порте, но против и његови ребелијанта Турака и зулумћара. Једним словом, тко вас подигао да сте могли донде доћи, докле сте били дошли? Све је то наш цар као милостиви отац вама чинио и преко толики благодејанија и совата опет нисте умели чувати, но они неблагодарни онако се непоштено владаше док бедни народ упропастише. Будите уверени да смо све то одавна предвидили, и точио знали шта ће и како ће с вама бити, но кад и прочи совати наши непослушани осташе, морали смо сожаљевати не о њима, но о јадном народу који је таквим у руке пао. — Преко свега тога, у време своје погибели, ми смо и примили под своју заштиту. Турци су и много искали, наш цар није и хтео дати. — Наш цар народ је сохранио од Турака, и у време највеће ватре у своје државе примио, гди и сад се многи находе —.” — „Ваше Сијателство — рекнем ја — народ прости, који данас страда, тому није крив. Народ није знао њино неваљало поступање; ми за онај невини народ молимо; за народ који је двору аустријском и росијском свагда от толико столетија веран био.” — Фиршт: „Знамо ми добро да је народ српски добар, и да је он нам више и от 100 година свагда веран био, гди смо га годе потребовали, и ми њима и сада нећемо се отрести, но ћемо све оно учинити, што се клони срећи народа серпскога, и буде у могућству нашем, а уверите се да ћу ја сад, јошт и не јављајући императору, јербо му знам вољу, писати нашем јелчији, барону Штирмеру, и по данашњем куриру, и наложити му да он представи дивану и султану како најбоље буде знао, да султан заповеди везиру престати од оног свирепије над Срби, а и кад цару јавимо, то ће исто и он учинити.” И отидемо.

1. јануара 1815. год. ишао је г. Је(вта) у квартир грофа Врбне, питао за одговор, и није ни тај дан изашао одговор за аудијенцију.

2. јануара око подне ја одем питати, има ли одговор за аудијенцију; опет служитељи кажу: „Морген, морген (сутра, сутра)!”

3. јануара рано одем код портирера и питам, цедуље прегледам, наше нема јоште; опет добијем одговор: „Морген, морген.”

4. јануара опет одем рано, прегледим цедуље, наше нема; портирер каже ми: „Вир ур, вир ур! (у 4 сата).” — Тога дана у 5 сати увече, изиђе нам цедуља да ујутру, тј. 17. јануара по немечком. будемо на аудијенцији код Јего Величества Императора аустријскога.

5. јануара у седам сати дођемо у Бург (царев двор). Уђемо у салу, гди стоје на реду они који су пређе нас опредељени. И тако и ми у ред на своје место станемо, тј. ја, Фрушић и Јевта. Дође ред и нас, уђемо у салу; и по обичном поклоненију, на питање Јего Величества, каже му Фрушић тко смо и шта просимо. Утом предам му ја прошеније — у руке. Император рекне: „Све ја то знам. Извесно је да Срби много

неправо трпе, и трпити морају до времена, вас пак уверавам да сам ваш пријатељ био, и јесам, да сам вас помагао барутом, оловом, топовима, 'раном, советима добрим, словом и делом, све сам оно чинио што се годе могло посредством мојим. Уверите се из тога, што сам вас у државе моје примио и заклонио, а да ћу и сад то чинити, то вам обећавам, али добар стати не могу хоће ли султан послушати; но опет мислим да ће мене пре послушати, него икаквог другог императора, будући сам с њиме у добру пријатељству. А да вас од стране Конгреса препоручимо и предузмемо, то засад не налазим за добро; прво, помислиће султан да му заповедати намеравамо, а то нисмо у состојанију чинити, и можемо ономе народу веће зло проузроковати, а ја не знам ко би радији био, ви или ја, да вам помогнем; но ћу му пријатељски представити и мислим утврдо, да ћете до неколико дана следства моји претпријатија у дејствију познати, али ја знам добро докле име Србин и Турчин царствује, то двоје не може се сложити. Но ви будите овде јошт, ја ћу вама дати знати што воспоследује. Ја ћу султану од моје стране што могу лепше и ласкавије представити од стране комшилука, а и од стране християнлука, и не сумњам код султана да се послушати нећу, но хоће ли њега његове паше послушати, то не знам. Ви знате како је код Турака, но шта ћемо кад се што боље засад за вас учинити не може. Ја би најрадији томе народу помоћи; народу, велим, у којем толики интерес моје државе лежи, с којим сам се ја толико година лепо слагао, с којим на неки лепо живити желим. Моја је жеља заслуге српскога народа о мени оправдати и наградити, а и моје заслуге јошт већма код њи умложити, сада пак јошт време није. Уверите народ о мом добром срцу к њему, о мојем посредствију и соучастију, и о мојем торжественном обешчанију: да ћу султану представити и молити га, како најбоље знао будем, да вам спасеније буде. Моје о вама обешчаније заиста чућете до неког времена, а желим и радићу да га у состојанију вашем осетите. А ви постојте онде (у Бачу) јоште, ја ћу вам казати шта буде.” — Потом ми одемо.

25. јануара у пол једног сата одем са г. Фрушићем код штатског советника г. Худелиста, да се молимо да би император или преко Хофкригсрата на Генерал-команду писао, да би Генерал-команда како пријатељски дала говорити београдском уезиру, да би престао од свирепог са Србима поступања, будући да смо у надежди да ће султан послушати царева који су му писали, и да ће везир скоро доћи наставленије да са Србима мирно поступа. Но нисмо га нашли код куће. Служитељи рекну нам: „Између 8 и 9 сати дођите, моћи ћете са г. Худелистом говорити.” Између 8 и 9 сати одемо опет и место Худелиста добијемо разговарати се код штатсрата г. Пренера. Потом одем у кабинетску канцеларију императора аустријскога, да видим има ли какво решеније на инштанцију српски емигранта. Ту ми императоров секретар јави да је иста инштанција јоште 18. јануара књазу Метернику отправљена. — Исти дан одем књазу Метернику. Ту ми јаве да је на Државну Канцеларију послана, и зато да се код штатског советника г. Худелиста или Пренера јавим. — г. Худелиста не нађем у канцеларији, а г. Пренер ништа ми није могао казати. — Доцније одем око 1 часа по подне и ту се наново пријавим код Худелиста, овај одма советнику државном г. Пренеру оде, извести га о делу, и Пренер ме дозове говорећи ми ово: „Ваша инштанција, коју сте 17. јануара нашем императору предали, послана је фиршту Метернику с препоруком свевисочајшом и са желанијем да би се у тајној конференцији внатрених дела о тому посавоветовали, како би се желанију српски емигранта удоволетворити могло, будући да њихово желаније са желанијем императоровим сасвим сагласно јест. У сонету се том за добро нашло да се иста инштанција у копији у Цариград интернунцијусу или јелчији аустријском, барону

Штирмеру, пошље, и да му се од стране императора и Метерника и Државне Канцеларије дело српски емигранта усрдно препоручи, тако да он, као што га Бог учи, и као што боље узможе, прилику гледа, онако ствар ову дивану и султану представити (турском) да само подозрење или каквом злу већем предупреди, будући да је ствар у себи тако чудна и деликатна (тугаљива), да се одовуд никакво наставленије дати не може, како Штирмер да поступити има. Бојати се убо морамо да с добрим намеренијем зло код Турака не ускоримо, а злим засад или силом или претњом поступати нити можемо нити је разумно; зато смо му препоручили само ствар српску и под совесни одговор званија и определенија његовог наложили му, да гледа сам како боље може вољу императорову испунити, и милости императорове достојним учинити се, и за вас добро издејствовати. Сад је време такво, да више и боље што за вас учинити нити знамо, нити се може. Со тим јоште једанпут увери ме и наложи Ми од слова до слова српским депутатом да кажем.

28. јануара. Између 8 и 9 часа одем с Фрушићем код штатсрата г. Пренера аустријскога, покажем му данашња известија како јадни Срби страдају, и молимо га да би учинили милост за коју смо и г. штатског советника Худелиста молили, да би о том императору говорили и у име нас молили, да би Јего Величество преко Хоф-кригсрата на Генерал-команду заповедио, да би Генерал-команда, каквим год лепим начином београдском везиру говорила, да би везир за љубов овог двора и комшилука престао од онаквог мучитељства, с којим Србље мучи и истребљује, и покажем му колико Турци Србаља у Београду и на други мести мучитељски истребили и то само за неколико дана. — Друго, молили смо и то, да се наложи Генерал-команди да заповеди официрима пограничне страже да свакога Србина који би преко Саве у ову страну бегао и тражио свом животу спасенија — примају, јербо досада није то за неко време допушчато. — Г. Пренер: „Господо, то није од султана, но је то све од онога проклетога Сулејман-паше; и ако и буде од султана, уверите се, да ће вам наш цар све као отац ваш што је год могуће учинити. Ми смо из канцеларије тако ту ствар Штирмеру у Цариграду препоручили да боље за вас бити не може; тако, велим, да ни наш сопствени интерес сматрали нисмо, а знате, да и ми наши непријатеља имамо, да смо и сами код Турака оцрњени и толико смо му пута досад због вас и наше трактате нарушавали. Уверите се, да народу неће ништа бити, а да криви морају се бојати (премда је то код султана много што смо му онако писали), но не смеду они праве сећи. А знајте и то, да се они (Турци) и своје сенке боје, а ово што сада чине, ако је све истина, то ће им се извидети и оштрије препоручити да таква зла не чине, јербо наше команде нама не описују да је баш сасвим тако почело бивати и среда се сећи. Истина да Турци много секу, али само оне, које им њиови кнезови предаду. — И ми ћемо писати на Генерал-команду да гледу лепим начином говорити везиру, да не чини таквога мучитељства на християнлуку, и јавити да смо писали у Стамбол, а што се тиче који Србин побегне амо, да га приме, обаче покривено, да Турци не виде. Опет уверите се да ће све то до 26 дана сасвим другојачије бити, за то доба моћи ће наш јелчија за вас сигурно штогод добро издејствовати.”

5. фебруара оде г. Фрушић по други пут код штатсрата г. Пренера питати: јесу ли писали на Генерал-команду, да би предложили везиру да престане од мучитељства и тиранскога поступања над Србима. Он каза то: „Ми смо јоште онај час писали Генерал-команди да нас добро и порјадочно у томе извести, раде ли Турци све оно што се овде од вас чује, јербо нама Генерал-команда није више јавила само за 40 Срба да су

у Београду погубљени, и то од оних ребелијанта, које су њихови кнезови сами Турком предали на смрт. Кад се о томе чрез Генерал-команду извештимо, онда ћемо то дело по зрелом расуђенију предузети: међутим доћи ће из Цариграда од нашега барона Штирмера је ли што могао за вас код султана издејствовати, и ми ћемо поред тога знати се владати за ваше шчистије.”

18. априла одемо код министра г. Пренера и јавили смо, да су Срби опет противу Турака востали свој бедни живот зашчишћавати, па само јављамо да знаду, а кад боље разберемо да ћемо доћи јавити им, и совата на то од њих искати.

26. априла. Извесно разумемо, и опет г. Пренеру одемо, јавимо, и он каже: да су гранични команданти и њима о томе известије дали. Молимо да нам у таквом случају сонет даде. На то нам он каже: „Наш јелчија дивану турском говорио, но ништа успео није. Сам је Реис-ефендија казао: да та раја мора сва помрети, која се тако често буни” — Просили смо на то од њега совата, и да се овај двор с прочима подузме нас својим посредством са султаном помирити, но он каже: „Не могу вам на то одговорити, док се са г. Метерником не посавешујем, но други пут дођите у опредељени дан.”

3. маја. Одем г. Пренеру он тако каже: „Бу дући да је то дело сад овог магновенија врло немогућно, и ми морамо с Турчином врло јако пријатељство држати, зато сад ништа о том предузети не можемо.” Молили смо и казали, да смо ради опет код Јего Величества на аудијенцију изаћи и лично молити га. Он на то рекне: „Добро, изволте молити, он ако нама о том наложи, ми ћемо се старати.”

5. маја (17.) одем ја и г. Давидовић код г. Врбне, замолимо га за совет и милост, која нам је сада најнужнија у овим опстојатељствама, и да нам аудијенцију опет исходатајствује код Јего Величества Императора. Он одговори: „Што се тиче дела за које ме молити, није у мојој власти, обаче што будем и гди могу не одричем за вас говорити. За аудијенцију пак јавићу императору и што он каже известићу вас.” Потом запише наша имена. (Г. Врбна знао је славенски, и тако могли смо се почесто разговарати.)

6. маја. Одем рано, нема за аудијенцију ништа решенија. После подне оде г. Давидовић код г. Врбне и донесе писмо, да је Јего Величество изволело 8. сего у 8 сати дати нам аудијенцију.

8. маја 1815. год. (20. маја римског). Одем са г. Давидовићем код Јего Император. Величества Императора Франца Прваго. По обичном поклоненију представимо: како су Срби били Турцима послушни, но Скопљак-паша, везир београдски, заиште од најбољих фамилија 3 хиљаде момака да погуби; како су ти осуђени уплашили се и побегли, како су други устрашени к њима сајединили се и на оне Турке напали, који су Србе убијати хтели, и тако су неке побили, а друге из српских села протерали, и да се народ решио веће сав погинути, а садашњим Турцима не могу покорни бити: но молимо да би с прочим својим сојузницима код султана учинио, да други везир кога Срби бегенишу дође, и прочита. — Император: „Ви сте упливали у једну воду из које ћете мучно испливати. Ја вас сажаљујем и рад сам да испливате, а све знам шта сте трпили; мени је од граничних команди познато.” — „Ваше Величество, ми нисмо упливали у ту воду од какве наше силе и непокорности султану; но нужда

нас приморала, гора него 1813. год. кад се нас пола у Сави подавило, а пола под вашу заштиту пребегли. Па кад се сада на суву даavimo, боље један ред на воду напливати, па ко се удави, а ко остане. А ако Ваше Величество са прочим сајузником и само мали прст помоћи пружите, то се надамо да ћемо моћи колико годе испливати, а ако ли не пружите, а ми ћемо се и на суву подавити”. — (Кад сам рекао „мали прст”, цар запита Давидовића: „шта је то „мали.”) Император: „Но ја вам ништа помоћи не могу, ја сам сада у пријатељству са Турцима. А шта иштете и какву помоћ?” — На то ја кажем: „Само ону милост коју сте имали српском народу од лета 1804. до паденија српског 1813. год.” — Император рекне: „Шта сам ја и пре чинио, само једаред и то мало, дао вам барута и олова.” — „Ваше Величество, опет онако мало и просимо, као у оно време. И оно оружје секвестирато да даду”. — Император: „Е, да дам вама пушке, да пуцате на Турке.” — „Не да пуцамо, но да се бранимо док нас Ваше Величество са прочим сајузницима заштитите.” — На то император упита ме: „Јесте ли били код императора Александра?” Ја одговорим: „Просили смо, пак нас не пушта к себи.” Император рекне (које ми је чак после Давидовић казао): „А вражје политике, мисли он да нико не зна шта они са Србима раде! — А што вас не пусти к себи? — Ал ваљда неће зато што је у мом двору, — а то је свеједно.” Затим замолимо ми и то: да емигранти (бегунци) могу се слободно у Србију повратити. На то император: „А ко вам брани? — Хоћеш ли и ти ићи кући?” Ја одговорим: „Хоћу, Ваше Величество, како нам прошену милост поклоните.” На то он нам каже да причекамо још у Бечу, док нам, одговор даде.

15. маја оде г. Давидовић у канцеларију и питао за одговор, и казали му до 5 дана да дође.

20. маја. Оде опет г. Давидовић, но казали му да је послано г. Метернику. — Тај дан одем са г. Давидовићем у Штатску канцеларију, где изађе пред нас г. Пренер. Питали смо за одговор, но он каже нам да нема ништа. Представимо му каква је молба, и како се може народу помоћи, а колики је интерес царства у том српском народу помоћи; но он каже: „Све то знам, но сад није могуће, таква су опстојатељства и ми сожаљујемо.” — Молимо га да он све наше речи изјави фиршту Метернику, и од своје добротe срца да распространи; он одговори: „Хоћу, и дођите до 3 дана — шта фиршт одговори знаћете.” Међутим, казали смо му, како нас је император добро примио, и како нам је казао дати одговор.

23. маја била је велика парада зато што је Неапољ добивен.

24. маја. Одемо у 12 сати и причекамо у сали. Изађе државни советник г. Пренер и каже: у овом садашњем опстојатељству и у овом магнењу ништа вам одговорити, нити вам по жељи вашој помоћи што можемо, нити се од нас надајте. — Ми кажемо, да немамо куда ићи, но јоште хоћемо херцогу Рајнеру, и ако нас и он и ви сви отерате, ми ћемо опет доћи; десет пута ако нас отерате, ми ћемо и хиљаду пута доћи, и за милост просити, и прочитајте. — Пренер: „Ја вам на оно прво ваше прошеније од стране г. Метерника то одговарам, а ви радите како хоћете.”

1. јунија. С г. Давидовићем одемо г. Пренеру, питамо га: је ли дошло једно прошеније на императора од српског народа послато преко земунског генерала Червенке и Генерал—команде, под датумом 16., и има ли какав одговор на све? Он одговори: „Ми не знамо, може бити да је Генерал-команда управо у главни квартир на

цара послала, зато морамо чекати на одговор.” Ми смо опет пофторили наша досадашња моленија како за’рану оружије и проч. На то он одговори: „Ми смо писали, и одоздо одговорили су, да српског оружја више и нема код нас. А што се тиче од нас помоћи, сад у овом маговенију ништа вам помоћи не можемо, јербо и сами видите како је.”

ПОСЛОВАЊЕ С ПРАЈЗИМА

28. **Д**екембра 1814. године, у 12 сати, одемо са г. Фрушићем у Бург, гди

стоји краљ прајски, тражити прилику да би код краља добили аудијенцију, и својеручно прошеније предали му, и усмено молити га пространије о милости и помоћи к страждујушчим Сербљем. Но ађутант краљев каже нам, да они о том знаду, и да се о том говори; „но премда наш цар не може о том непосредствено радити, опет ће по могућству свом попеченије имати, и ви ћете, што желите, моћи докучити; но ви аудијенцију код нашег краља просите преко г. Хумболда, нашега јелчије, при двору аустријском, будући да је то дело дипломатическо, а ја сам милитарска персона, њему то принадежи, бесумњено добићете”. — Тај исти дан у један сат по подне с г. Фрушићем однесемо писмо на немечком језику у No 620, где пребива Хумболд, и предамо његовим млађим, и рекну нам: у 4 сата да после дођемо за одговор. Ми одемо у речено време, но опет нам кажу: „Нема сада ништа, но дођите сутра у 8 сати.”

30. декембра у 10 сати с г. Фрушићем одемо код Хумболда, и никаквог одговора не добијемо. Но служитељи реку нам: „Кад изађе какав одговор, ми ћемо вам сами у квартир донети”, и тако се вратимо. — У исти дан у 12 сати донесе Хумболдов момак писмени одговор, да морамо просити аудијенцију преко фиршта Харденберга, полномошнога прајскога министра у Конгресу. У исти дан у 8 сати с г. Фрушићем одемо гди стоји Харденберг, однесемо писмо које је у име народа на њега с печатима послано, у којем молили смо га: да нам аудијенцију код краља исходатајствује, и да се и он по свом уваженију код свога краља и код своји прочи превисоки сајузника о примиренију Сербов код султана потруди. То писмо предано му је на немечком језику са 6 мурова; молили смо за одговор и служитељи реку: „Кад изађе одговор, ми ћемо сами донети у ваш квартир.”

31. декембра. Не чекајући на њиово обештање, одем у квартир, питам: има ли какав одговор? „Нема, кажу, данас ништа, но дођите кроз три дана, биће одговор; буде ли пређе, ми ћемо сами донети.”

1. јануара 1815. године. Чекали смо овај дан и не би ништа. 2 јануара одем опет у 12 сати у дом где Харденберг пребива, тј. No 1188. Питам: „Има ли штогод од фиршта?” Одговор: „нема, нема.”

3. јануара около 11 сати отиђем и питам, но секретар ми каже: „нема, но чрез три дана дођи, биће.”

6. јануара рано у 9 сати одем и портирер каже: „Нема јоште, но чрез три дана дођи.”

10. јануара око 10 сати одем с г. Фрушићем опет фиршту Харденбергу. Млађи нам кажу: сад спава, но мало после дођите. (Међутим, одемо ми лорду англијском). Кад после дођемо Харденбергу, каже нам да идемо државном советнику г. Кистеру. — Јавимо се и кажемо да нас је послао г. Харденберг, и зашто смо дошли. Кистер каже: „То све стоји до Харденберга, но ја ћу сутра к њему отићи и о том разговарати се, потом или ће вас он к себи звати, или преко мене што небуд даће вам се знати, зато ви прекосутра дођите овде к мени, ја ћу вам што буде казати.”

13. јануара у 11 сати одем с г. Фрушићем к легационом пражском советнику г. Јордану, по совету државног советника г. Кистера, да се извесимо шта је г. Харденберг у призренију наше молбе учинио, у случају ако је што досад учињено. Обаче нисмо могли с њима говорити, јербо је био код Харденберга на конференцији. — Истог дана у 4 и по сата отишао је г. Фрушић државном советнику да би се саветовао с њим како би могао са Јорданом говорити. И ако је пословима оптерећен, да му писмено предамо; но Кистера не нађе код куће, но буде за сутра у 10 час. опредељен да дође, тј. 14. јануара. — Тога дана предамо на краља пражског прошеније преко г. Јордана.

14. јануара у 10 сати ујутру оде г. Фрушић државном советнику г. Кистеру. Он му каже: да је по обешчанију свом, нама 10. јануара учињеном код Харденберга, опоменуо у призренију дела српских депутата, које му је књаз Харденберг на предрасудженије био вручио, и да је књаз Харденберг одговорио, да је исто дело легационом советнику г. Јордану предао, к чему да је г. Кистер сам с Јорданом говорио и разумео да је молба наша у делу и порјатку, и да ће желаније наше испуњено бити и то несумњено! — Међутим, опет му наручио да оде данас јоште г. Јордану и сам се о томе јошт боље увери. 15. и 16. јануара ишао је г. Фрушић у квартир г. Јордану и није га нашао код куће.

17. јануара оде Фрушић и нађе г. Јордана, и говорио је с њим, да је дошао питати има ли какав одговор на предано од српски депутата прошеније. На то му казао да дође прекосутра и добиће писмени одговор.

18. јануара оде, и нема.

РЕЧНИК

АБЕР, (Х)АБЕР, АБАР, тур., глас

АГА — АГАЛАРИ, тур., гос

подар, мали племић

АДАЛЕТ, тур., правда

АДЕТ, тур., обичај

АЗУР, (Х)АЗУР, тур., спреман

АЈЛУК, тур., плата

АКИ, као; АКИ БИ, стов.

рус., као да

АЛАЈ-БЕГ, тур., заповедник једног војног одреда

АНЂАР, (Х)АНЂАР, (Х)АНЦАР, тур., оштар велики нож као јатаган

АНТИМИС, грч., плаштаница

АРАР, (Х)АРАР, тур., велика вреће, обично од кострети

АРЗ-ОДАЈА, тур., соба за примање странака у уреду.

АРИШТОВАТИ, нем., затварати у хапс

АРСЛАН, тур., лав

АСПРА, тур., новац

АФЕРИМ, тур., похвала: право! добро!

БАЗРЋАН-БАША, тур., старешина трговачки који наплаћује царину

БАИР, обала, брег

БАРЈАМ, БАЈРАМ, тур., турски празник

БАТАЛИЈА, франц., битка

БЕРАТ, тур., царско писмо, указ

БЕЋАР, раније: војник најамник; нежења

БИМБАША, БИНБАША, тур., војни старешина, отприлике у чину мајора

БИНА-ЕМИН, тур., надзорник за зидање и оправке државних зграда

БИРТАШ, по нем., крчмар

БИРЦАУЗ, нем., крчма

БЛАГОВОЛЕНИЈЕ, рус. слон., добро расположење, наклоност

БЛАГОДЕНСТВИЈЕ, рус. слон., добра срећа

БОЛШЕ, рус., више

БРБАТ, тур., метеж, вишеструко зло

БУКАЧ, онај ко изазива неред

БУЉУК, тур., одељење војске, мање од чете; БУЉУКБАША, БУЉУБАША, заповедник над буљуком, као водник

БУМАГА, БУМАШКА, рус., хартија, писмо

БУМБАШЕР, тур., посебни изасланик

БУРУНТИЈА, тур., пашина заповест

ВАЛА, ВАЛА БИЛА, тур., заклетва: тако Ми Бога!

ВАНЖИРАТИ, ВАНЗИРА

ТИ, нем., бити унапређен

ВЕЛЧЕР, нем., лекарски помоћник, ранар.

ВЕЋИЛ, тур., заступник

ВИЛАЈЕТ, тур., земља, област, завичај

ВИТИЈА, грч. рус., беседник

ВЈАШЧИ, рус. слов., већи

ВЛАДЈЕЈУШЧИ, рус. слон., владајући
ВЛИВАНИЈЕ, рус. слон., утицај
ВНУТРЕНОСТ, рус. слон., унутрашњост
ВОЗБУДИТИ СЕ, рус. слон., побунити се
ВРБОВКА, по нем. позивање у војску
ГАИРЕТ, тур., помоћ, срчаност
ГАРДИЈА, тур., копље
ДАСИ-ЈАПАРУМ, тур., да учинимо
ДВИЖИМ, цркв слон., покретан
ДЕВЛЕТ, Тур., влада, двор
ДЕНГИ, рус., новац
ДИВИТАР-АГА, тур., шеф писарнице, писар
ДИМНИЦА, порез за владику, који се узимао од сваке куће (по диму)
ДИН, тур., вера
ДЉА, рус., због, ради
ДОРОГА, рус., пут
ДРАМЛИЈА, тур., сачма
ДУМЕНЦИЈА, тур., крмар, кормилар
ЋОЈА, тобоже
ЕГЗЕРЦИРАТИ, нем., војнички вежбати
ЕКМЕЦИНИЦА, тур., хлебарница
ЕЛЧИЈА, тур., посланик, представник
ЕРЛИЈА, тур., грађанин старица
ЕФЕНДИЈА, тур., господин, учен човек; ЕФЕНДУМ, мој господи не

ЖДАТИ, рус. слон., чекати
ЗАБУН, збуњен, ван себе
ЗАВТРА, рус., сутра
ЗАИРА, тур., храна
ЗАРАР, тур., штета
ЗДЈЕС, рус., овде
ЗОВОМИ, слон., звани, названи
ЗОР, тур., сила
ИБО, слон., јер
ИЗВЕСТАН, рус., познат
ИЗМЕТ, тур., дворба, услуга;
ИЗМЕЋАР, онај који чини услуге, услужник, слуга
ИЗУН, тур., дозвола
ИМРАОР, коњушар
ИНДАТ, тур., помоћ
ИНТЕРНУНЦИУС, лат., посредник на Порти, посланик
ИНТОВ, мађ., кола, каруце
ИНШАЛА, тур., ако бог да
ИНШТАНЦИЈА, лат., молба
ИСХОДОТАЈСТВОВАТИ, рус. слон., израдити
ИЋИНДИЈА, тур., молитва пред залазак сунца
ИЋИ-ТУГЛИЈА, тур., паша са два туга (коњска репа)
ЈАБАНСКИ, тур., туђ
ЈАЗИЦИ-ЋЕЛ, тур., писаре, дођи

ЈАЖЕ, слон., што
ЈАЛИЈА, тур., обала
ЈАПИЈА, тур., дрвена грађа
ЈАПУНЦЕ, тур., кратка кабавица
ЈАСАГЦИЈА, тур., чу вар
ЈАЦИЈА, тур., ноћна молитва
ЈЕГЛЕНА, тур., разговор;
ЈЕГЛЕНИСАТИ, разфоварати
ЈЕЖЕ ЛИ, слон., да ли, да, ако
ЈЕХАТИ, рус., ићи, путовати
ЈЕЧЕРМА, тур., мушки прслук (с рукавима), украшан гајтанима
ЈУН, слон., млад
ЈУНКАШ, УНКАШ, облук на седлу
КАБАДАХИЈА, тур., мањи дахија
КАБУЛИТИ, тур., пристати
КАВАЗ, тур., стражар, пандур, вратар
КАКАВ НИБУД, рус. слоб., ма какав
КАЛА, грч., лепо
КАПИЦИЈА, тур., вратар
КАР, тур., брига
КАРА, нем., мунициона топовска кола
КАРАБИЉ покв. од карабин
КАСАБА, тур., покрајинска варошице, паланка; КАСАБЛИЈА, паланчанин
КАСАТИ СЕ, рус., односитити се, тицати се

КАТИЛ—ФЕРМАН, тур., крвничка наредба

КАУК, тур., капа од чоје, око које се обавија чалма (сарук)

КАУР, тур., неверник

КАШТИГОВАТИ, казнити

КВАРТИР, нем., стан

КВИТА, нем., признаница

КЕСЕЦИЈА, тур., разбојник

КОВАРСТВО, рус. слон., лукавство, сплетка

КОЉАСКА, рус., запрежна кола

КОМАНДИРЕНДЕР, нем., заповедник

КОНТРОМАНАЦ, карантин;

КОНТРОМАНЦИРАТИ, бити ради посматрања задржан у карантину;
КОНТРОМАНСКА КОЛА, карантинска кола

КОРДОН, нем. фр., граница, гранична стража

КОРМЧИЈА, (КРМЧИЈА), књига црквених правила

КОТОРИ, слон., који

КРАЉЕМЕСНИК, намесник, заступник краљев

КРЉАЋЕ, одломци од дрва

КРОМЕ, слон., осим

КРХАТ, зеленко

КРЏАЛИЈА, тур., најамник

КРЏАЛИНКА, дуга пушка крџалија

КСМЕТ (КИСМЕТ), тур., удес, судбина

КТО ЈАКО, слон., ко као

ЛАВКА, рус., дућан

ЛАЈТНАНТ, ЛАЋМАН, фр., потпоручник

ЛОДКА, рус., чамац

ЛОШАД, рус., коњ

ЛУЧШЕ, рус., боље

МАГИСТРАТ, МАЋИСТРАТ, суд у Карађорђевој Србији

МАЛ, тур., имање, благо, стока

МАЛИЋАНА, тур., стара пронија, тј. царска земља дата некоме на доживотно уживање

МАСИП, тур., место службе

МЕЗУЛ, тур., јахаћа пошта; МЕЗУЛАНА, поштанска станица; МЕНЗИНСКИ, брзо, као што иде пошта

МЕТЕРИЗ, тур., шанац, ров

МЕШЋЕМА, тур., суд; МЕШЋЕМСКА ГЛАВА, судска и пореска глава

МИЗДРАК, МИЖДРАК, тур., копље

МИЗАР (мазар?), тур., молба

МОЛЧАНИЈЕ, рус. слон., ћутање

МУАСИЛ (и мајасил), тур., хемороиди; пуцање коже на длановима и стопалима

МУНАРА (и минарет) торањ џамије

МУР, тур., печат, „штамбиљ”

МУСЕЛИМ, тур., административни чиновник, срески начелник, надзорник над робијашима; МУСЕЛИМЛУК, његова област и чин

МУШТУЛУК, тур., добра

вест, и награда за добру вест

НАБЉУДАВАТИ, рус., чувати

НАДОБНО, рус., потребно је, треба

НАИПАЧЕ, слон., нарочито

НАПЛАТАК, саставни део дрвеног појаса око точка у колима; гобела

НАРГИЛЕ, тур., справа за пушење, удешена да дим пролази кроз воду и тако хладнији долази у уста

НАСТАВЛЕНИЈЕ, рус. слон., упутство; НАСТАВИТИ, упутити, поучити

НЕЛЗЈА, рус., не може се

НЕМЕДЛЕНО, рус., одмах

НЕМЕШАГ, међ., племство

НЕМНОШКО, рус., мало

НЕПОВИНЕНИЈЕ, рус. слон., непокорност

НЕПОРЈАДОЧАН, рус., неуредан, несређен

НЕСТРОЈЕНИЈЕ, рус., неуредност

НИЗАМ, тур., редовна војска

НУРИЈА, жупа, парохија

ОБАЧЕ, слон., штавише, још

ОБИЊА, лукавство

ОБОРКНЕЗ, по нем., већи кнез, „надкнез”, кнез већег значаја

ОБРЛАЈТНАНТ, нем. фр., поручник

ОБРШТЕР, нем., пуковник

ОГА(И)РЕТИТИ СЕ, тур., охрабрити се

ОКАБУЛИТИ, тур., примити, признати

ОКРУТ, одежа и друго што треба свештенику да служи

ОПАКЛИЈА, горња хаљина од овчетине

ОПСТОЈАТЕЉСТВО, рус. слон., прилика, околност

ОРДИЈА, тур., војска

ОРОЗ, тур., петао

ОРТА, тур., јаничарски одред, пук

ОТЈАГОТИТИ, рус., отежати, обременити

ОТУР, тур., седи

ОЧЕН, рус., веома

ПАРЛАТОРИЈА, место на граници за разговоре кроз преграде, утешено тако да се спречи ширење заразних болести

ПЕКИ, тур., добро

ПИЗМА, непријатељство, злоба

ПОБУШЕЉКЕ, потрбушке

ПОВЕЛИТЕЛАН, рус. слов., заповеднички

ПОЖДИТИ, рус. слон., причекати, чека ти

ПОЗОРИЈЕ, рус. слон., призор

ПОПЕЧЕНИЈЕ, рус. слон., брига, старање

ПОСТМАЈСТОП, нем., поглавар поштанске станица

ПОЧТИ, рус. слов., готово, скоро

ПРАВИТЕЉСТВО, рус. слон., влада

ПРИГЛАСИТИ, рус., позвати

ПРИЗРЕНИЈЕ, рус. слов., обзир, поглед

ПРИКЉУЧЕНИЈЕ, рус. слон., догађај

ПРОФУНТА, од нем., војничка храна, хлеб

ПУСАТ, тур., оружје

ПУШКА, рус., топ

РАЗ, слон., пут

РАЈАЛУК, тур., покорност, поданство

РАСПИСКА, РОСПИСКА, Рус., распис, наредба

РАХАТ, тур., задовољан, спокојан

РАХТ, (РАКТ), тур., коњски накит

РЕБЕЛИЈА, нем., буна; РЕБЕЛИЈАНТ, бунтовник

РЕЗИЛИТИ, тур., оштро корити, грдити

РЕКАЛИЈСКИ (говорити), искварено српски, са елементима бугарског

РЕУМ, залог(а), хипотека

РИТМАЈСТЕР, нем., коњички капетан

РУБА (роба), пребука, хаљине

РУШПИЈА, млетачки дукат

САБА(Х), тур., зора; САБАЈЛЕ, зором

САЈТЉИК, САТЉИК, четвртина старе оке, литра

СА(ХА)НЧИЋ, мали САХАН, бакарни тањир

СА(Х)ИЈА, мусл., гласник, поштоноше

СЕИЗ, тур., коњушар

СЕКВЕСТИРАТИ, лат., привремено одузети управу над имовином

СЕКСАНА, тур., коњ који носи товар

СЕЛАМЕТ, САЛАМЕТ, тур., добар пут, срећа, успех

СЕНТ, тур., завичај

СИЛАЈ, СИЛАХ, тур., кожни појас, у који се задева оружје

СИНОЦИЈА, члан Синода, Савета

СИРЕЧ, слон., то јест
СОГЛАДАТЕЉ, рус. слов., ухода
СПЈЕШИТИ, рус. слов., журити
СПРОШИВАТИ, рус. слов., питати
СРЕШ, вински камен (и гљивице)
СТРАЖМЕШТЕР и СТРАЖМЕСТЕР, наредник
СУБАША, тур., повереник аге или спахије за села
СУДАРАЦ, (суварац), тур., представник власти
СУРА, тур., ред, врста, стих
СУРЕ, тур., слика
СУШЧЕСТВОВАТИ, рус. сл., постојати, бити
ТАКУМ, тур., опрема за јахаћег коња
ТАЛ, по нем., део
ТАТАРИН, гласник
ТЕВАБИЈА, тур., пратња
ТЕКЕМ, тек
ТЕМЕНА, турски поздрав
ТЕМЕСУЋ, тур., писмена потврда
ТЕМПЛО, рус., иконостас у цркви
ТЕПЕР, рус., сад
ТЕРЋИЈЕ, тур., ремени с кесицама на седлу
ТЕСКЕРА, тур., дозвола, признаница
ТЕФЕРИЧ, тур., излет у поље, весеље, зграда или одељење за уживање
ТЕРЏОМАН, тур., тумач

ТОКМО, слов., само

ТОЛКО, рус., само

ТОЛКОВАТИ, рус. слон., тумачити

ТРИОД, грч., православна црквена књига с објашњењима о појединим празницима

ТРАКТАТ, уговор

ТРАКТЕР, гостионица

ТРОГАТЕЛАН, рус. слов., дирљив

ТУГ, тур., коњски реп, који паше носе на застави

ТШЧ, рус., празан, узалудан

УВЈЕШЧАВАТИ, рус. слов., саветовати, наговарати

УДРУЧАВАТИ, слов., мучити, кињити, тлачити

УЖЕ, слов., већ

УЗАПТИТИ, тур., увести у запт (дисциплину, ред)

УЈА, ХУЈА, тур., зла ћуд, наступ

УЛЕМА, тур., муслиманска интелигенција

УМУ(Ј)АСЕРИТИ, заробити, опседнути

УПОВАНИЈЕ, Рус. слов., нада

УСУЛИЛЕ, тур., мирно, пристојно, постојано

ФЕНДРИК, нем., заставник

ФЕРМАН, тур., писана султанова наредба

ФИЛЏАН, тур., мала шољица за кафу, без дршке

ФИРШТ, нем., кнез

ФРАЈКОР, нем., добровољачки одред, добровољац

ХАЗНА, тур., благајна; ХАЗНАДАР благајник

ХАТЕР, ХАТАР, ХАТОР, тур., пажња, љубав, милост

ХАТИШЕРИФ, тур., врло важна, изузетна султанова писмена одредба

ХАТЛИЈА, тур., коњаник

ХЕЋИМ, тур., лекар

ХОТЈА, рус., макар, иако

ХРАНИТИ, слов., чувати

ЧАУШ, тур., пандур

ЧЕТОКАИК, тур., војни чамац, мала ратна лађа

ЧИНОВНО, Рус. слов., пристојно

ЧИТЛУК САЈБИЈА (САХИБИЈА), тур., власник поседа (читлука) добијеног од султана за ратне заслуге

ЧОКОВ, рум., румунски мали бољар

ЦАДА, тур., царски пут

ЦЕВАП, тур., рачун, одговор

ЦУБЕ, тур., дуга горња хаљина

ШАРАМПОВ, шанац

ШЕШАНА, ШИШАНА, дуга пушка

ШОЦА, војничка пушка с бајонетом

ШТАТСКИ, нем., државни

ШТРАНКА, нем., конопац, уже

ШЧАСТИЈЕ, рус., срећа; ШЧАСТЉИВ, СЧАСТЉИВ, срећан

ШУЋУР, тур., хвала

